

№16

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԹ ՏԱՐԻ

ԺԱ-ԺԲ

1985

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԾԹ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1985

Նոյեմբեր – Դեկտեմբեր

Թիւ 11 – 12

1985

November – December

No. 11–12

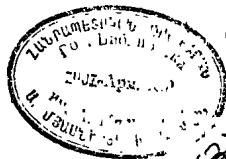
SION

VOL. 59

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

202-98

10137-860

St. James Press, Jerusalem

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

«ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՏԱԳՆԱՊԸ»

Ե.

«Հնացուցիչ հոգևոյս մասնացի»
ՆԱԲԵԿ

«Հոգիս հինցնողը ինք փճանայ», կ'ըսէ Նարեկացին: «Դու՛ն պիտի անցնիս պատմութեան, գուցէ շրջուած հասկացողութեամբ», կը սիրէր ըսել Օշականը, երբ խօսէր ապագայի մասին: Այն միամիտ օրերուն, չէի անդրադառնար ինծի եղած այս մարգարէութեան, մեծ զրազէտի կողմէն զուշակուած, և դժբախտաբար ցարդ կը մնամ տակաւին շրջուած՝ բոլոր կովարածներէն:

Արդ, Եղիվարդը շրջուած հասկացուած եղբրաբախտ եկեղեցական մըն է, քառասուն տարիներէ ի վեր: Թէ՛ Ինքն է հեղինակը իր այս ճակատագրին թէ՛ ուրիշներ՝ արդիւնքէն ոչինչ կը փոխուի: Զարմանալին այն է սակայն, որ տակաւին մինչև երէկ Եղիվարդը նախախնամութիւն նկատողները կը ժպտին այսօր մոռնալ իրենց ըսածը և նոր նախադրեալներու առջև կենալ, ուրացողի անարգ կեցուածքով, երեսուն արծաթի հաշուոյն: Մուրացկանները սկզբունք և բարոյական չունին, ով որ շատ վճարէ՝ անոր գերին կը դառնան: Ամօթ անոր որ գերի է նիւթին, վասնզի այդպիսին կը դաշնակցի չարիքի մը՝ որ մեծագոյնն է բոլոր չարիքներուն: Առանց հոգեկան կառոյցի, մարդը զազրելի վիժուկ մըն է, զինով մը՝ իր փախուքին մէջ ինկած, վիրալից մը՝ իր փտութեան վրայ պառկած, բայց մանաւանդ կարկտան մը՝ սատանայի յետոյքին նետուած: Անոնց՝ մուրիկներուն դէմքերը դիմակ ունին և ձեռքերը ձեռնոց: Անոնք աւանդութեան ոսկեգեղմ որոնող արգոնաւորդներու նման կը մոռնան ամէն ինչ, ի խնդիր ոսկեգեղմին, որ այս պարագային հարուստներն են, որոնք միամտօրէն կը կարծեն թէ՛ նիւթականով կրնան աննիւթականը գնել:

Սակայն կեղծպարիշտներն ու ոսկեբարձները կը պղծեն ճշմարտութիւնը այս կերպով, պարպելով հոգիները այն գերագոյն և միակ հարստութենէն, զոր մարդկութիւնը ունի: Աշխարհի բոլոր օրէնքները չեն կրնար ուղղել և արդարացնել մարդը, եթէ գերի է ան նիւթին: Ընչաքաղցութիւնը հոգիին մէջ բուսած մազ է, դժոխքին կրակներն անգամ չեն կրնար այրել զայն:

Տակաւին մինչև երէկ, Եղիվարդը ամենէն բարձրաթոիչ եկեղեցականներէն մին էր, որ նախընթաց շուրջ քառասուն տարիներուն ունեցաւ իր գործն ու դերը, թէ՛ Երուսաղէմի Պատրիարքարանէն ներս և թէ՛ մեր եկեղեցական կեանքի վերջին իրադարձութիւններու պարագային: Որուն առջև իրենց զոյգ փեղկերով բացուեցան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան բարձրագոյն Աթոռին դուռները:

Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ինչպէս Հայ Եկեղեցւոյ շահերուն նկատմամբ իր նախանձախնդրութիւնը աննահանջ կորովի վերածուած է յաճախ, ա-

«անց արտաքին ցոյցի և պոռոտ արտայայտութիւններու, որոնք շատ յաճախ այդ առաքինութիւններու աղքատութիւնը կը մատնանշեն ենթակային մէջ։ Եւրուսաղէմի երկու աթոռաքանդ պայքարներու պարագային, Հայ եկեղեցականի իր կեցուածքը անոնց նկատմամբ՝ որոնք տրտում անձնականութեան, կիրքի և փառասիրութեան հաշուոյն, իրենց հոտած հաւկիթը խաշելու համար, պատրաստ էին այս սրբազան Տունին լշահն ու իրաւունքը կրակի տալու, պիտի չմոռցուի Երուսաղէմի Պատրիարքութեան տարեգրութեան մէջ։

Հակառակ իր խիզախութեան, խորշած է միշտ ծայրայեղութիւններէ, քաջ գիտնալով թէ ամէն չափազանցութիւն կը պլոտորէ մարդկային առաքինութիւններու աղբիւրը։ Սիրտն է եղած առաւելաբար կեդրոնը իր էութեան, և այդ սիրտը յաճախ շատ լայն բացած է իր թևերը, դառն հիասթափումներու առաջնորդելու աստիճան զինքը։ Քանակով քաշուած գիծերու և թիւերով ճշդուած հաշիւներու մարդը չէ եղած երբեք, ինչպէս չէին իր մտատիպարները։ Ձևէն, տարազէն ու տառէն վեր, ողբին բարախուն ճշմարտութեան իր մտասկեռումը, յաճախ իր նկատմամբ սխալ հասկացողութիւններու տարած է մեր օրերու Փարիսեցիները, որոնք ուղտը կլլելու համար մօեղին սակարկութիւնը փորձած են ընել։ Փառասիրութիւնը, այն զգացումը՝ որ կրնայ լլկել տխրեղ հոգիները, իր սիրտէն միշտ հեռու մնացած հրայրքներէն մին է եղած։ Ըրած է իր լաւագոյնը, կարողութիւններու իր սահմանին մէջ, ոչ թէ ի խնդիր անուան կամ համբաւի, այլ պարտականութիւն մը կատարողի գիտակցութեամբ։

Պոռոտ ցոյցերէ խորշած է, նկատելով զանոնք ծանծաղամիտ մարդերու զոհացում տուող կերպեր միայն։ Արիւմարհանքով կը նայի բոլոր սուտ բաներուն, սուր քմիծաղով մը՝ որուն իմաստը կը փոխուի մարդէ մարդ և պարագայէ պարագայ։ Բայց իր այդ կեցուածքը մարդոց վերէն նայիլ մը չէ, այլ արհամարհելն է զոռոգութիւնն ու անափառութիւնը անոնց՝ որոնք իրենց չուսնեցածովը աշտարակներ կը փորձեն կանգնել օդին մէջ։

Իբրև զրչի և բեմի մարդ, անիկա մին է մեր արդի եկեղեցականներէն, որուն խօսքն ու մտածումը իր հոգիին մէջէն զիտէ բանալ մեր անցեալի արժէքները, մեր կրօնքին լոյսերը, մեր ժողովուրդին առաքինութիւնները։ Երբ քերթողութիւնը յարատև ձգտումն ունի ազգային և հոգեշունչ գծով մը կերպադրել Աստուածաշնչական և հայրենական պատկերներ, դէմքեր ու դէպքեր։ Անոր ոգին, գործելու եղանակը, կեանքը ըմբռնելու իւրայատուկ կողմերը թէև կը գատեն զինքը որոշ չափով իր մտատիպարներէն, բայց չեն հերքեր զանոնք։

Գրական կարողութեան զուգընթաց, կայ իր խօսքին շնորհը, ուրիշ ապացոյց մը իր զգայնութեան, գտնելու համար հոսուժին ափօսը դէպի զանգուածներու սիրտը։ Մեծ հեռապատկերներ ընդգրկող, բարձունքներու սևեռաբիր անձնաւորութիւն մըն է Նզիշէ Պատրիարքը։ Գիտէ միշտ հաստատ և վեր մնալ հոն՝ ուր ուրիշները կը զայթին։ Դժուարութիւններուն դիմանալու, ապերախութիւններ մարսելու և իր գաղափարներուն ի խնդիր պայքարելու ուժը շատ քիչեր ունին իրեն հաւասար։ Ոչ ոք կրնայ շեղեցնել զինքը իր տեսած ճամբայէն։ Իր քիչ մը սկեպտիկ բայց քաղցր ժպիտին տակ պահուած կայ կամքին ամենէն մաքուր և պինդ մետաղը, զոր ան ցոյց տուած է բոլոր պայքարներու ընթացքին։

Այսօր մարդեր կան, վերի և վարի խաւերէն, որոնք կը մեղադրեն Եղիվարդը, «Սիոն»ի մէջ «Երուսաղէմի Տագնապը» խորագրով իր արտայայտութիւններուն համար։ Մարդեր՝ որոնք Տիրան - Եղիշէ պայքարի օրերուն նոյն խարդախ կշիռքով կշռեցին իրողութիւնները, յետոյ չքմեղելով իրենց ըրածը, փորձեցին արդարացնել ինքզինքնին, թէ ըրին այդ բոլորը իրենց վրայ եղած ազդեցութիւններու պատճառաւ...։ Այսօր նոյն ողբերգութիւնն է որ կը կրկնուի, աւելի տխուր և ձախաւեր կերպով։

Անշուշտ առանց կրակի չէ բարձրացող ծուխը, սակայն շարժառիթն ու արդիւնքը, ըսուածն ու իրականութիւնը գիրար չեն ամբողջացներ։ Որովհետեւ ով որ սխալէ մը կը մեկնի, չի կրնար յանգիլ ճշմարտութեան։ Այլասէս պիտի չպաշտպանուէին զոյն ու վատուէրը, մուրիկներն ու անոնց ապարարոյ պաշտպանները, Երուսաղէմ եկող խարդախ հաշուեքննիչները և տակաւին կարգ մը թերթերու ամբաստանիչները, և այս բոլորը՝ անարդար և անզգած համակերպութեամբ, արցունք չունեցող յուղարկաւորներու նման։ Առայժմ մեղադրանքները ամբողջովին մասնաւորել չենք ուզեր, սակայն որքան բաղձալի պիտի ըլլար, եթէ իւրաքանչիւր մեղապարտ անդրադառնար իր արարքին և արժեւորէր զայն հասարակաց չափանիշերով։ Որովհետեւ ինչ որ մարդուն կրնայ ներուիլ, մարդկային չէ ապահովաբար։

Վէճը իր արտաքին ձևին մէջ, անձերով ներկայացուած կողմերու պայքար մը չէ, խնդուած մեղադրանքներու ցանկով մը, որ բռնաճիգով գոյութեան կը բերուի, իրաւունք մը շահելու նպատակով։ Տագնապը արդիւնք չէ նոյնպէս եկեղեցական նուիրապետութեան դէմ ուղղուած բմբոստութեան մը, ինչպէս փորձեցին ցոյց տալ հեղինակութիւններու օժանդակութիւնը մուրացող իմաստակները։ Ոչ ալ հաշուական զեղծումներու, որոնք իբր զրդուիչ դեղահատներ՝ զործածութեան, միամիտները խարխալելու համար և իմաստ մը ճաւելու գոյութիւն չունեցող տաղնապին, որ ամբողջապէս արուեստական է, ծրագրուած կարգ մը դաւադիրներու կողմէ։ Տակաւին չենք ուզեր մակերեսել այն իրողութիւնը, թէ այս շինծու պայքարին մէջ իրարու կը բաղխին շահեր, ռիսեր և հեռահայեաց նկատումներ, որոնցմէ ոմանք տակաւին կը մնան առկախ, գտնել կարենալու իրենց արդար լուծումը վաղուան մեծ հաշուեյարգարին մէջ։ Նոր հոսանք մը իր խիստավարակ ոգիով կը փորձէ փոխել իրերու դրութիւնը, նոր բարոյական մը բերելու այս շինծու պայքարին։ Այդ ոգին չի ճանչնար եկեղեցական և ազգային իրաւունքներն ու սրբութիւնները, բայց կ'ուզէ օգտագործել զանոնք, որովհետեւ դժբախտաբար Դէզլին ետեւ մարդ չկայ։ Ոգին որուն կ'ակնարկենք և որուն դերակատարներն են սուտակասպասներ և անդիմազիծ աղլկորդիները, կը հետապնդեն նպատակ մը՝ որ խոտոր կը համեմատի կրօնական և ազգային բոլոր նուիրապետական կապերու և սկզբունքներու։ Այդ ոգին է որ այսօր կը ջանայ և կը նիւթէ մեր բոլոր տրտմութիւնները, այդ ոգին է որ զողունի ներս մտաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանէն և փորձեց զործելու իր աւերը, նուիրական նախադրեալներու կարգախօսով։ Ձենք բացատրեր բայց գիտենք թէ ինչ կ'ըսենք։

Ժամանակէ մը ի վեր Սփիւռքէն ներս ընթացք առած տխուր ախտա-
նշանները կը հարկադրեն մեզի խորհելու թէ մեր մէջ տկարացած է ողջմտու-
թիւնը, որ ժողովուրդներու ինքնապահպանման ամենէն հզօր բնագոյն է, իր
փորձառութիւններու բերեղացած ապահովութիւնը։ Ողջմտութիւնը որ փոխա-
նակ տրամախոհութեան պոզոտային, ուրկէ սոփեստներն ալ կ'անցնին երբեմն,
կ'ընտրէ պարագաներուն յարմարելու ճկուն իմաստութիւնը, փոխանակ շար-
ժելու արտաքին և անձնամէտ ազդեցութիւններու ներքէ, կամ ուրիշներուն
հաճելի ըլլալու տկարամտութեամբ, առանց անդրադառնալու թէ այս կերպով
կը քանդուի Եկեղեցւոյ իրաւունքներու և հասկացողութեան արդէն խարխաւ
պատր։

Սակայն պէտք չէ մոռնալ թէ չարիքներէն յաճախ բարիք կը ծնի,
կ'ըսէ մեր իմաստուն ժողովուրդը, որուն բովանդակ պատմութիւնը շարք մըն
է եղած իր վրայ խուժող աղէտներու, իսկ կեանքը՝ գերազոյն գինը չարիքը
բարիքի փոխող իր ճիգին և իմաստութեան մեծ սկզբունքին։ Ծիշք է թէ եր-
բեմն շատ սուղ գնած ենք այդ բարիքը, աւելին՝ անարդարութիւնները քաւ-
ուած են մոխիրով և բացունքով, ազատագրելու մեր հոգին այս աշխարհի կե-
ղերէն և որդերէն, անցնելու կեանքի սովորական երեւոյթներէն անդին։ Այն
ատեն միայն չարիքը կը գործէ իր աւերը, երբ չենք կրնար փոխել զայն բա-
րիքի։ Երբ պարտուած ենք մեր հոգիէն և զօհերն ենք մեր մարմնի մտածու-
մին, ենթակայ մեր մակադամտութեան և մեր արջառային բնագոյններուն։ Որ-
քան պատշաճ է հոս կրկնել հայ մատենագիրն խօսքը. «Խոզի հարսնացելոյ
կոյաջուր բաղանիս»։

Ժողովուրդի մը գէշ օրերը, բարոյական ինկածութեան շրջաններ են,
ուր սուտը, կեղծիքը, չարաշահութիւնները, արդար նկատուած լրբութիւնը
զիրար կը լրացնեն հոգիներուն խորը։ Հոգեկան այս ամուլ շրջաններուն է որ
սրբութիւնները կը վաճառուին և բողոքութիւնը իր թմբուկը կը գարնէ, խլա-
ցնելու արդարութեան և ճշմարտութեան ձայնը։ Բանասիրութեան ասպետ-
ները, հեռացնելու համար ուշադրութիւնները իրենցմէ, շնականօրէն ուրիշ-
ներու կը վերագրեն այն բոլոր մեղքերը, որոնց գործարանն է իրենց հոգին։
Այս տխուր պատկերին է որ կ'ակնարկէ Առաքելը երբ կ'ըսէ. «Մարդք ա-
պականեալք մտօք անպիտան ի հաւատս»։

Չենք ուզեր հոս խօսիլ կարգ մը որձենգ նախանձաւորներու մասին, ո-
րոնք կրօնական և ազգային ամէն շարժումի և պայքարի կը նային ձիարշաւի
գացող մարդոց մտայնութեամբ, նախապէս ընելով իրենց ընտրութիւնը։ Տա-
կաւին ուրիշներ, որոնք մեղսակիցներ կը մնան դուռախփներուն, պարարելով
իրենց պարտուած եսը և խորտակուած արժանապատուութիւնը։ Մենք նաև
անոնցմէ չենք կրնար ըլլալ, որոնք կեանքի մուր ժամերուն կը փորձուին տա-
րակուսիլ ազգի հոգիի մեծութեան վրայ։ Այդպիսիներ թող դան հոս, Ս. Երկրի
այս վեհավայրին մէջ, տեսնելու մեր քանակով միայն փոքր ժողովուրդի կամքի
և հաւատքի արդիւնքը եզրող ազգային իրաւունքները, ուր կը հանդիսադրուին
մեռնիլ չզիտցող ցեղի մը առաւելութիւններն ու յաղթանակը։ Մենք կու
զանք այդ ժողովուրդէն, զինուորներ ենք այդ ժողովուրդի դարաւոր իրաւ-

ւունքներուն և աւանդապահը այդ սրբութեանց: Ձենք վհատած երեք, որովհետև դիմակալած ենք յաճախ մեզմէ աւելի մեծ ուժերը, հաւատալով հրաշքին՝ որ պատմութիւնն է մեր ժողովուրդին և եկեղեցիին: Յետոյ, թող ամէն մարդ զիտնայ թէ ըստածները այս էջերուն վրայ ուրիշներ նախատելու և ինքզինքնիս արդարացնելու փորձ մը չէ, ոչ ալ գործուած չարիքները ուրիշներուն վերագրելու աժան աճաբարութիւնը, այլ ըսելու միայն ճշմարտութիւնը: Մենք անոնցմէ չենք որ կրնան ազդուիլ ու մանաւանդ սաստուիլ լրագրային անմիտ և վարձուած բարբառնականներէ: Մեզի համար կարեւորը փաստն է և մենք ունինք այդ փաստերը: Ահա թէ ինչու այնքան կարծր և խիստ են մեր արտայայտութիւնները: Գիտենք թէ մեր ըսածներուն ընթերցումը անթարգմանելի սարտուռներով պիտի լեցնէ հոգիները անոնց՝ որոնք կը կարծեն թէ կարելի է ամէն բան ըսել և ընել, և ռնկատիժ մնալ: Իրենց շինծու և փայտոյիլային հնարամտութիւնը մեզի չի հիացներ, ոչ ալ իրենց ձայներու դողդոջուն ստութիւնը՝ միամիտներու ականջին սաղմոսերգուած: Միւս կողմէն սակայն չենք կրնար հանդուրժել կեղծիքի արհեստաւորները, յարգուած խաչազոյները, մարդոց միամտութիւնը շահագործող աճաբարները, աներես իմաստակները, և մութին մէջ պահուող նենգութեան և սադրանքի գործակալները: Եւ ինչ՞ իրենց տողարները արեւին տակ փողոջ շտեմները, տնոնցմով գնել փորձելու այն՝ ինչ որ զբամով չի գնուիր:

Պայծառը այժմ մնացած է պնակալէզներուն, որոնք միշտ խնճոյքի աւարտումէն յետոյ կու գան խնդրելու իրենց բաժինը: Խօսք չունինք մարդկային արժանապատուութենէ զուրկ այդ խեղճներուն, որոնք կրնան պայմանաւորուիլ ինքզինքնուն հետ, այսինքն զիտակցօրէն ընդունիլ թէ կարելի է բարոյական ամէն հարց տարբեր անկիւնէ դիտել և կշռել, հաշտուելով հոգեկան արկածախնդրութեան մը հետ, և իմաստութիւն նկատել յարմարցնելու իրենց խիղճը դէպքերու ընթացքին, և պարագայապաշտութեան ամենէն գժուճ մտածումներով խեղդել պատուոյ, համոզումի և նկարագրի ամէն անկեղծութիւն:

Իբրև վերջաբան մեր այս տողերուն և յառջաբան ճերմաստեղմի Տաղնապը յօգուածաշարքին, կը յայտնենք թէ մենք պէտք չունինք լարծուն խրատներու: Գիտենք թէ ինչ կը զրենք և ինչու կը զրենք: Անձնականութիւն, չափազանցութիւն, կանխամտութիւն, վրիժառութիւն և տակաւին շատ մը այս կարգի ստորակ սոփիստութիւններ, մեզի չեն կրնար կեցնել արդարութեան և մաքրագործումի ճամբուն մէջ: Որքան զիտենք, Աստուած է միայն որ հաճոյք կը զգայ՝ երբ կը լսէ ճալէլուիաճն ուրացիկին և մուրացիկին: Իսկ մենք որ Աստուած չենք, կ'ուզենք որ մեզի խորհուրդ տուողը առնուազն իրաւունք ունենայ: Աւելին՝ կուշտ ենք մեզի տրուած բարոյական դասերէն և անոնցմէ՝ որ մեզի դրել սորվեցնել կը փորձեն, իրենց Հիթիթական Հայերէնով:

Պարզ և յստակ են մեր խօսքերը:

(Շարունակելի՞ 5)

Ե.

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Դ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ

ՁեկնիՑՈՒՄԸ Միսակամ-աղաղակամ խնդիրներու կարգին իբր երկ-
րորդ կը դնէ «Եկեղեցական տօներ»ու պարագան:

Արդարութիւն պիտի լինէր ըսել թէ այդ խնդրոյն առթիւ իբր առաջարկ
կամ թելադրութիւն եղածները շատ աւելի նուազ խրատեցիչ են քան նախնի-
թաց հատուածներուն մէջ եղածները, թէ՛ իբր սկզբունք եւ թէ՛ իբր մանրա-
մասնութիւն, եւ յընդհանուրն ոչինչ ունին ստանաող Հայ Եկեղեցւոյ ոգւոյն:

Առաջարկներու դասաւորումէն առաջ եղած են երկու նկատողութիւն-
ներ, որոնց առաջինին համեմատ, «Հայ Եկեղեցւոյ տօներ հետզհետէ զարգա-
ցել են ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցւո ազդեցութեամբ եւ հետեւողութեամբ»:

Թող ներուի՛ այստեղ ճշդում մը ընել այս դատումին մասին: Մինչեւ
ե. դար, այսինքն մինչեւ Քաղկեդոնական վէճին հետեւանքով Ընդհանրական Ե-
կեղեցւոյ միութեան խանգարումը, առհասարակ մէկ լոսնացոյց կար, որ կը
գործածուէր ամէնքէն, այսինքն բոլոր այլալեզու պաշտամունքներուն մէջ:
Այդ է պատճառը որ Հայ, Յոյն, Լատին, եւ երբեմն նաեւ Ասորի եկեղեցիները,
որոնց այն տօները, որոնք այդ խանգարումէն առաջ հաստատուած են կը կա-
տարեն գրեթէ նոյն օրերուն մէջ, ու այդ մասին տեսնուած փոքրիկ տարբե-
րութիւնները արդիւնք են իւրաքանչիւր Եկեղեցիի տոմարական դրութեան
յետագայ փոփոխութեանց:

Այս տեսակէտով է որ բոլորովին ուղիղ չէ ըսել թէ մեր տօնացոյցը
զարգացած է միւսներուն ազդեցութեամբ եւ հետեւողութեամբ. բայց փոքր մա-
սով մը ուղիղ է այն, որովհետեւ Եկեղեցիներու բաժանումէն ետքն ալ, երբ
Յոյն եւ Լատին Եկեղեցիներու մէջ հաստատուեցան ինչ ինչ տէրունական տօ-
ներ, ինչպէս Վերափոխումը եւ Այլակերպութիւնը, եայլն, Հայ Եկեղեցին չը
կրցաւ անտարբեր մնալ քրիստոնէական դաւանութեան եւ բարոյականի տեսա-
կէտով նշանակալից այդ տօներու պանծացման մտածումին հանդէպ, եւ, Եկե-
ղեցւոյ ընդհանրականութեան գործին երբեմն այնքան փարած՝ իսկ զաղափարին
մշտապէս բարեկամ, ինքն ալ իր մէջ իր կերպով նուիրագործեց անոնց հաս-
տատումը:

Ճիշդ չենք զաներ սակայն յաջորդ նկատողութիւնը որ ամէնօրեայ առ-
տուածապաշտութեան կարգի առաջ գալուն պատճառ կը համարէ տօներուն զար-
գացումը. մինչ հակառակը թերեւ աւելի ճշմարիտ պիտի լինէր, այսինքն աւելի
բանաւոր պիտի լինէր խորհիլ թէ՛ վաղուց ամէն օր ժամասացութեան գոյ ըլլալն
էր որ քաջալերեց կամ հնարաւորեց տօներուն բազմաթիւ չափի վրայ տարա-
ծումը եւ բազմակերպ կատարումը:

Բայց անցնինք թէ՛ այս կրկին նկատողութեանց: Որոնց վերջինը մանա-
ւանդ ծնունդ է հանապազորդ ժամասացութիւն չունենալու ձգտումին, եւ թէ՛
1917ի Կովկասահայ համագումարին եւ Կեդր. Յանձնաժողովին ուղղուած զրու-

A.R.A.R.@

Ընդունուած երկրորդ սկզբունքը կը տրամադրէ «պահել այն սրբոց տօները, որոնք համաքրիստոնէական կամ հայկական բնոյթ և արժէք ունին»։ Գեղեցիկ և արդար նկատողութիւն ստուգիւ. և պէտք է աւելցնել անմիջապէս թէ մեր Տօնացոյցը, որ ամենամեծ մասամբ կազմուած է Եկեղեցիներու բաժանման թուականէն առաջ, այդ սկզբունքին համեմատ է արդէն յօրինուած։ Մեր Տօնացոյցի սուրբերուն մեծամասնութիւնը Ընդհանրական Եկեղեցւոյ սուրբեր են. և ասիկա, հակառակ երբեմն անգիտակցօրէն յարուցուած տրտուռներուն, մեզի համար աւելի առաւելութիւն մըն է քան թերութիւն, լինելով վերլամաց նշաններէն մին մեր Եկեղեցւոյ ընդհանրական նկարագրին։

Քիչ է Ե. Դարէն ետքը մեր Տօնացոյցի սուրբերուն վրայ աւելցած սուրբերուն թիւը։ Այս վիճակը հետևանք է զգուշաւորութեան մը, որ հեռի է անխմաստ ըլլալէ։ Չենք ուզած կտրժեա որ ուրիշ Եկեղեցիներու և մերինին միջև դաւանարանական պատճառներով զոյացած խրամը աւելի խորանայ. այս պատճառաւ, եթէ չենք կրցած նորեր առնել անոնցմէ, չենք ուզած մերժել նաև արդէն առնուածները։ Նոյն զգուշաւորութիւնը ունեցած ենք նոյնիսկ ազգային սուրբերու համար, որոնցմէ Ե. Դարէն յետոյ առնուածները կամ արդէն այդ դարէն առաջ սպարած են և կամ յետոյ հոգևորական բացառիկ արժէք ներկայացնողներ եղած են։ Այդ թուականէն յետոյ օտարներէն առնուած սուրբերուն մէջ կան այնպիսիներ, որոնց պաշտամունքը պատահաբար կամ դիպուածօրէն, զոր օրինակ՝ իրենց նշխարներէն մասունք մը Հայաստան բերուելուն կամ իրենց վարժին հայերէնի թարգմանուած լինելուն առթիւ, մուտ գործած է մեր մէջ. պարագայ՝ զոր թերևս կարելի է նկատել ունենալ Տօնացոյցի վերաքննութեան ատեն։

Վերաքննութեան այդպիսի ձեռնարկի մը միջոցին, արդար պիտի ըլլար անշուշտ նկատի ունենալ պարագան այն հայ սուրբերուն ևս, որոնց երբեմն տօնուած լինելուն մասին մատենագրական ապացոյցներ կան, բայց չենք զիտեր թէ յետոյ ի՞նչ պատճառաւ դադրած է անոնց տօնախմբումը։ Քաղաքական զգուշաւորութիւններն էին արդեօք որ ստիպեցին Եկեղեցին այդպիսի վերաբերմունքի մը՝ հանդէպ անոնց յիշատակին։ Որևէ ժամանակէ աւելի այժմ մանաւանդ ի վիճակի ենք մտածելու այդպիսի հաւանականութեան մը մասին, երբ մէկ կողմէ բերաւոր նահատակներու զգացումը կը լեցնէ ահա մեր սիրտը և միւս կողմէ անոնց փառաւորման մասին զգոյշ լինելու հարկը կը ճնշէ մեր խղճմանքին վրայ։

³ Երրորդ սկզբունքը կը տրամադրէ «Համախմբումներ կատարել մարգարէից, հայրապետաց, և մի օր էլ նուիրել ամենայն սրբոց տօներին»։ Կանխենք ըսել թէ այդ կարգադրութիւնն ալ, որուն մէջ օր շահելու կամ խնայելու դիտումը կը քօղարկուի, հետևանք է ամէն օր ժամասացութիւն չունենալու փափաքին։ Քիչցնել տօնախմբութեան առիթները, որպէսզի բաւեն ամէնօրեայ ժամասացութեան զեղումով մնացած շաբաթական մէկ և երբեմն երկու օրերը . . . :

Ըստ նախնական սովորութեան, սուրբերը պէտք էր տօնել իրենց նահատակութեան կամ մահուան տարելիցին օրերը. ու մեր Տօնացոյցին մէջ մասամբ պահուած է դեռ այդ սկզբունքը։ Բայց որովհետև կարելի չէր միշտ ճշգրիտ

Մեն մի սուրբի մահուան օրը, միևս կողմէ, որովհետեւ ասկէց կրնար տօնա-
խմբութեանց համարարդութիւն յառաջ գալ, ճշդիւ չգործադրուեցաւ այդ կա-
նոնը, և յաճախ պարագայից համեմատ կարգադրուեցաւ այդ կէտը: Սովորու-
թիւն եղաւ նաև սուրբերը տօնել ոչ միայն իրենց նահատակութեան, այլ նաև
իրենց նշխարաց գլխաւ կամ փոխադրութեան տարեկիցին, ինչպէս ունինք ցարդ
Ս. Յովնանու կարապետի և Ս. Լուսաւորչի և այլոց համար. ու նշանաւոր
սուրբերու յիշատակը լաւագոյնս փառաւորուած ըլլալու պատեհութիւն մը
նկատուեցաւ ասիկա:

Թէ՛հ սրբութեան մեծագոյն փառքը նահատակութիւնն է, բայց որովհետև եղած են բազմաթիւ սուրբեր, որոնց կեանքը և անոր զանազան կողմերը կամ դրուագները իսկապէս եղած էին անսուտ հաւաստիքներ իրենց սրբութեան, այս պատճառու, ըստ այդմ սովորութիւն եղաւ մէկէ աւելի անգամ տօնել տաճարները, մէն մի տօնախմբութեան կապիւով անոնց անձէն բխած կամ կեանքով արդիւնագործուած պատմական երջանիկ եղելութեան վր յիշատակել ինչպէս Թադէոս առաքեալինը, որ առաքելական խումբին հետ և ապա իբրև առաջին լուսաւորիչ երկիրց տօնուելէ վերջ, բրբորդ անգամ կը տօնուի Սան-դուխտ կոյսին հետ, ի յիշատակ հայ աշխարհի լուսաւորութիւնը խորհրդաւորող այդ անմոռանալի դէպքին։

Կամ Ս. Լուսաւորչինը, որուն երեք տօները, — Մուտն ի վիրապն, Են ի վիրապէն և Գիւտ նշխարաց — հանգրուանները կը մատնանշեն քրիստոնէութեան մեր մէջ եկեղեցական կազմակերպումի գործին, կամ Ս. Գրիգորիսինը, որ Որդւոց և Թոռանց հետ անգամ մը տօնուելէ վերջ, դարձեալ կը տօնուի առանձին՝ ի յիշատակ Աղուանից երկրի հայկական քարոզութեամբ լուսաւորութեան։

Կամ Ս. Սահակինը և Ս. Մեսրոպինը, որոնց երկուքեամբ լուսաւորութեան։

Կամ Ս. Սահակի յիշամեայ հայրապետութեան, յետոյ՝ երկուքին համախրտ գործակցութեան խորհուրդով, և յետոյ Մեսրոպի՝ իբր կազմակերպիչ ժառանգութեան, ի յիշատակ յաւիտեական աշակերտութեան ի զուլ, և այլն։

[illegible]

Արդ, փոքր ի չառէ տեսնելէ վերջ՝ սուրբերու տօնախմբուն մասին մեր եկեղեցւոյ կողմէ գործադրուած զանազան կերպերը, կարգն է մտածելու թէ ո՞րքան բանաւոր է և գործնական՝ այլամերժօրէն համախուսթ կերպը, զոր կը թելադրէ ԶեկովիՅովիՄը։ Տեսանք թէ այդ կերպը չափով մը ընդունած է արդէն մեր Տօնացոյցը, և կը կարծենք որ եթէ բոլորովին չէ ընդհանրացուցած պահանջները, առանց պատճառի չէ այդ։ Համախմբումը կը պատշաճի ընդհանուր գաղափար մը պատկերացնող տեսակաւորումներու միայն։ Այդ տեսակէտով եկեղեցւոյ կեանքին համար որոշ արժէքներ կը ներկայացնեն արդարեւ մարգարէից,

առաքելոց, աւետարանչոց, աշակերտաց, վարդապետաց խումբերը, որոնք ձմիւթիւն ի բազմութեան» են իրապէս, քանի որ իւրաքանչիւրը պատկերն է աստուածային նախաձայնութեան, փրկչական գործակցութեան, աւետարանական քարոզութեան և քարոզչութեան և ուղղափառ ուսուցումի կամ վարդապետութեան գաղափարներուն. բայց բոլորովին նոյնը չէ կարելի մտածել, զոր օրինակ, հայրապետաց, թագաւորաց, զօրովարաց, կուսանայ և այլ խումբերուն մասին, քանի որ, ինչ ալ լինի, այդ խմբաւորմանց մէջ միութենէն աւելի անհատական բազմացման մտածումն է որ կը շեշտուի, գործունէութեան և արդիւնաւորութեան բազմազան պէսպիսութեան մէջ առանձնաւորելով այդ խումբերը կազմող մէն մի դէմքը:

Եւ յետոյ, եթէ եկեղեցին իր ծխական և այլ մարդերուն մէջ քրիստոնէական գաղափարն ու կեանքը պէտք է արտայայտէ շարժուն ու գործօն ինքնաբերականութեան մը մէջ, լաւագոյն չէ՞ միթէ որ սրբոց տօնախմբումի գործը, փոխանակ աղիւսակաձև համաշափութեամբ բաշխուած ցուցակի մը համեմատ կատարուելու, կատարուի ինքնիրմէջ ոչ անպատճառ համանման յաջորդականութեան մը ընթացքով, մերթ մարտիրոսի մը կամ մարտիրոսներու, մերթ թագաւորի մը, երբեմն առաքելներու, ևայն, տօներու պէսպիսուն, խմբական և անհատական կատարմամբ: Եւ յետոյ, անհրաժեշտօրէն համախումբ կերպով եթէ կատարուին տօները, ինչ պարտինք ընել բազմաթիւ շարականները, որոնք յօրինուած են թէ՛ սրբոց խումբերու և թէ՛ մասնաւորներուն համար. ինչո՞ւ լուծեան ստուերներուն մէջ նետել հոգևոր ներշնչումով յօրինուած զրական այն գեղեցկութիւնները, որոնց մէջ յաճախ մեր հաւատքին գանձերը կը ծածկուին: Այս ամէնը՝ որպէսզի հնար ըլլայ իրականացնել ամէնօրեայ ժամասացութեան շնչումի ծրագիրը . . .

Ոչ, մեր խոնարհ կարծիքն է թէ բացի քանի մը աննշան փոփոխութիւններէ, որոնց պիտի անդրադառնանք յետոյ, պէտք է անփոփոխ պահել սրբոց տօնակատարութեան հաստատուած կարգն ու կերպը, օտարներու վերաբերմամբ նոյնութեամբ, իսկ ազգայիններու մասին՝ քիչ մը աւելի ընդարձակելով Միմէոն Կաթողիկոսի կողմէ գանոնք աւելի հանդիսաւոր և աւելի ժողովրդական ոգևորութեամբ տօնելու համար մտածուած եղանակները, զանազան դարերու մէջ տօնուած և յետոյ դադրեցուած և վերջին ժամանակներու մէջ ևս իրենց կեանքով ու մահովը այդ պսակին ստուգապէս արժանի նկատուածները, յետ պարտուպատշաճին մուծելով Տօնացոյցին մէջ. այսինքն աւելցնել Տօնացոյցին պարունակութիւնը և ոչ թէ անպատճառ կրճատելու մարմնչէն զլեռանիլ:

(«Սիոն», 1938 Մարտ)

ԹՈՐԴՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

(Շարունակելի՝ Ծ)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԳԱՅՅԱԿՂՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոս իր երկրաւոր կեանքի ընթացքին յաճախ շփման մէջ եկաւ մարդկային զանազան խմբաւորումներու հետ, Ան, ճեղքիներու բժիշկը, դրաւ հրաշագործ իր աջը մարդոց մեղքէն վիրաւոր ու մեղքով բեռնաւոր հոգիներուն վրայ ու բուժեց զանոնք: Կարեկցութեամբ մօտեցաւ իրենց բարոյական խաւարին հոծութեանը գիտակից և փրկութեան ճամբան որոնող մարդերուն, սիրեց մանուկներն ու մանուկի նման ամբիժ հոգի մը կրող Հափահասները, ու մինչև անգամ ընչաքաղց բայց օրինապահ երիտասարդք: Թրգիլեց Նոյնիսկ ամբիւր, երբ կը ջանար պոռնկութեան յանցանքի մէջ ընկնելու կնոջ առջ իր արժանի պատիժը:

Սաղայն, այս բոլորով ծիսափն, Յիսուս ամենէն խիստ կերպով մեղկեց ու գառապարտեց կեղծաւորութեան մարմնացումը եղող դասակարգը Փարիսեցիներուն, իսկ ամենէն ծանր պատիժը սառն մանեց փոքրիկները գայթակղեցնող մարդերուն — վզին երկանաքար մը կապել և ծովամոյն ընել (Ղկս. ԺԷ. 2): Ասկէ աւելի դժգոհ վախճան կա՞յ արդեօք մարդ արարածին համար:

Ինչո՞ւն այս ծանր պատիժը: Այս հարցումին պատասխանելէ առաջ, ջանանք սանձանել գոյթակղութիւնը, որ մեղմէ շատերուն համար բարեպաշտ ու միամիտ մարդոց ուղեղներուն մէջ անհաւատութեան, անասունաժողովեան սերմեր ցանկու արարքէն անդին չ'անցնիր: Անկրօն ու նւթապաշտ գաղափարներու տարածին է միայն մեղի համար մարդը գայթակղեցնող կամ ուղիղ ճամբէն մոլորեցնող անհասը:

Ձեռք ժխտել այս իրողութիւնը: Բայց ասիկա պատկերին մէկ երեսն է միայն: Ոչ նուազ կարեւոր է նաև միւս երեսը, որը կը կենան մարդեր, ընդհանրապէս պատասխանատու դիրքերու վրայ գտնուող — ծնողք, սուսուցիչ, կրօնաւոր —,

որոնք յաճախ իրենց կենցաղով ու վարք ու բարքով լոկ, առանց Նոյնիսկ քարոզչութեան ու փրօփոխմանի նպատակին, ոչ նուազ աւեր կը յառաջացնեն մանուկներու — կամ իրենց ստորագասնեբուն, իրենց անմիջական շրջանակին մէջ չղջաներուն — հոգիներէն ներս: Անելի պարզ խօսելով, իրեն վստահուած պարտականութեան մէջ թերացող ամէն անհատ գայթակղեցնող մըն է առաւել կամ նուազ Հափով, համաձայն իր դիրքին ու պաշտօնին բարձրութեան ու կարեւորութեան: Ծնողք մը, որ իրար և զաւակներուն հանդէպ սիրով ու հանգուստեցնութեամբ յարաբերելու փոխարէն քամահրանքի ու հայոյժութեան կը դիմէ և Տիրոջ առնէն ու քրիստոնէական վկայեցողէ հեռու կը մնայ, դաստիարակ մը, որ գերին դարձած է խաղին ու խմիչէին, անփոյթ է ու անպարտաճանաչ, Եկեղեցւոյ պաշտօնեայ մը, որ դժուարութիւնը ունի հոգեւորականին վայել բարոյական բարձունքին վրայ կենալու, բոլորն ալ գայթակղեցնող անհատներ են, Աստուծոյ իրենց արուած զաւակները, իրենց խնամքին ու հոգածութեան յանձնուած աշակերտները կամ հօտը իրենց անձին չար ու գէշ օրինակով մեղքի ու մոլորութեան առաջնորդող: Թէ ինչու մարդ արարածը հակամէտ է իր մեծաւորներուն նկարագրէն ազդուելու և ծուռ ու սխալ ճամբու մէջ իյնալու, գիտենք բոլորու Հակառակ երբեմն մեր արարքներուն արժանի հատուցումը ստանալու մասին ունեցած մեր անճկելի հաւատքին, մենք կը մօլորինք յաճախ վասնդի կը գերադասենք ներկան ապագայէն: Շատեր պիտի կրկնէին ծանօթ յանկերգը, մեր ափին մէջ ունեցած վառակը գերադասող ծառի զափովէն մեղի նայող տառը թռչուններուն: Վտանգեմ թէ մեղմէ շատեր պիտի տատամսէին որոշում մը յայտնելու, եթէ դրուէին ընդհուպ այս աշխարհէն բաժնուելու և ըկրարահամի գոգքն երթալու և քանի մը տասնհակ տարիներ ևս հոս մնալու և անորոշ ճակատագրով մեկնելու երկընթարքին տուէր, նախընտրելով երկրորդը ի վերջոյ:

ԳԵՂՈՐԳ Ս. ԺԻՆԻՎԻՋԵԱՆ

Ս Ե Ր Ե Ի Ե Ր Կ Ի Ի Ղ

«Իմաստութեան սկիզբը Տիրոջ վախն է», կ'ըսէ Հին Ուխտի մեծ իմաստունը (Առակ. Ա. 7)։ «Սիրէ քու Աստուածդ բոլոր սրտովդ, բոլոր մտքովդ ու բոլոր հոգիովդ», կը պատգամէ նոյն Սրբազան Մատենանը (Ղեա. ԺԹ. 19)։ Ու այս երկուքին միասեղ ներկայութիւնը անլուծելի (լաւագոյն պարագային՝ դժուարաւոյժ կամ դժուարեմբանի) առեղծուածի մը առջև կը դնեն յաճախ մեզ։ Արդարեւ, ինչպէ՞ս կրնանք մէկը օրիել ու անկէ վախնալ նոյն աստեան։ Այլ խօսքով, ինչպէ՞ս հաշտեցնել սէրն ու վախը (կամ երկիւղը) իրարու հետ։

Մենք կը վախնանք ընդհանրապէս մեր թշնամիներէն, այլ խօսքով անոնցմէ՝ որոնք կրնան շարիք ու փնտա պատճառել մեզի։ Իսկ ընդհակառակն, անվախօրէն կը մօտենանք մեր հարազատներուն ու մտերիմներուն, ուրիշ խօսքով բոլոր անոնց՝ որոնք հետ կ'ապուստեն ենք սիրոյ զգացումով։

Փարսոսօմալ այս իրողութեան պարզաբանումը մեզ կը հարկադրէ առաջին առիթով զատորոշում մը ընել, այլ բառերով՝ օտանման մը դծել ընդմէջ վախին ու երկիւղին։ Տալ իսկական աստուգաբանութիւնը երկուքին։ Վախը հոմանիշ է սարսափին ու սոսկումին, ու մինչև իսկ զարհուրանքին, մինչ երկիւղը յարգախառն վախն է, որուն յատակը պատկառանք կայ ու ազնիւամտ։ Մենք կը վախնանք գիշատիչ անասուններէ ու բնութեան ագէտներէն, առանց երկնչելու անոնցմէ։

Այս ձևով միայն ըմբռնելի կը դառնայ կնոջ ուղղուած Սուրբ Գրական պատգամը. «Եւ կին երկնչիցի առնէ իւրմէն, զոր կը կարգանք Ս. Պսակի Խորհուրդին, Հարսէն սչ թէ վախ ու սոսկում (ինչ որ նուստատցուցի ըլլալով՝ խոտոր պիտի համեմատէր քրիստոնէական բարոյակաւնով պատգամուած մարդերուն հաւատարութեան սկզբունքին — «Ձիք խտրի ու սչ արուի ե ոչ իգի» (Գաղա. Գ. 27), այլ յարգաւորից կեցուածք, պատկառանք ու հնազանդութիւն է որ կը պահանջուի։

Եւ այդ զգացումը չի ժխտեր սէրը, որ շաղախն է ամուսնական կեանքի գոյասեւեռն։ Ընդհակառակն, կարելի է ըսել թէ կ'աւելցնէ ամրութիւնը անոր հիմքուն։ Սէրը երբ չէ խարսխուած երկիւղի — յարգանքի ու պատկառանքի — վրայ, ծանծաղ է ու մակերեսային. ամէն փչող հով կ'ընայ մեղմել անոր թափը։

«Աստուծոյ չվախցող մարդէն վախցիր, բայց վախցիր նաև անոր հաշուոյն», կ'ըսէ արաբական առածը։ Առաջին եզրը մեկնութեան չի կարօտիր, քանի որ մեր շուրջը տեսադրուած բոլոր չարիքները կը նիւթուին անաստուած՝ ուրիշ խօսքով՝ իրենց խիղճը սատարային ծախած մարդերէ։ Իսկ երկրորդ եզրը անոր համար, որովհետեւ անաստուածը ընկերութենէն առաջ ու աւելի՝ թշնամին է ի՛ր իսկ անձին, անոր մնայուն ու լաւագոյն կէսը կորսնցնելու յիմարութեան զինք առաջնորդող։ Ահա թէ ինչու Տիրոջ երկիւղը գերագոյն իմաստութիւնը համարուած է մարդերուն, իսկ Տիրոջ սէրը՝ գլուխը՝ մարդը իր իսկական կոչումին — կատարելութեան — առաջնորդող պատուիրաններուն։ Վասնզի ով որ Ղեապուկոս քրքէն վերեւ մեր մէջքերած պատգամին համաձայն — որ կրկնուած է Փրկչին կողմէ նոր կտակարանի մէջ (Մատթ. ԽԲ. 37) — կեանք կը վարէ, ոչ միայն բարիքի ու օրհնութեան աղբիւր կը հանդիսանայ իր շրջապատին, իրեւ աղ համեմելով ընկերութիւնը որուն մէջ կ'ապրի ու կը գործէ, այլև չունի վախը աշխարհի չարիքներէն ու գերագոյն չարիքը նկատուող մահէն։ Ի մի խօսք, կա՛մ երկնչելու ենք Տիրոջմէ (Անոր պատուիրաններուն համաձայն ապրելով մեր կեանքը) եւ կա՛մ վախնալու ենք աշխարհի չարիքէն ու մահէն։ Այլ բառերով, կա՛մ մեր ամբողջ էութեամբ կը սիրենք զԱստուած (եւ մեր նմանները) եւ կա՛մ մամոնան (որ խտացումն է այս աշխարհի մեղսաթաթաւ վախիքներուն)։ Նախընտրութիւնը ձգուած է մեր կամքին։ Նրանի անոր որ իմաստութիւնը ունի զինք իր երջանիկ ապագային առաջնորդող ընտրութիւնը կատարելու։

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԱՆ

ULTIMA VERBA

Շ Ա Ր Ք

ՆՈՐ ԽՈՐՏԱԿՄԱՆ ԳԻՇԵՐՆԵՐՈՒ

Ե.

Եղիվարդն եմ այս գիշեր,
 Սիրսս է բարի, չեմ ցանկար
 Ոչ մէկ մարդու ես չարիք,
 Սակայն բաժինըս կ'ուզեմ
 Ձեռներովն իմ պատաստած
 Հոգեմաւին անցեալին:
 Հակառակ ֆաղքը բարիս,
 Կը փափաքեմ վերջապէս,
 Գինովութիւնն ռազմիկին
 Երկարաւունջ ըմբռնել:

Փրջեր է հով մը ցրտին,
 Բոցերուն վրայ օրերուն,
 Տուր ինձի, Տէր, ֆաջութիւն
 Նուանելու չարիքն այս
 Նորէն բացած իր թեր:
 Տէր բարեբաւ, շրմորնէ
 Որ բաժակիս խորն իյնայ
 Կաթիլ մը սուրբ,
 Քու գինիէն ոսկեփայլ:

Թեթեւած միտքս կ'անցնի
 Յամբ մէզի մը մէջէն,
 Հպած իրենս բոլոր
 Անիրական կը թուին,
 Ու մտածումս է տարամ,
 Թեւաբախում մ'անորոշ:

Արեգակ մը հիւանդկախ
 Կը հեղու լոյսն իր կաշուն,
 Օրերուն դէմ այս զառամ:
 Անպարարներ՝ շի, ագահ,
 Զուր կը ծածկեն դէմն իրենց
 Շիկնումին մէջ ամօթին,
 Բայց չեն դադրիր աղալէ
 Աղունն իրենց զազրէլի:
 Դիմակաւոր շաղփաղիներ
 Կը կարկսնեն յուսահաս
 Իրենց մաշած մաշկեակներ,
 Ու չեն տեսներ զազրաթում
 Բուծարանին մէջ իրենց,
 Մահացու եօթ մեղքերու
 Ոսկի թծերն սորսորուն:

Արդ կը ցաւիմ հրայրին՝
 Որ կրակի պէս մեկեց
 Տարիներս լաւագոյն,
 Երբ սիրս երկինք էր Զասկի,
 Զանգակներով առլըցուն:
 Այդ օրերուն երջանիկ
 Աւխարհի մէջ լաւն ու վատ
 Կ'ընթանային նոյն համբէն:

Հոգիիս մէջ այդ մ'ամբողջ
 Կը բարձրանայ
 Կամարին քակ երազիս.
 Նուէն կ'երթամ լեցնելու
 Կուծը սրժիս սրբազան,
 Աղբիւրէն այն հիմնաւորց
 Որ չէ ցամաք դարերու
 Երեսներէն տօթաւունց:

Ու կը զգամ թէ կը շողան
Աստղեր բոլոր սրժիս մէջ,
Մարմինս ածու բեղմնաւոր,
Ծաղիկներու բազմաթոյր,
Ծխացող շուրջս ու հեռուն,
Խունկի բոյրով անանուն:

Ո՞ւր են մարդերն այն բոլոր,
Բարեկամներս երէկուան:
Շատեր մեռան յուսավէպ
Դեղնաշենդէն հալումաւ,
Իսկ ուրիշներ պատկեր լոկ
Որմեռուն դէմ օրերուն:
Արեւն անգամ կը ցրտի,
Երբ կը հըպի աղամայ
Ներիմներու մարմարին:

Տարիները սահեցան,
Շուրերու պէս վաղանցուկ,
Ուրուականներ սրնոտի,
Ծուխերու պէս ցնդական,
Ձիս այլայլել չկրցան:
Անցան անոնք քառամած
Ծաղիկներու հանգունակ,
Բայց սրժիս մէջ բողբոջ է
Անհաղելի ծաղիկն իմ,
Երազի մը պէս ամբիծ:
Չեմ մուրար ես ապաստան,
Դաւնակիցներ պայքարի,
Համբերասար ու լըռին,
Կեցած եմ արդ անխիղի
Ուժերուն դէմ չարիքին:
Եղիվարդը լոկ կրնայ

Եղիվարդը նուանել:
 Ձկայ եղբայր, բարեկամ,
 Մեր ցաւերը ամոռող,
 Այս անկայուն աշխարհի
 Հողին վրայ լպրծուն,
 Ասոր համար ինչ էի
 Նոյն չեմ այլելու հիմա.
 Գարունս լուրթ, ամառս շէկ,
 Լուսամուտէն օրերուս
 Թրուան գացին դեռ երէկ:

Եթէ նոյնիսկ գերանի
 Հստորնոթիւնը մարդոց,
 Մուրիկներուն նողկալի,
 Որոնք գիտեն բաղխել միշտ
 Դարպասները հարուսին,
 Իրենց շողով խօսներով,
 Եթէ նոյնիսկ գժուձներն
 Այդ անարի, վաճառէր,
 Շիրիմներէն դուրս հանեն
 Ձոնուածներու օրհնեալ դին,
 Ձեմ ընկնուիր,
 Մուրիկներէն այդ լպիռ,
 Ու կը ծալեմ թելերս իմ,
 Յասուժնալից, բայց ժպտուն,
 Նման Անոր օր մը երբ
 Պարսէզին մէջ Ձիթենեաց
 Բազուկներն իր առաւ վեր,
 Երկնքին դէմ աստղազուրկ,
 Ու ըզգաց դաւը իր դէմ
 Մարդերուն չար, անգգալիդ:
 Սակայն անհուն երկինքէն
 Երբ շողաց կայծն իր աչիմ՝
 Արցունքն իր Հօր նրալոյս,

Ըզգաց ցաւը մարդերուն
Եւ գութն անհուն Աստուծոյ:
Այդ ցաւն է որ ունիմ ես
Իբրեւ վերին բալասան:

Հրեշտակ լի բարութեան,
Ծանօթ ես դուն անձկութեան,
Խղճի խայթին,
Հեծեծանքին, ամօթին,
Որ ժանգոտած սուրի պէս
Կը խոցէ սիրտն լռելեայն:

Հրեշտակ լի բարութեան,
Ծանօթ ես դուն աներկբայ
Արցունքներուն դառնաղի,
Երբ հասուցուողը դժնայ,
Մոռցած պարտքը հասուցման,
Կրնայ ինքզինքը ծախել
Մամոնային անվարան,
Հերքելու չափ վեհութիւնն
Իր պաշտօնին սրբազան:

Աւխարհը մեր հրուանդան,
Կը խրէ նեւն իր թունոս,
Եկեղեցւոյ վիրաւոր
Կողերուն մէջ հռմակոծ,
Որ օրերուն այս սրտում,
Խըսիրի մը վերածուած,
Կը տարածուի անպաշտպան,
Անմտօրէն սոնֆացող
Ազուաւներու ոտներուն՝
Քրտան դարու տնտեսական
Մափառումէն վերջ, աւաղ:

Ա՛հ, սարածէ՛, Հայր գթած,
 Աջրդ Յարկին վրայ սուրբ,
 Որ կ'արսասուէ սրգաւոր,
 Անմխիթար մօր մը պէս:
 Գիւտերին մէջ թող հնչէ
 Զարթօնքի երգը նորէն,
 Որ արթննան ոգիներն
 Նախնիներուն արսաթումդ:

Զարիւհները օրերուն,
 Եզերայորդ բացեր են
 Երախները իրենց ժանց:
 Յոխորսանկէն հարուսին,
 Մուրիկներուն վաճուէր,
 Կեանքն վերածուած է սուտի,
 Զրպարսութեան զագրելի,
 Որոնք կ'անցնին ամպերու
 Կռապարիւս ծիծաղով:

Ժամանակն է որ մարդիկ
 Դիմակալեն չարին այս,
 Առաջնորդուած հրաշալոյս
 Աստուածային տեսիլի
 Ոսկի աստղէն մեծամեծանչ:
 Արսասումով մայրերուն
 Եւ արիւնով սուրբերուն,
 Կը գընուի լոկ հաւասքին
 Մարգարիտը անսգիւս:

Պահէ, Տէր, Տունն հրաշակեալ,
 Ապաստան փոքր հօտիդ,
 Տես, աղէտներ առած թեւ,
 Այսօր իր դէմ կը դաւեն:
 Խլեակի պէս հողմակոծ,

Կը տատանի դիր ու դար,
Մեր հաւաստի նաւը սուրբ:
Նաւաստիներ անտարբեր,
Աղէտին դէմ վերահաս,
Յուդաներու պէս ազահ,
Նստած՝ ոսկի կը համբեմ:

Եկեղեցի Հայկական,
Դուն ցեղի մը դարաւոր,
Ճիգին հուժկու յիշակերտ,
Երկինքներու թելին թափն
Կամարներդ կ'առնէ վեր,
Ինչպէս բոցէ փունջ մը պերճ:
Կողերուդ մէջ կը սարսռայ
Ցեղին երազն ոսկեթել:

Հրաժ մը լոկ կը փրկէ
Տէրումական տանաւն մեր.
Հրաժ անհուն, անվարան,
Որ դառնայ խօլ աղաղակ,
Զսպուած ցաւի սուրբ վրէժ,
Յորձանքներուն դիմաց թումբ,
Գիշերուան մէջ պատարագ,
Հայցորդներու պատուին
Հանապազօր հացն օրհնեալ,
Երէկ, այսօր, յաւիտեան:

ԵՂԻՎԱՐԴ

ԶԱՅԼՏ ԿԱՐՈՒՄՆԻ ՈՒՂԵՒՈՐ ՈՒԹԻՒՆՆԸ

CXX

Օ՛ր, Սեր, բընակիչ չես դու՛ն մեր երկրի,
Անեսա Սերովբէ, կը հաւատանք բայց —
Հաւատք՝ որուն վկայք բեկուած սրտերի
Տէրերն են — թէեւ բնաւ չեզ չեն տեսած,
Ոչ ալ պիտի՝ տեսնեն իրենց աշխով բաց,
Զի մտքին տուածն է այս անուն ու նշանք
Քեզի, նաեւ ողջ երկնի բընակչաց՝
Իր քուղածին պէս՝ հոգիին անմար
Իբրեւ այցընկեր — այրուած, նզմուած, պոկուած, յոգնա-
սպառ :

CXXI

Հիւանդ է միտքն՝ իր սեպհական գեղով,
Եւ կեղծ ըսեղծման ջերմին մէջ է ան :
Ո՛ւր են աներն, որ հանճարին շողով
Կու տայ արձանագործն լոկ : Կրնա՞յ գեղն այն՝
Բընութիւնը տալ : Ո՛ւր՝ պարմանութեան
Թովչանքն մեր յղացին ... : Զայն իրացնելու
Մեր հասունութեան ... մեր վըհատութեան՝
Ճիգին մէջ, դրախտին չհասնող՝ գրել – վրձնելու
Եւ զայն յաղթական էջով նորէն ծաղկեցնելու :

CXXIII

Սիրողն կ'մոլեգնի ... բայց դեղն զայն բուծող՝
Դառն է սոսկայի երբ կը փակէ ան :
Մաս – մաս պատմութեան մեր կուռքն զարդարող,
Եւ մենք կ'տեսնենք թ'ալ արժէք, գեղ չկան
Մտնն դուրս. իսէալ անն մտքին մէջ է միայն
Որ մերթ կ'կապէ մեր Գիրն եւ մերթ կը մղէ առաջ՝
Ցանած հովերէ՛ն հնձելու բորան :
Հագիւ թ'ալ փիմիայի փորձերն ըսկըսած՝
Յամառ սիրտն մտն մրցանակին՝ դեռ ոչինչ ըրած :

CXXIV

Մանկութենէ մենք կը թօշխմէք, միմեծ
Հիւանդ, շնչահաս, մեր ծառան անյագ,
Հուսկ փայտաւոր մեր գոյութիւնն, թէեւ

Ձերդ շուրջ դիւթող մնայ դեռ նախկին պատահանք.
 Բայց շա՛հ ուր ... ուրեմն կրկնակ նըզովանք
 Սէր, համբաւ, սին փառք եւ ազահութիւն —
 Ողջ, ունայն, հիւանդ, իրար՝ չափ անաղք,
 Իյնող աստղեր, արբեր, բայց էութեամբ նոյն,
 Մահն ալ՝ սեւ մուխ՝ ուր կ'անհետի բոցը լուսոյն:

CXXV

Քիչեր — ոչ ոք — են սիրածնին զսնող,
 Թէպէտ պատահմունք — կոյր հանդիպում, հզօր
 Պէտք սիրոյ ըլլան հակակրանքն վանող —
 Բայց շա՛հ չանցած՝ ետ կու գայ թունաւոր
 Անարագրելի Չարիքը, ինչ՝ որ
 Պայմաններ՝ մըղող այն ծրուստեղծող
 Չասուածն՝ Չարիքի, անհոգի ըստոր.
 Վերջն ալ անթացույթ օգնութեան զրկող ...
 Տեսնո՞ւ որոնց կ'ընէ Յոյսը փոշի, իսկ փոշին կոխած հող:

CXXVII? (CXXVI սխալը գրին մէջ է)

Բայց խորհինք անվախ — բանականութեան
 Լըբումն է ըստոր՝ հրաժարումն յաւէտ
 Մեր մտածման շնորհէն, ապաւինութեան
 Մեր վերջին դիրքէն — «Այս իմա է դեռ գէթ»,
 Ծնունդէն՝ երկնային մեր շնորհն եւեթ,
 Կապուած, չարչարուած մէջ խռիւճի մ' բանտին,
 Սնուած մութին մէջ, նիւթն, որ լուսաւէտ
 Չըլլայ թէ շողայ անպատահան մտքին
 Եւ ներխուժէ հոն, զի խելք, ժամանակ բոյժ եւ կոյր աչքին:

CXXVIII

Կամարք իրար վշայ, գոգցես Հռոմ — քաղաք,
 Հաւաքելով ողջ ռազմաւարքն ցեղին,
 Յոյց է դրեր զանոնք նոյն զմբէթին տակ,
 Քոլոգիտման անդ, տակն լուսնի շողին
 Ձերդ ջահին բնական (լոյսով կ'ողողուի)
 Չ'աստուածային է՝ ինչ հոն կը հոսի,
 Որ քննուած թ'եւ, դեռ հանք է մտածողին,
 Եւ կապոյտ ու խոր երազ մտուի ...
 Իսպիական ցայգերանգներ՝ որոնք կը խօսին:

CXXIX

Քեզ՝ խորհրդաւոր երկնքի մասին,

Որ կը ծածանի եւ կու տայ ըսուեր՝
 Հրաւարի ու լայն այդ փառքի յուրին.
 Երկրի բաներուն է ոգեգգալ տուիլ
 Ու ժամանակն է քիչ մ'անոթի պլլեր,
 Կոտրեր՝ օգնութեան պարզած իր մանգաղն:
 Ոյժ կայ մոգական բերդին մէջ աւեր,
 Իրուն պալատն այս ժամուս անյապաղ
 Պիտ' յանձնէ պերճանքն, սպասէ որ դարերն ըլլան օծիտ չմնաղ:

CXXX

Մեռելները գեղեցկացնող դուն ժամանակ,
 Դուն աւերակներն զարդարող, սփոփող
 Սիրսն արնահոս եւ զայն բուժող միակ,
 Ժամանա՛կ, մեր դիւր դատումներն նրբող,
 Միակ իմաստասէր՝ նիւղն ու սէրն փորձող,
 Քեզմէ զատ սոփեստ ողջ. դուն խնայասէր,
 Կ'ուշանաս թէեւ՝ բայց չես վրնասող,
 Ժամանա՛կ վրիժառու, կ'ուղեմ ձեռքերս վեր,
 Աչքերս ու սիրս ու կը բաղձամ քեզմէ նրւեր,

CXXXI

Միջեւ աւերածիդ այդ մատունքին
 Եւ այս տանաւէն Աստուծմէ լրբուած,
 Մէջն ընծաներու պերճ՝ տե՛ս աւերն եմ,
 Տարիներով քիչ, բայց ցաւով լրցուած —
 Եթէ դուն գոռոզ ըլլալս ես տեսած,
 Մի՛ լսեր զիս երբեք, իսկ եթէ հանդարտ
 Կրած եմ ցաւս հրպարտ, յիշերու դիմաց
 Ու չեմ ընկնրուած, ուրեմն թող երկաթն
 Այս՝ զուր կըրած չըլլայ հոգիս — Զը սրգան անդ:

CXXXII

Դուն, մեծդ Նեմեսիս, որ բնաւ կեփուն դեռ,
 Մարդոց իրաւանց, անտես չես թողած,
 Հոս՝ ուր նախնիք քեզ պատիւ են ըրեր,
 Դուն կատաղիներն վիհէն դուրս բերած,
 Որիտէսի շուրջ ռոնալ ես տրած,
 Այն անբընական հատուցման համար . . .
 (Երնէ՛կ թ'օտար ձեռք մ'ըլլար հատուցած):
 Արդ, քեզ կը կանչեմ, փոքին մահուան ա՛լ
 Թօթուէ: Լսէ սրբիս — Արթընցի՛ր, պիտի ելլես անպատճառ:

Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԼՈՐԻՏ ՊԱՅՐԸՆ

(Շարունակելի)

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Ձեմ երգեր ես բնութիւն, աշու, աստղեր ու լուսին,
Անիրական, անկենդան մտումներ ցած ու սին.
Քայլերս ամուր են կառչած սրտին վրայ մայր երգին,
Ու խոհեւս չունին մութ ծոցը կապոյտ եթերին:

Կ'երգեմ միտք մարդկային՝ հանճարափայլ ու ներհուն,
Քերով՝ կապոյտ երկնքին, խորաչափով՝ վիճն ծովուն.
Կ'երգեմ ես սիրք մարդուն՝ սիրոյ ովկիան լայնահուն,
Ճռուողիւնը մանուկին, ժպիտը լոյս՝ մայրերուն:

Եթէ կ'ուզես դուն երգել, եղ նիւթ երբեք չի պակսիր,
Տիեզերքն է անսահման, խոհեղ՝ անթիւ ու անծիր.
Բայց 'թէ կ'ուզես խորանալ, պեղել սիրքը իրերուն,
Ինքզինքիդ հետ հանապազ հաս ու անկեղծ եղիր դուն:

Հազար ձայնով երթողներ երգած են եղ, Հայրենիք,
Անոնց վրայ ես ալ թող դնեմ իմ դրոշմն ու կնիք.
Հազար ձայնով, հազար հեղ երգած են սէրը կեանքին,
Աւելնայ ձայնըս ալ թող այդ բազմաճոխ համերգին:

Նման ըլլայ կեանքը իմ գոցէ գաւաթ մը չուրի,
Ուր նետուած ափ մը շափառն դեռ կը մնայ յատակին.
Մեծ մասն արդէն ըմպեցի, անոյս համը բայց չառի,
Շափառն վերջին օրերուս գոնէ հպէր իմ հիմքին:

1985

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

ԲՆՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄ

1. — Համաբարբառ. — Բաղմավէպի մէջ կը կարդանք (1983, էջ 259). «Yarutian (Տ. Տ. Մկրտչի Ա. Ամեն. Տ. Թարսթիւն, Տ. Մաթէոս). Համաբարբառ Հին և Նոր Կտակարանաց, Տպ. Սրբոց Թաղովրեանց, Յերուսաղէմ, 1895». — Համաբարբառը պատրաստողն է Թաղէոս Վրդ. Աստուածոտուրեան, Արապկերցի:

2. — Ամենայնուսեք. — Նոյն հատորին մէջ (էջ 279) կը տեսնենք «amenaynustek» և «amenaynurek» բառերը: Ասոնք բարդ բառեր չեն՝ այլ պէտք է որ զատկատ կարդացուին՝ ամենայն սևտեք, և ամենայն ուրեք:

3. — Ամիս. — Նոյն էջին վրայ դարձեալ կը կարդանք. «The initial a of Arm. amis presents insurmountable problems». Կարելի էր նկատի ունենալ նման երեւոյթով կարգ մը բառեր, ինչպէս, Ագուաւ, Անուն, Ասող, Ասամի, որոնք հայերէնի մէջ ունին ա սկզբնատառը, որ կը պակսի ցիլիկից լեզուներուն մէջ առհասարակ: Նշելի են նաև յունարէն ἀνισα (անուն), ἀστήρ (աստղ) և ὀδών, ὀδὺς (ատամն) բառերը, որոնք ձայնաւոր տառ մը ունին առաջին բաղաձայնէն առաջ:

4. — Ան. — Նոյն հատորին մէջ կը կարդանք (էջ 299). «Ան (arn) «male lamb» (arin) . . . Derivatives include *arnabar* «manly, vigorously», *arnakin* «married woman», *arnakoy* «betrothed», *arnamoli* «Sodomite», *arnanos* «men's room», *arnaci* «manly», *arnaci andamk* «genitals». — Վերջերեալ բոլոր բառերը՝ առնաբար, առնակին, էայլն, անանցուած են այլ բառին սեռական հոլովէն (անն):

5. — Առողջանիւմ. — Նոյն հատորին մէջ

կը տեսնենք (էջ 301), «Առողանիւմ, to sprinkle, to wet, to pronounce carefully . . . Առողանուիլն, prosody, pronunciation». — Առողանիւմ բայը երկու իմաստ ունի և երկու տարբեր արմատներ. մին առող, ոռող, սռողանիլ (ջրել), սռողում, միւսը առող, առ ող, սգել (ասել), առողանուիլն: Հետեւաբար հարկ է իրարմէ զտեղ երկու տարբեր արմատներէ անանցուած համանման բայց այլիմաստ բառերը:

6. — Արջն. — Նոյն հատորին մէջ կը կարդանք (էջ 315-6), յոնկարծօրէն ձիւնն քցամաք (—) արջն՝ լինէր առաջի նորա . . . «suddenly in front of him the snow became utterly black». — Փաւստոսի այդ տողը (Գ. Ժդ) ակելի ճիշդ ձեռով կը թարգմանուի, suddenly in front of him the snow became black ground: Կ'արժէ դիտել նաև որ բարդութեանց մէջ արջն կը գտնուի բառերուն սկիզբը:

7. — Զընդունայնակարծ կ'արծիսն. — Բաղադս Վեցաւրեայ Արարչութեան գրքին (Երեան, 1984) մէջ, էջ 326, ծանօթութիւն 17, կը կարդանք. «Զեհապրիթի զընդունայն կ'արծիս (նաև՝ զընդունայն, զընդունայնակարծ) պատշաճ նկատեցինք ընթերցել զընդունայնակարծ (= սնուպարծ, սնուփառական), թէև առ այդ չունենք գրչական վկայութիւն: Սակայն, թուում է, այս դէպքում գործ ունենք պ — կ չփոթի հետ, որի պատճառով առաջացել է անհասկանալի բառաբարդում և անհարկի կրկնութիւն (զընդունայնակարծ կ'արծիսն)»:

Կ'արժէ դիտել սակայն որ զընդունայնակարծ կ'արծիսն» (էջ 49) ընթերցուածը կը պաշտպանուի թարգմանչին կողմէ կիրարկուած նմանակերպ ստուգեանց զօրաւոր ջոկատով մը, այսպէս. — Ղորդարուղիս քիսումն (էջ 107), մեղմագնաց գնացիւքն (190), առանձնազործ գործոցն (263), մեծազաւր զաւրութեամբ (41, 42), մեծազաւր զաւրութեանն (116), անզաւր զաւրութեամբ (109), միախառն խառնուածովք (137, 222), ամաքախառն խառնուածովք (156, 222), քաղցրախառն խառնուած (196, 198), երազածագ ծա-

գումն (54), յանկարծածին ծննդեամբք (221), ջրածին ծնունդք (222), ինքնակամ կամաւք (5), ծնկակալ կապովքն (135), այլակերպ կերպարանաւք (259), հասարակակիւն կշռոց (172), կարաձմեռն ձմեռայնոյ (298), երկայնատարած տարածիւք

(54), ամենատես տեսչութեամբն (163),

8. — Ուղղելիք. — Աւելորդք չէ թերեւս մատնանշել նաև հետեւեալները, առաջարկելով ընթերցման քանի մը ճշգումներ, ոչսպէս.

էջ	3,	տող	19. —	մարթիցէ —	մարթիցէ
»	68,	»	8. —	մարթէր —	մարթէր
»	103,	»	14. —	գերագրնոց —	գերագգանաց
»	105,	»	14. —	խաղացեալք —	խաղաղացեալք
»	156,	»	14. —	գիտակաւ —	գտակաւ
»	160,	»	17. —	մեծագաւրն —	մեծագաւրն
»	174,	»	4. —	մարթիցէ —	մարթիցէ
»	195,	»	10. —	արդար —	արդարագին
»	212,	»	11. —	լուկ —	լսել
»	263,	»	1. —	արժանաւոր —	արժանաւոր
»	275,	»	11. —	դադարեացուք —	դադարեցուցուք
»	280,	»	7. —	մինչև —	մինչև
»	286,	»	3. —	ուրախարար —	ուրախ արար:

9. — Փիլիսոփայութիւն Կոնսթինի — 1984 թուին Ստանպուլ տպուած Յովհաննէս Պատրիարք Կոլոտ գրքին մէջ (էջ 294) կը կարդանք. «Պողոթն Սրբազան՝ թէև սոյն թարգմանութեան ալ Կոլոտ Պատրիարքի յունանարարութեամբ կատարուելը նշած է, սակայն իր արձանագրած՝ և յայտնի միակ օրինակը եղող Արմաշու թիւ 64 ձեռագրին մէջ, այսպիսի յիշատակութիւն մը գոյութիւն չունի»:

Կօնախինի փիլիսոփայութեան թարգմանութիւնը, կատարուած իտալերէցի Ղուկաս Վարդապետի կողմէ, ծանօթ է քանի մը ձեռագիրներով, որոնցմէ Արմաշի թիւ 64 ձեռագրին գրիչը և ստացողը համարուած է Ղուկաս Վարդապետը: Այնտեղ պակասող տեղեկութիւնը

կը գտնուի Ս. Յակոբեանց թիւ 654 ձեռագրին մէջ, գրուած 1736ին, որուն յիշատակարանէն կ'առնենք հետեւեալ տողերը:

«... աւարտեցաւ թարգմանութիւնս սորին ի լատինական ըստառէ ի հայ լեզու, որ կոչի գիրք փիլիսոփայութեան ... արդեամբ գոյիւք, օժանդակութեամբ Յօնանիսի Աստուածարանութեան Վարդապետի, և որչի և պանծալի եպիսկոպոս Վենալուսար Պատրիարքի Կոստանդինուպօլսոյ ... ձեռամբ անարժան Ղուկաս Վարդապետի իտալերէցի ... ի կոստանդինուպօլիս, թուին 1736, յունիսի ամսոյ» (Տուցակ 2եռ. Ս. Յակոբեանց, Գ. Հատոր, 1968, էջ 79-80):

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ՀԻՆ ՅՈՒՇԵՐ

ՆԱՄԱԿԱՆԻ Կ ՊՈԼՍՈՅ Տ. ԶԱԽԵՆ ՊԱՏՐԻԱՐԳԻ

ՊԱՏՐԻԱՐԳԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
Համար ...

Կոստանդնուպոլիս, Օգոս, 25/7 Սեպտ., 1915

Գերաշնորհ

Տ. Ղևոնդ Եպս. Դուբնան

Առաջնորդ Պուլկարահայոց

Ի Ֆիլիպպե

Գեր. Եղբայր,

Օգոստոս 2 թուականաւ նամակս անշուշտ ստացած էք: Եթէ այդ մասին գրած էք ինձի, չեմ ստացած, որովհետեւ արտասահմանէն եկած միայն թուրքերէն նամակները կը յանձնուին այժմ մեզի: Անկէ ի վեր ո'չ մի միսթարական և ապահովիչ լուր ունիմ տալիք, ընդհակառակն, եկած լուրերը լիովին կը հաստատեն նախորդ նամակիս պարունակութիւնը:

Հալէպէն վատահելի աղբիւրէ կը գրուի Յուլիս 19 թուականաւ. Ե... Տիգրանակերտ գացողներէն լուր չկայ դժոխք գացողներու պէս: (Զօհրապի և Վարդգէսի կ'անկնարկութի, որոնց մեռած կամ սպաննուած ըլլալը կը հաստատուի կառավարական և իթթիհատական աղբիւրէ): Այնթապի և Գիլիսի գաղթն ալ ազդարարուեցաւ և այս գիշեր 51 ընտանիք Այնթապէն հասան: Այս կրկին քաղաքաց հայ բնակչութիւնը Դամասկոսի Հաւրան քաառք կը տեղափոխուի (սոյն քաառքին բնակչութիւնը կ'իսավայրենի Արաբներէ և Տիւրքիներէ (Druze)՝ կը բաղկանայ):

Ուրֆայէն ալ, թերեւ Տիգրանակերտցի, ութ հարիւր հոգի հասնելու վրայ են: Քղիէն, Խարբերդէն ևն. բերուածները Բաս-իւլ-Այնէն ուղղակի Տէր-Զօր կը զըրկըւին, հիւանդութիւնը համաճարակ է, երկիցս դեղ և նպաստ զրկուեցաւ (այս մասին գրած է եղեր նախորդ նամակով մը որ մեզ չէ հասած), սակայն կաթիլ մը ուժ կ'իսնէն: 20,000էն աւելի են այդ քաառքի գաղթականք, Հալէպի մէջ համախառնուած են աւելի քան 15,000 և օր ըստ օրէ հեղեղի պէս կը հասնին:

Անթուրիանը հիւանդութեան չափ կոտորած կ'ընէ, քայինաք Հալէպի մէջ գրեթէ կանոնաւորապէս կը տրուի (կառավարութեան կողմէ միակ չնչին նպաստը մօրողջ գաղթականութեան), բայց դուրսերը հաց կ'աղաղակեն: Կա'մ Քրիստոսի հրաշտգործ գօրութիւնը և կամ թագաւորական գանձ պէտք է որ կէս միլիոն կիլիկացիք, թերեւ նոյնչափ կամ աւելի՝ արեւելեան քաառքներէն գալիքները կարողանան կերակուիլ Սիւրիոյ անապատներուն մէջ:

Թողունք Ամերիկայի և Եւրոպայի մարդասէրները, ինչ կ'ընեն Յարաբնակ (Յարական Ռուսիոյ է անկարկութիւնը — Մ. Խ.), Եգիպտաբնակ և Ամերիկաբնակ Հայերը: Ժամանակ է որ գաղթականաց հոսանքին պէս նպաստի հոսանքներ կազմուին: Աշխարհ տեսած չէ և չպիտի տեսնայ այսքան արաւերք, այսքան թշուառութիւն և կարօտութիւն: Երուսաղէմի աւերը (կ'անկարկուի 70 թուականին, Տիւրքի կողմէ Սուրբ Քաղաքին աւերման — Մ. Խ.) քաղաւարութիւն է Հայութեան հետրանաց բաղդաւամբ: Կոտորած քաառքներէն քաառքներէն քաառքներէն անհամար առեւանգութիւնք, գեղատես կանանց, հարսներու և կոյսերու վաճառում, մինչև անգամ երեք մէճիտիէի, չի համբուր և չի բացատրուիր:

... Ո՛ւր են խաչի ըլկերութիւնները, խաչին զոհուող ցեղի մը եթէ ձեռք չերկնցեն, ինչու խաչին անունը կ'աւատարկեն, վիրաւօր կը փնտռեն: Նիւթապէս, բարայապէս, կրօնապէս և մաւաւորապէս վիրաւոր է հայ ժողովուրդը. Դրամ հասուցէ... Անշուշտ բնութիւնը, քարերն ու ապառաժները կու լան, որտեղ

Թող լան, Բլլան օտար, Բլլան ընտանի: Ինչ պիտի Բլլան Աստուծոյ տաճարները, ինչ պիտի Բլլան վանքերն աւ ժենտօտանները, ինչ պիտի Բլլան եկեղեցապատական կալուածները ևն. ևն. . . . Խորհուրդ տուէք, միտակ և՛, խելք չննաց գլուխս, արտասով չննաց աչքերուս մէջ, զգացու՛մ չննաց օտրոյ մէջ: Զօրս կողմն, գիշեր և ցերեկ մերկութիւն, անօթու թնջն նուաղում, լաց և վայնաւուս

... Երեկ վաղիկն սեղեկացանք որ կրիկիոյ աչ մէկ քաղաքի և գիւղի մէջ
մահամեծք շայ մը անգամ չպիտի ձգուի. ինչ անսաման պատիժ, Ասանա, Տար-
սոն, Մերտիսի ալ պիտի պարզուին և արդէն Տարսոնէն 40 տունի չափ հասան Օռ-
տանիէ: ... Գիրկիսցիներէն բաւական ընտանիք իսլամութիւնը ընդունելու առաջարկ
բրան են տեղիսան կառավարութեանն:

Իսկ Յուլիոս 28 թուով կը դրուէի նոյն աղբիւրէ. «... Ամբողջ ազգը բնաջնջուելու վրայ է, որբանոց չմնաց, Տէօրթեօլի որբանոցը կառավարական պետքերուն յատկացուած է ու որբերը ցրուած, Հաճընինը վաղուց փակուած է, Հասան Պէլլիինը՝ մասամբ: Առայժմ կայ Մարաշինը՝ 100 երկսեռ որբերով, բայց այն ալ պիտի փակուի, քանի որ Մարաշի հայերն ալ պիտի ցրուին և արդէն ազդարարուած է: — Այնթապի և Քիլիկիոյ գաղթումը սկսած է, Այնթապէն ելած առաջին երկու կարաւանները բոլորովին կողոպտուած էին, մանաւանդ երկրորդը, որ յարսակման ենթարկուած էր, մէկ սպաննուած և տասներկու վիրաւոր ունէր. տեղական կառավարութեան դիմումներ եղան, պէտք եղած կարգադրութեանց շնորհիւ երրորդ կարաւանը թէև հանգիստ և ազահով հասած էր Հալէպ, սակայն Քիլիկիոյնը պէտք դուրս չհանեցին, ուղղակի տարին Դամասկոսի նահանգը և այսուհետեւ գալիքներն ալ, ըլլան Առաւելան, Տարսուսէն և Մերսինէն, Հալէպ չպիտի հանուին: Հալէպի մէջ համախմբուած գաղթականաց ռեվերսին ալ շատ խտուածամբ սկսաւ կատարուիլ: Կ'ըսուի որ խիստ հրամաններ տրուած են որ տասներկնգ զօրէն Հալէպի մէջ գաղթական չմնայ: Ժօքէնտէրուն և Պէլլան հանուեցան...: Եթէ միայն Կիլիկիոյնց գաղթումն ըլլար, 400,000էն աւելի պիտի ըլլային թշուառութեան մասնուած Հայերն: Թիւր, բայց արեւելեան նահանգներու հազարաւոր այրիներէ և երկուս մանկերէն երէ թմարգայէն 200էն աւելի այր մարդիկ, Եղաշատի Պէլլիներէն դիւղէն քահանայով 52 հոգի, ետեւէն ալ գալիքներ կան, եկան Հալէպ. ճանապարհին ամէնքն ալ կողոպտուած են, հետեւաբար ամէնքն ալ անօթի են, և կառավարութիւնը այս կարգի տարագրելոց, իբրեւ մնասակար անձնաց, քալին չի տար. տեղական ազգային յանձնաժողովը օրական 5-6 (մէկ խանթար 120 օխա) հաց կը բաշխէ, բայց ընդհանուր անօթութիւնը չի կրնար փոքր չլաւէ մեղմացնել: Ինչպէս նախորդներով, նոյնպէս ներքալիս կը կրկնեմ, աղէտին առաջին տունը անկարելի է: Դիմում, առաջանք, լաց ու ողբ ոչ միայն անգոր են, նաև ծողբ ու ծանակ ու ծիծաղ կը պատճառեն: Ժրայն աշխատելու ենք ողջ մնացողները ապրեցնելու: Հազարաւոր մերկեր ու քոպկիներ կան, ներսերէն եկած այրիներու ոտնամանները անգամ կողոպտուած էին, ամէնքն ալ մաշուած, վիրաւորուած և ուռած սաքերով հասան, դեղ ու դարձման տարուեցաւ, համաճարակ հիւանդութիւն ալ կայ Բաա-իւլ-Այնէն Տէր-Զօր փոխադրուողներով մէջ: Օրական մահերու թիւը քսանէն աւելի է: Անտանման գումարներով պէտք կայ հացի, դգեստի, դեղի, բժշկի և այլնու հովիւներու: Եթէ պատհանար գումարներ կան, ինչ անուսով ալ ըլլան, պէտք է այս նպատակին յատկապէս ջանալ: ... Ուրֆայի համար ալ արեւմտ լսարկ սկսած հասնի: Առաջին անգամ 42 երեւելիներ, որոց մէջ պատուելիներն է քարոզիչներ, նաև առաջնորդը նահապառ զած են: ... անկէ վերջը 17 հոգի համար ալ լուսեցան: Տարալէքիքի սպանդանոցը եկտա ծաւալելով՝ Գը ժողովունը Հալէպի սահմաններուն, ազօթները սպանեցան, ուրբ տեղ և յալեցան: Նրթուները՝ երթացան, լաղ, հասկցող չկայ ոչ յերկրի: Ե ոչ անկի: Գրամ. հասանքէ: Տէր-Զօրի տասներկ հազարաւոր հայերը անօթութենէ հիւանդութենէ կը ջարդուին: ... Յ. Գ. Այս բոլորն ստացք տեղեկութիւն տրին:

A.R.A.R.@

ուրբ զաւակներն ու ամուսինները ուզած են: Երկու-երեք օրէ ի վեր հայ գինուոր-
ներ դէպ այդ կողմը կը զրկուին, հաւանաբար իրենց ընտանեաց միացնելու համար:

Ամսոյս սկիզբը սոսկալի ջարդ մը տեղի ունեցած է էնկիւրիւի մէջ: Նախ
Հայոց այր մարդիկը հաւաքելով ճամբայ հանուած են և ջարդուած ամբողջովին,
իբր 500 մարդ. այնուհետեւ քաղաքին մէջ նախճիրը սկսած է, որուն զոհ գացած են,
կը հաւատառուի, աւելի քան 5000 հոգի, այր, կին, մանուկ են: Սպանուած են 17
երկաթուղւոյ պաշտօնեայ, 10 քահանայ Հայ կաթողիկոս, անոնց եպիսկոպոսը, մեր
առաջնորդական փոխանորդ Թէոփորոս Վրդ.-ը, քահանաները են: Մինչև իսկ 25
հոգի ալ յոյներէ: Յայտնի է թէ իբր Հայ Եկեղեցւոյ զաւակ հազիւ 4-500 տուն կը
գտնուի հոն, մինչ Հայ կաթողիկոսները 2000 տունէ աւելի են:

Պուլէն Այաշ և Զանդրի աքսորականներէն մեծագոյն մասը էնկիւրիւ բերուած
էին, այսօր ոչ մէկ լուր կայ անոնցմէ, ոչ ալ Այաշ կամ Զանդրի մնացողներէն, կը
վախցուի թէ անոնք ալ ջարդի զոհ գացած ըլլան: Արդէն ընդհ. ապահովութեան
տնօրէնին մէկ ազգականը սա խօսքը ըսած է. «Հայերը ցոյցեր կ'ընեն Ռուսնոք,
Սօֆիա և ուրիշ տեղեր և բողոքներ կը տեղացնեն, անոնց պատասխանը տուինք Ա.
յաշի բանտարկեալներուն գործը լինցնելով»:

Ասոնք իբրև վերջին երեք շաբթուան լուրեր Զեզ կը հաղորդեմ, զանոնք օգլ
տագործելու համար, որպէսզի գիտնայ արտասահմանի Հայութիւնն ու քաղաքակիրթ
աշխարհը թէ ինչ է մեր կացութիւնը: Պէտք է ընդունիլ որ մեր կորուստը մինչև
հիմա 500,000 անձէ պակաս չէ, և հետզհետէ պիտի աւելնայ, ցորչափ այս հալածանքը
պիտի շարունակուի և մեր ժողովուրդը ծայրայիղ կարօտութեան մէջ մնալով հետզ-
հետէ հազարաւորներ զոհ պիտի տայ անօթութեան, թշուառութեան, հիւանդութեան
և խժգոնութեան: Քանի որ քաղաքակիրթ ազգերը այժմեան կացութեան մէջ իրենք
իրենցմով միայն կրնան զբաղիլ և մեր մահուան գալարումներուն միայն հանդիսա-
տես են, առանց կարենալու օրէէ կերպով մեր այս տառապանքներուն մեղմացում
մ'իսկ առաջ բերել, աշխատեցէք և դիմեցէք ամէն կողմ, թէ՛ արտասահմանի Հա-
յութեան և թէ օտար մարդասէրներուն, որ իրենց նիւթական օժանդակութեամբ
կանգնեն փրկեն: Զգացուցէք թէ յառաջիկայ ձմեռ հազարաւորներ անօթութեան զոհ
պիտի երթան: Մեր այս ընտանջումին ու մահացումին հաշիւը մտաւոր ապագային
կը մնայ, ազատեմք հիմա ինչ որ կրնանք: Նպաստ հասցնելու է, ամէնուն սիրտը
բաղինցէք, մեր մայրերն ու եղբայրները անօթի կը մեռնին: Պատրիարքարանը
ըրաւ մինչև հիմա ինչ որ կրցաւ, մեր ձեռքի տակ գտնուած գումարները անխտիր
կը գործածուին, բայց կարօտութիւնն ու պահանջը այնքան շատ է որ մեր ունեցած
գումարները բան մը չեն: Ցարդ 8000 ոսկի զրկած ենք կարօտելոց, որուն հազիւ
2000ը դուրսէն նպաստ եկած է մեզի: Ըսէք մեր եղբայրներուն, իրենց 10 փարան
անգամ հայու մը օրական ապրուստ է: Ըստ այսմ, գրեցէք Ամերիկա, Եգիպտոս,
Ռուսմանիա և ամէն տեղ որ Հայ կայ, և ըսէք նաև Պուլկարահայոց, զոհողութեան
ժամը հիմա է, իր Աստուածն ու ազգը սիրողը թող ձեռք երկարցնէ մեզի:

Եղբայրական սիրով և Զեր աղօթից ապաստան,

Դժբախտ Պատրիարքն Հայոց Թուրքիոյ

ԶԱԽԷՆ ԱՐՔԵՊՍ. ՏՆԻ ԵՂԻԱՅԵԱՆ

Բ. Գ. Զեր քոյրը զրկելու համար հեռագիրնիդ ստացայ: Առայժմ անկարելի է
Զեր քոյրը և Զաքարիանի կինը ըլլալուն համար: Ինքը հանգիստ է և մեր հազածու
առարկայ է:

Վառնայէն Գուրտեան կարապետ մեզ կը գիմէ, խնդրելով որ իր վերածուա-
նութեան հրամանը վառնայի Թաղ. Խորհուրդին զրկենք: այսպէս գրած էր նաև
Տ. Սարգիս Բենյ. Ղարիպեան. այս մասին պաշտօնականին ահաբաշտ չէք ստացած:
Պրէէ ձեռով մարդը ամուսնացուցէք, մենք Թաղ. Խորհրդին չենք կրնար քրքելու:

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

Ժ Ա . Դ Ա Ր

ԳՐԻԳՈՐ ԱՎՈՌԵՑԻ

(1000? - 1070?)

Գրիգոր Բհն. Ակոռեցի՝ ճարտար գրիչ եւ ծաղկող: Մնած է ԺԱ. Դարու սկիզբը: Որդին էր Անանիա բազմաշնորհ քահանայի՝ մեռած ի Բիւզանդիոն (շ. 1026): Ունէր եղբայր մը Գէորգ անուով, յայտնի գրիչ, որուն որդիին՝ Յովհաննէսին կը կտակէ իր գրած Աւետարանը:

Մանկութեան տարիքին, ինքը եւ եղբայրը աշակերտած են Փիլիպպոս քահանայի, եւ անոր որդիներուն՝ Ստեփանոսի եւ Սահակի:

Սենեքերիմ Թադաւորի գաղթէն յետոյ, Այրարատի Ակոռի գիւղէն ինքն ալ ընտանիքին հետ կը գաղթէ եւ կը հաստատուի Սեբաստիա:

Իր գրչական գործունէութենէն ծանօթ է մէկ Աւետարան, զոր գրած եւ ծաղկած է իր անծին համար, 1066 թուին, Սեբաստիոյ մէջ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 311: Յիշտ. Ձեռագրաց, թիւ 113:

Այս Թանկարժէք Աւետարանը հետագային սեփականութիւնը դարձած է Ներսէս Շնորհալիի, որ նուիրած է զայն իր եղբոր Զօրավարի որդիին՝ Դրիգորիսի. — Յիշտ. Ձեռ., էջ 575-6:

Սա ալ 1194 թուին նուիրած է զայն իր քրոջը ամուսին, Ներսէս Լամբրոնացիի հօրեղբոր որդի, եւ Պապեդոն բերդին տէր, Բակուրան իշխանին. — Նոյն, էջ 563:

Լ. Ռ. Ազարեանի տեսութեամբ, «Սեբաստիայի 1066 թ. ձեռագիրը մեծ չափով օգնում է պարզաբանելու Կիրիկեան մանրանկարութեանը վերաբերող մի շարք հարցեր»։ — Կիրիկեան Մանրանկարութիւնը ԺԲ. - ԺԳ. Դարերում, Երեւան, 1964, էջ 30-31:

Այլուր ան կը գրէ. «Այս ձեռագրի մանրանկարներում եւ զարդապատկերներում առաջին անգամ հանդիպում ենք մի շարք այնպիսի մոտիւլների, որոնք հետագայում բնորոշ են դառնում Կիրիկեան ձեռագրերի համար»։ — Նոյն, էջ 67:

ՅՈՎՀՆԱՆԵՍ ՍԱՆԴՂԿԱՎԱՆԵՑԻ

(1010? - 1070?)

Ճարտար գրիչ եւ նկարիչ Յովհաննէս երէց ծնած է ԺԱ. Դարու սկիզբները: Հօրը անունն էր Դաւիթ, մայրը կը կոչուէր Մարիամ: Ձինքը կը կոչեն Սանդղկավանցի, այնտեղ գործած ըլլալուն պատճառաւ: Իր գործունէութեան կարճ մէկ շրջանը միայն ծանօթ է, որ է ԺԱ. Դարու երկրորդ կէսին առաջին տասնամյակը: Այդ թուականներուն գրած եւ ծաղկած, կամ լրացուցած կը համարուի երեք նշանաւոր Աւետարաններ, որոնք են,

1. — Աւետարան, 1053, Սանդղկալ վանք: Գրող եւ ծաղկող՝ Յովհաննէս երէց, որդի Դաւթի եւ Մարեմայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3793: Յիշտ. Ձեռ., թիւ 105:

2. — Աւետարան (Բեգիւնց), գրուած 1060 թուականէն առաջ, ձեռամբ «Ստեփանոսի անարժան քահանայի եւ փանաքի արուեստաւորի եւ յետին գծադրի»: Պապա

Դամէր էֆ. Ձեր դրած մէկ քառթէն իմացն է որ իրեններուն ընած տունը շէրճոտ գիրքի մը վրայ է եւ այս պատճառաւ նոր տուն մը վարձելու հետաճուռ են եղեր: Կը խնդրէ որ դուք ալ հոգածու գտնուիք յարմար եւ օգուէա ու առանձին տուն մը գտնուելու, հոգ չէ թէ վարձքը քիչ մը աւելի ըլլայ: Նոյնպէս կը խնդրէ հաղորդել իրեններուն որ աղոթքը ազէկ նային, միշտ գրեն, եւ մասնաւորապէս զգոյշ եւ քաջուած ապրին:

Երաւանի վրդ. ի ընտանիքը 3-4 շաբաթ է ի վեր մեկնած են Պոլսէն եւ գերուած ին նայելով Ֆիլիպպէ հաստատուած են, թող գրեն իրեն թէ ինչու Ամերիկա սչեն մեկնած քաղաք:

ՁԱԽԷՆ ԱՐԳ.

Պատրիարք Կ. Պոլսոյ

մնացած ցանկերը եւ աւետարանառօշները լրացուցեր եւ կազմեր է Յովհաննէս Երէջ 1060ին: Այս Աւետարանէն այժմ կը մնան 21 թերթեր, Երեւանի Մատենադարանը, թիւ 10099. — Յիշտ. Ձեռ. թիւ 109, 111: Քանրեր Մատենադարանի, թիւ 8, էջ 140-141, Տ. Ա. Իզմայլովա:

3. — Աւետարան (Մողնու) ԺԱ. Դար, գրիչ եւ ծաղկող՝ Յովհաննէս. — Ձեռ. Ե. Բեւանի, թիւ 7736: Բանրեր Մատենադարանի, թիւ 10, էջ 379-398, Արտաշէս Մաթեվոսեան:

«Մողնու Աւետարանի նկարները ճոխ են, կերպարները՝ հանգիստ, գրչութիւնը շքեղ: Վարպետ գրիչը նկարների եւ գրչութեան մէջ մարմնաւորել է քրիստոնէութեան նկատմամբ հաւատացեալի ունեցած սէրը, յայտ եւ հաւատը, որը պատճառն է ձեռագրի ներգործող հանգիստ տրամադրութեան» (էջ 394):

«Մուղնու ձեռագրի տեսարանների յորինուածքներում դետալների բաշխման, թանձր ներկերով թէեւ լայն, բայց մանրակրկիտ գեղանկարչական կատարմամբ աչքի ընկնող վարպետութեան մէջ զգացում է որոշ դպրոցի երկարատեւ պրակտիկա եւ հմտութիւն» (Հին Հայկական Մանրանկարչութիւն, Երեւան, 1952, Լ. Ա. Դուրնովոյ):

Ժ Բ. Դ Ա Ր

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՆ ԿՈՇԻԿ

(1125?-1195?)

ԺԲ. Դարուն ապրող նշանաւոր մանրանկարիչ: Մնած է մօտաւորապէս 1125 թուին: Դործած է ընդհանրապէս Սկիւռայի մէջ: Եղած է ուսուցիչ Միհնեցի Գրիգոր գրիչ, որ գիրք կը ներկայացնէ, 1174 թուին, իրրեւ «պատուական ծերունի»։ — Յիշատակարանը Ձեռագրաց, էջ 458:

Կոստանդին գրիչ գործերէն ծանօթ են չորսը. կը թուենք ժամանակագրական կարգով:

1. — Աւետարան, գրուած 1173ին Գրիգոր Միհնեցիի կողմէ, Կոստանդին քահանայի համար, ծաղկուած Վարդանի եւ Կոստանդինի ձեռքով: — Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 445:

2. — 1191ին նկարազարդած է Ներսէս Լամբրոնացիի Սաղմոսաց Մեկնութիւնը. — Յիշտ. Ձեռ., էջ 566, ծանօթ. 4: Սիոն, 1949, էջ 185 (Ե):

3. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է 1193ին, Սկիւռայի մէջ, Ներսէս Լամբրոնացիի եւ եղբորը՝ Հեթումի համար. — Ձեռ. Վենետիկի, թիւ 125: Յիշտ. Ձեռ., թիւ 253:

Լ. Ռ. Ոգարեանի համաձայն, «Կոստանդինը, Վենետիկի 1193 թ. Աւետարանում համամասնութիւնների եւ առանձին մոտիւների դասակարգութեան քննադատաբան, հանդէս է բերում ներդաշնակ կոմպոզիցիայի արտակարգ զգացողութիւն»։ — Կիլիկիան Մանրանկարչութիւնը ԺԲ. — ԺԳ. Դարերում, 1964, Երեւան, էջ 70-71:

4. — Աւետարան, գրած եւ ծաղկած է 1195 թուին. հաւանորէն Սկիւռայի մէջ, Ներսէս Լամբրոնացիի եղբոր՝ Ապիրատ իշխանին պատուէրով. — Ձեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 24:

Կ'արժէ դիտել որ 1173էն մինչեւ 1191 տառն եւ եօթ տարիներու միջոց մը պարպ կը մնայ:

ԳՐԻԳՈՐ ՄԼԻԻՃՅԵՏԻ (ՍԿԻՒՌԱՏԻ)

(շ. 1150 - + 1215)

Մեծահռչակ գրիչ եւ մանրանկարիչ, որ ընդհանրապէս աշխատած է Սկիւռայի մէջ, 1173-1215 թուականներուն: Կարճ ժամանակով գտնուած է Հռոմկլայ (1174) եւ Միհնոյ անապատը (1198): Իրեն ժամանակակից Սկիւռացի Գրիգոր Վարդապետէն (1150?-1230?) զանազանեւու համար յարմար եղած է զինքը կաշել Միհնեցի, Սկիւռացիի փոխարէն:

Գրիգոր աշակերտած է Վարդան գրիչ (+ 1173) եւ «Կողիկ» մականունով յորջորջուած Կոստանդինի (+ 1195): Իր կարգին ուսուցիչ եղած է իրեն անուանակից, եւ թերեւս նաեւ հայրենակից, Գրիգոր սարկաւազին, որուն վիճակուած է լրացնել այն երկու Աւետարանները, որոնք անաւարտ մնացած էին իր ուսուցչին մահով:

Միհնեցի Գրիգոր գրիչ բազմադղեւ արուեստագէտ մը եղած պէտք է ըլլայ, նկատելով որ ան աշխատած է քառասուն

երեք տարի, եւ մեզի ծանօթ իր վեց գործերէն առաջին երեքը իրագործուած են երկու տարուան մէջ, 1173-1174, իսկ վերջին երկուքը կը կրեն 1215 թուականը, միջանկեալ քառասուն տարիներէն յայտնի է մէկ ձեռագիր միայն: Այնպէս ահաւոր աւեր գործած են ժամանակի ժանտաժուտ ժանրքները, եւ չար մարդոց քանդիչ կիրքերը, որոնցմէ փրկուած են սակաւ երկեր սոսկ: Հետեւեալ ձեռագիրներու մասին ծանօթութիւններ կը գտնուին ներկայիս:

1. — Աւետարան, երկաթագիր, գաղափարած է Սկեւռայի մէջ 1173ին, Լամբրոնացի Ներսէսի տրամադրած օրինակէն, Կոստանդին քահանայի համար: Ծաղկազարդումին մասնակցած են իր ուսուցիչները՝ Վարդան եւ Կոստանդին. — Յիշատակարանք Ձեռագրաց, Անթիքիաս, թիւ 204:

2. — Նարեկ, փոքր երկաթագիր, գրած եւ ծաղկած է Սկեւռայի մէջ 1173ին, Լամբրոնացի Ներսէսի պատուէրով. — Յիշտ. Ձեռ. Թ. 205: Ձեռ. Երեւանի, Թ. 1568:

3. — Աւետարան, մեծ երկաթագիր, գրած եւ ծաղկած է Հռոմիլայի մէջ 1174ին, Ներսէս Շնորհալի եւ անոր յաջորդող Դրիգոր Տղայ կաթողիկոսներու պատուէրով. — Յիշտ. Ձեռ., թիւ 209:

4. — Աւետարան, միջին երկաթագիր, օրինակած է 1198ին, Մլէհի եւ Սկեւռայի մէջ, Աղամ մակդիրով յորջորջուած Ստեփանոս քահանայի համար. — Յիշտ. Ձեռ., թիւ 278:

5. — Աւետարան, երկաթագիր, օրինակած է Սկեւռայի մէջ 1215ին, «բանի սպասաւոր» Ստեփանոս քահանայի պատուէրով: Լրացումը կատարած է իր աշակերտը՝ Գրիգոր սարկաւազ, Տարսնի մէջ 1216ին. — Յիշտ. Ձեռ., թիւ 350: Ձեռագիր Նոր Զուգայի, թիւ 25:

6. — Աւետարան, միջին երկաթագիր, օրինակած է Սկեւռայի մէջ 1216ին, Սարգիս քահանայի խնդրանքով: Լրացումը կատարած է Գրիգոր սարկաւազ 1218ին. — Ձեռ. Նոր Զուգայի, թիւ 26:

Մեծ հաւանականութեամբ իր գործն է նաեւ,

7. — Նարեկ, ուղղագիր երկաթագիր: Ստացող՝ Կոստանդին. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4036:

Մլիճեցի Գրիգորի մանրանկարչական արուեստը շահեկան է այն հսկգամանքով, որ Հայաստանի մէջ ծաղկած հին ոճէն դէպի Կիլիկեան նոր ոճ տնցումի ընթացքը կը ցուցաբերէ:

Ժ Գ. Դ Ա Ր

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ

(1155?-1215?)

Ծաղկող Ստեփանոս քահանայ ծնած է ԺԲ. Դարու երկրորդ կիսուն ենթադրաբար: Ձինքը կը տեսնենք Երզնկայի Աւագ Վանքը, ԺԳ. Դարու սկիզբը. իրրեւ նշանաւոր ծաղկող: Իր գործերէն ծանօթ են երկու հատ, Աւետարան մը եւ Տօնական-Ճառքներ մը:

1. — Աւետարան, 1201ին, Աւագ Վանքի մէջ, գրած եւ մասամբ ծաղկած է Ստեփանոս քահանայ, իսկ Յովանէս երէց մասնակցած է ծաղկումին եւ նկարած է պատկերները: Ստացող՝ Ստեփանոս քահանայ (ոչ գրիչը). — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 10359: Արտաշէս Մաթեոսեան, Բանքեր Մատենադարանի, թիւ 9, էջ 156 հ.:

2. — Տօնական - Ճառքներ: Դրիճ՝ Վարդան Դհն. Կարնեցի (1200 - 1202), Աւագ Վանք, Երզնկա: Նկարող՝ Ստեփանոս: Ստացող՝ Վասուկ. եւ Հռիփսիմէի որդի պատրոն Աստուածատուր Բաբերդցի (+ 1202): Կազմուած է 1205ին, Ղազարու Վանքին մէջ (Մուշ). — Յուցակ Ձեռ. Մշոյ, էջ 1: Յիշտ. Ձեռագրաց, թիւ 319: Ձեռ. Երեւանի, թիւ 7729:

Ըստ Գարեգին Կթլ. Յովսէփեանի, «Ձեռագիրը մանրանկարչութեան տեսակէտով առաջնակարգ արժէք ունի . . . ուշադրութեան արժանի հայ-արաբ եւ սելջուկեան արուեստների համեմատութեան տեսակէտով» (Յիշտ. Ձեռ., էջ 722):

Այս ձեռագիրը այլապէս նշանաւոր է իր մեծութեամբ, զրուած հաստ մագաղաթի վրայ պատրաստուած 600 հորթերու կաշիէն, կը կշռէ 32 բիւրկրամ: Այն ոչ միայն մեծագոյն ձեռագիրն է հայերէն լեզուով, այլ նաեւ աշխարհի մագաղաթեայ մեծագոյն ձեռագիրն է:

ԿՈՁՄԱ ԳՐԻՉ

(1155 ? - 1220 ?)

Կոզմա գրիչ եւ ծաղկող ծնած է ԺԲ. Դարու երկրորդ կիսուն սկիզբը հաւանաբար: Իր գրչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ 1205-1219 թուականները: Այդ շրջանէն ծանօթ են չորս Աւետարաններ, գրուած միջին երկաթագրով եւ նկարազարդ: Ատոնք են.

1. — Աւետարան, 1205, Խարբերդ: Ստացող՝ Երաժիշտ Թորոս քահանայ. — 2. Բ. Վ. Սարգիսեան, Մայր Յուցակ Հայ. Ձեռագրաց Վեներիկի, Ա. Հատոր, 1914, էջ 397-462: Գրեցին Կթղ. Յովսէփեան, Յիշատակարանք Ձեռագրաց, Սնթրիխաս, 1951, էջ 603-4:

2. — Աւետարան, գաղափարուած «ի ճշմարիտ եւ փառաւոր աւրինակէ, որոյ մականունն Կոզման»: Պատուիրատու՝ Վարդան Կրօնաւոր. — Թորգոմ Արք. Գուշակեան, Հանդէս Ամսօրեայ, 1924, էջ 520: Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 663-4:

3. — Աւետարան: Ստացող՝ Կոստանդին Եպս. Ռապսայ. — Տրդատ Վրդ. Պալեան, Մաղիկ լրագիր, Կ. Պոլիս, 1891, Մայիս 18, էջ 3:

Ըստ ցուցակագրողին, այս ձեռագրին խորանները, զարդերը, պատկերները եւ զարդագրերը «ճաշակաւոր շինուած, սքանչելի, զմայլելի գեղարուեստ են եւ ոսկեզօծեալ»:

4. — Աւետարան, գաղափարուած Բարչանճա Անապատին մէջ (Խարբերդ), «ի փառաւոր աւրինակէ, որոյ Մուրդանեցի կոչիցի», Խաչիք քահանայի համար. — Յիշտ. Ձեռագրաց, էջ 601-604: Սիոն, 1958, էջ 220-221:

ՄԱՐԳԱՐԷ ԱՐԵՂԱՅ

(1160 ? - 1230 ?)

Իր անունով ծանօթ է մէջ Աւետարան, որուն գրիչն է Յակովբ: Գրուած է Հաղբատ՝ 1211 թուին: Ձեռագրին ուղղիչը եղած է Մխիթար Բորայրեցի: Նկարչական աշխատանքը կատարած է Մարգարէ արեղայ: Աւետարանը կազմուած է Հռոմոսի Վանքին մէջ, Աբրահամի ձեռքով: Ստացողն է Սահակ արք. Անեցի, որդի Ռոմանոսի եւ Կատայի: Սահակ արեղայ Աւետարանը նուիրած է՝ իրենց կողմէ Արջուառճի վանքին մէջ շինուած եկեղեցիին:

Այս Աւետարանը ունի մանրանկարչական բարձր արուեստ, եւ մեծարժէք է Հաղբատի դպրոցի զրչութեան ուսումնասիրութեան համար:

Սոյն ձեռագիրը հետագային կոչուած է Գետաշէնի Աւետարան, երկար ժամանակ Գանձակի մօտ՝ Գետաշէնի եկեղեցիին սեպհականութիւն լինելուն պատճառով. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6288:

«Նկարիչ Մարգարէի Արուեստը» խորագրով յօդուած մը գրած է Վ. Հ. Մաթեվոսեան, Պատմա-Բանասիրական Հանդէսին մէջ (1972, Ա., էջ 77-89):

(1)

Ն. ԱՐԳ. ԾՈՎԱԿԱՆ

**ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ
ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻՆ**

Հրահարակող՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

13.

Նոր - Նախիջևան
21 Փետրվար 1910

Գեորգյան իւ Զ. Ն. Ակիւնեան,

Ծնորհակալութեամբ և ուրախութեամբ ստացալ Ձեր ընդարձակ նամակը, ուր ամէն ինչ մանրամասն բացատրած էիք: Նամակիս հետ պիտի գտնէք և ճուրհանի համառօտ յօդուածը, որ կարող էք հրատարակել Հանդէսի ո՛ր թուին մէջ որ կ'ուզէք:

Հաթեան գրերու մասին Ձեր տուած բացատրութիւնները խիստ գոհացուցիչ էին. ինձ անծանօթ էին այն նոր քննութիւնները՝ որոնց մասին խօսած էիք Ձեր նամակին մէջ. այնպէս որ Ձեր ըրած կրճատումը այլ ևս բանաւոր կամ արդարացի է: Այնու ամենայնիւ խոստովանելու է՝ որ եթէ կարելի լինէր որ եւ միջոցով բռնորդ ապել, աւելի օգտակար կ'ըլլար: Ձեր ցոյց տուած ծախքը չեմ կրնար յանձն առնել: Ըայց կարելի չէ՞ արդեօք պատահաւ տառերուն տեղ պատարաստել այնպիսիք լիշէ մը (տախտակ), ինչպէս կ'առաջարկէք նշանագրերուն համար. այս պարագային եթէ հարկ ըլլայ տառերուն շարքը փոխել, կարելի է: Նոյնպէս եթէ Դուռը յանձն առնէիք լրացնել ցանկա՝ նոր քննութեանց արդիւնքներով, շատ ուրախ կ'ըլլային աշխատութեան մէջ ալ կրնայիք յաեկապէս յիշել Ձեր անունը հրապարակ կ'ըլլայ յետոյ հակառակեամբ: Վերջապէս գործը կը յանձնեմ Ձեզ, բրէ՛ք ինչպէս կը կամենաք, եւս՝ ինչպէս հանգամանքները կը հրամայեն:

Գալով՝ նշանագրերուս ցանկին՝ կարելի չէ Ձեր ունեցած քիչէներէն օգտուելու համար իմ դրած շարքէն ցանգարել, որովհետեւ աշխատութիւնը նոյն իսկ այս շարքին մէջ կը կայանայ. նշանագրերը շարուած են ըստ իրենց աստիճանական զարդացման, որ բուն ժամանակագրական շարքն է: Հետեւորար կը մնայ ընդունիլ Ձեր երկրորդ առաջարկը՝ «բոլոր իմ ցանկի նշանագրերը առանց բառերու թուանշաններով Հանդիսի դրիւք տախտակներու վրայ աւնուլ՝ ըստ այնմ փորագրել տալու» (խմբագ. ծախիւք), մեկնութիւնքն առանձին թուերու համաձայն ամփոփելով: Ասիկա շատ յարմար է: Եթէ կ'ուզէք, նշանագրերու ամբողջական ցանկը վիճատիպ դնենք, որ անշուշտ աւելի քիչ ծախքի կարօտ է: Տրդուած վ. Պալեանի ցուցակը որ Ձեր քով հրատարակուած է, վիճատիպ է և շատ մի մաքուր: Ասոր համար՝ եթէ որ հարկ է, կրնամ ես շատ աւելի մաքուր նոր ձեւագիր մը պատրաստել, մաքուր բուհարկ է, կրնամ ես շատ աւելի մաքուր նոր ձեւագիրս ետ ուղարկէք: Ձեռք կրնար արդեօք նոյնը լորգեր գրութեան, եթէ իմ ձեւագիրս ետ ուղարկէք: Ձեռք կրնար արդեօք նոյնը ընել նաեւ Ենաէնի նշանագրերու պակաս ձեւերուն համար կամ ամբողջովին: Այս պարագային համեմատութիւնները (հաթեան և նշանագիր տառից) թուանշաններով դնելը՝ գործին մնաս չի տար:

Ջեռագրաց ցուցակին սրբագրութիւնը, գերմ. յառաջաբանը և ցանկը (պահա-
յատուկ աւուսնները բոլոր հոգը ներմուծեմ) նամակիս հետ միասին փոստին կը
լանձնեմ:

Ինչ օգնեցաւ որ կ'ընէք Հանդէսի քէն տարածման մասին, դժբախտաբար ընդհանուր ցարէ հոս կը բարտաբարկուի լոյսը, աւելի մասնակի թերթ, միայն 600 բաժանորդ ունի, որմէ 200 միայն վճարովի. Զնացիալը ապառիկ կամ, որ նոյն է, Զրիւ 300ի մէջ կը խաղան նաեւ Բանասերը, Բազմակիցը ևն.: Բանասերն ալ մասնա-

նակին կարծեց թէ խառն նիւթեր դնելով՝ պիտի կրնայ շատ բաժանորդ շահիլ, բայց յառաջադրուող եղանակով և նորէն նախկինին դարձաւ: Բազմազան և հաստատուն մնաց իր փոխուած կերպարանքին մէջ, բայց այն ո՛չ թէ գրականութեան ծառայութիւն մատուցանելու համար է, այլ կարծեմ գիտական նիւթ հոսնենալուն համար: Ես Համ-դիսի 14 տարուան աշխատակիցը և վնասող բաժանորդն եմ: Իմ համակրանքս խոր, շատ խոր է: Կ'ուզեմ որ թերթը մնայ այսպէս: Իսկ եթէ յոյս ունիք որ բովանդակութիւն փոխելով բաժանորդները կը շատնան, այն ժամանակ կարելի է թերթը բաժնել երկու բոլորովին անջատ մասերու: Գրական բաժին և հայագիտական բաժին: Ուղղորդ կրնայ մէկուն կամ միւսին բաժանորդ գրուիլ: Այն ժամանակ, եթէ գրական բաժինը իրօք շատ բաժանորդ ունենայ, կրնայ նպաստ մատուցանել գիտականին և անոր ծախքերը ծածկել: Այսպիսի ոճի մը կը հետեւէր նախկին Հրատարակչական ընկերութիւնը: Կը տպէր այնպիսի գրքեր՝ որոնք աւելի շատ կը ծախուէին և անոնց եկամուտը կը պատկեցնէր չժախուելու հայագիտական գրքերու վրայ: Ամէն պարագայի մէջ կը մաղթեմ կար և կարողութիւն թէ՛ Ձեզ անհատապէս և թէ բովանդակ իմրագրական մարմնոյն ու Միաբանութեան: — Կ'ուզարկեմ նամակիս հետ և վեց բուրլի: Խնդրեմ հաճեցէք յայտնել թէ ի՞նչ տարուան պարտք ունիմ:

Խնարձ յարգանքօք

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Ի յէջ Կ. Բաժանցիանի (Բանասէր) հանդէսը նկատի ունի, ապա այն դադարել էր 1907ին:
 * Հաւանաբար նկատի ունէր Քիֆլիսի Հայոց հրատարակչական ընկերութիւնը, որ մեծ ծառայութիւններ է մատուցել հայերէն գիրքը մատչելի դարձնելով:

14.

[1910 Նոյ. 10
 Նոր-Նախիջևան]

Գերապատիւ

Հ. Ն. Ակինեան,

Իմրագիր Հանդէսի,

Պր. Զամինեանին՝ յայտնեցի Ձեր գրածը. ուրախ եղաւ և խոստացաւ եկող տարիէն նորոգել իր բաժանորդութիւնը: Յոյս ունիմ երկու բաժանորդ ևս գտնել, երկուքն ալ լեզուաբանութեան հետեւող, մէկը ուսուցիչ, միւսը սկսնակ աշակերտ: Վերջոյ գրեցին Յ գլուխ միայն մնաց. ինչպէս ըսած եմ կանխաւ, աշխատողութիւնը երկուր չէ. կէսէն աւելին տպեցինք արդէն: Երբեք կ'ուզարկեմ Դանիէլեան գրքերու վրայ գլուխ մը, որմէ յետոյ կը մնայ այլ ևս երկու գլուխ: Շատ շատ փառանք զբաղուած եմ այժմ, որովհետեւ մէկ կողմէ կը տպուի Classification-ի հայերէն ընդարձակ թարգմանութիւնը և միւս կողմէ Արմատական Բառարանն տպել կը պատրաստուիմ: Յոյժ ցաւալի կորուստ մը ունեցայ: Պօլիսէն վերադարձիս, ծնողներս հետս բերի. և ահա շուտով հիւանդացաւ ծերունի հայրս և երկու շաբաթ չարաչարուել յետոյ վախճանեցաւ: Այս ցաւը, կրած նեղութիւններս բոլորովին խառն գարեցին ինձ. և ահա ասոր համար Վերջոյ գրեցի շատ ետ մնացին. բայց հոգ չէ՛ կը վերջացնենք շուտով:

Ձեր տալիք մատենագիտական տեղեկութիւնները՝ առանձնապէս պիտի հետաքրքրեն ինձ և նմաններս: Հեռագրական մը նստած, Ձեր շնորհիւ միայն պիտի իմանանք թէ ի՞նչ կը կատարուի Եւրոպայի գիտական կեանքին մէջ: Կը խնդրեմ նախ այն ինքնաբանական յօդուածներու մէջ երբեմն շատ փոքրիկ ամփոփումներ տալ: Այսպիսի ըրածէք արդէն ձեր երկու Arm. Bibliographie-ներուն մէջ, զորս փոքրիկ ու մեծ շնորհակալութեամբ ընդունեցի: Մէկ յօդուած մը գտայ որ ինձ անծանօթ է:

նօթ մնացած էր, իսկ ալ կը պատրաստեմ կատարելալ հայագիտական ցուցակ մը՝ միայն նուիրուած Հայ լեզուաբանութեանն, Սակայն շատ մանրամասն, որովհետեւ մինչեւ իսկ ինքնաբերաբար յիշուած են, եթէ բարբառով գրուած են, Ձեր հրատարակելի ցուցակը ամենէն առաջ ինչ պիտի օգնէ և կանխառ ու ջերմապէս շնորհակալ եմ:

Ձեռագրաց ցուցակը եթէ աւարտի, պիտի խնդրեմ որ մէկ օրինակ իմ հաւելոյս կազմելով հաճէիք ուղարկել ինձ: Նոյնպէս մէկ օրինակ ալ Սանտասրեան ցուցակէն եթէ կայ՝ կազմելով ուղարկել ինձ (առանձին հատորով և ո՛չ թէ Թուրքի Յուցակին հետ կազմելով):

Շէֆտաւովիցի՝ հասցէն եթէ որ և իցէ միջոցով Ձեր ձեռքն անցնի, խնդրեմ հաճեցէք ուղարկել, Բագրատ Սալաթեանը գիտնուլ է, բայց անոր հետ թղթակցութիւն չունիմ, Հայ ծանօթի մը հետ թղթակցութիւն ունենալը շատ անգամ աւելի դժուար է քան թէ օտար եւրոպացի ոնճանօթի մը հետ:

«Մեր Զայն»-ի պակասած թիւերը և Հ. Բ. Պիլէզիկեանի⁸ խնդրած գրքերը կը գտնեմ ու կ'ուղարկեմ: Այս առթիւ խնդրեմ հաճեցէք յայտնել իրեն:

Նոր լուսանկար մը առայժմ արամադրելի չունիմ, բայց կը խոստանամ, խնդրելով Ձեզմէ փոխադարձը, որպէս զի զՏՊ պատկերի վրայ ուրախութիւնն ունենամ արժանանալու Ձեր տեսութեան:

Պատերձ յարգանք
Ձերդ ն. ծ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

1910 Նոյ. 10

Ն. Նիշ.

[Առաջին եջի լուսանցում]՝ Տեղւոյ տպարանպետ Աւագեանը կը խնդրէ Ձեզմէ վիեննայի ձուլարանիդ մէջ գտնուած հայ. տառերու մէկ ցուցակը⁹. կրնաք ինձ դրկել:

¹ Զաւիթեան Աբրահիմ (1861-1937), հայագէտ և մանկավարժ. 1908-1909ին Նոր Նախիջևանում հրատարակել է «Հայոց Եկեղեցու պատմութիւն», երկհատոր, 1914ին՝ «Հայ գրականութեան պատմութիւն» (1ին մաս). մահացել է Երևանում:

² Հ. Գր. Գալէմբարեանը ՀԱՍՈՒՄ 1887-1897ին հրատարակել է 1887-1896 թթ. լոյս տեսած «Եւրոպական-հայագիտական հրատարակութիւն», որից յետոյ այս բաժինն ընդհատուել է: Հ. Պ. Ֆերհաթեանը շարունակեց 1910ի յունուարից և լոյս ընծայեց 1897-1910ին տպագրուած գործերի ցանկը:

³ Հր. Ահառեանն այսպիսի մասնագիտական ցանկ չի հրատարակել:

⁴ «Խաթաբալա», երգիծական շարաթաթերթ, Թիֆլիս, 1906-1916, 1922, 1925-1926:

⁵ Եւրոպացի լեզուաբան:

⁶ Սալաթեան Բագրատ (մ.թ. 1860-1935), բանասէր, պատմաբան:

⁷ «Մեր ձայնը», քաղաքական, հասարակական և գրական շարաթաթերթ, ապա եռօրեայ:

Նոր Նախիջևան, 1907-1909:

⁸ Հ. Բաղնաբա Պիլէզիկեանը (1862-1917) տարիներ շարունակ եղել է վանքի մատենադարանի պատասխանատու և շատերի հետ նամակակցելով հարստացրել է այն:

⁹ Վիեննայի Միաթարեան տպարանը վաճառքի համար ունէր հայերէն տառեր:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

(Գաւուցակելի՝ 7)

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ, ՇԱՐԱԿԱՆԱՑ

ԺԵ) Սուրբ Ներսես Շնորհալի: Շարականների ցանկը Շնորհալուն վերագրում է զգալաւ ձայնն աւագ օրհնութեանց, ըզհօթանասնիցն, զիննուէացւոցն, զաղու-

Շարականների ցանկերը

1) զվառ օայն աւագ օրհնութեան, 2) զԹօրանասնիցն, 3) զնինուէացւոցն, 4) զաղուէացիցն, 5) ամենայն կիւրակէիցն, 6) զՄաղկաղարդին հարցն, 7) զՀագուս Գալըստեան չորս պատկերսն, 8) զՎարդավառի երկու պատկերսն, 9) զՅօաննուդձ. հարցն, 10) զմարգարէից զձ. հարցն, 11) զհրեականութեաց, 12) զնորահաւան Վարդանանց, 13) զՂեւոնդեանցն, 14) և զայսօր անձառն, 15) զնորոգողն, 16) զԱճ անեղն, 17) զԱրարչականն, 18) զԱրեւազալի շարականսն, 19) զՕրհնիմք ըզքեզն, 20) զՆայիաց սիրովն, 21) և զիքէն հայցեմքն, և ըստ ոմանց (22) զսուրբ Յակօբայն սօրա է ասացեալ:

Վերոյիշեալ երկու աղբիւրների մէջ միանման յիշատակուած են յարութեան վառ ձայն օրհնութիւն, նինուէացւոց, Հրեշտակապետաց և Վարդանանց:

Մի կողմ թողնելով մասնագրի ցուցմունքը, որովհետեւ Գանձակեցու թուածները բոլորը ճիշտ են, տեսնենք Շարականների ցանկում յիշատակուածներից էլի որոնք են Ն. Շնորհալունը բացի այդ չորսից: Նախ այն շարականները որոնց վերայ մակագրուած է զԵրգ ՏՆ. Ներսիսի շնորհալունը և այն երգերը, որոնց սկզբունառաքելը կազմում են անունս Ներսէս. առաջիններից և երկրորդներից են՝ Այսօր անձառ, Աճ անեղ, Արարչական, Օրհնիմք զքեզ, Թարեւիկից, Ճգնաւորք, Հոյս Արարիչ լուսոյ, Ճանապարհ, Նահապետին

հացիցն, ամ. կիւրակէիցն, զՄաղկաղարդի հարցն և ին.՝ յ:

Համեմատաբար դնենք շարականների ցանկում Ն. Շնորհալուն վերագրուածները և Գանձակեցու ասածները:

Գանձակեցու յիշատակածները

Ա... Բազում ինչ կարգեաց յեկեղեցի քաղցր եղանակաւ ինորովեան ոճով շարականսն և մեղեդիս և տաղս ռատնաւորս, քանզի նորա է.

1) Յաւուքեան օրհնութիւն երբորդ կողմն, 2) Աճանի փոխման երկուց աւուրցն, 3) Պետրոսի և Պողոսի օրհնութիւն և մանկունքն և համարածիս, որոյ սկիզբն է Յնձա՛ այսօր ս. եկեղեցի, 4) և որդւոց Որոտմանց օրհնութիւնն չոր էն յէութեան որդի, 5) և շարական մի Անտօնի և 6) երկու Թէոդոսի, 7) և մի առաքելոցն, 8) և աւագ շարաթին երից աւուրց օրհնութիւն Բշ. Դշ. և Դշ., 9) Երկու շարական յարութեան Ճաշու, 10) Նինուէացւոցն, 11) և հրեականութեաց, 12) և սրբոց Վարդանանցն և բազում շարականսն: Արար նա քարոզս սրբոյ պատառաքին քաղցր եղանակաւ և տունս շարականաց նմին խորհրդաբար... (Կիրակոս Գանձակեցի, էջ 66–67):

Արարամու, Նորոգող տիեզերաց, Նայաց սիրով, Նորաստեղծեալ, ի քէն հայցեմք, Նոյն և նման, Հոգւոյ գալստեան երրորդ աւուր օրհնութիւնը: Իսկ ցանկի միւս յիշածները կարող են Ն. Շնորհալունը լինել ունենալով միևնոյն ոճն, լեզուն, բառերը, գաղափարը և ին.:

Որովհետեւ Ն. Շնորհալին ունի տաղեր Աճանի Վերափոխման, Աւետեաց, Ճրաղաւորացի Ծննդեան, մկրտութեան, շարականսն Ղազարու, Մաղկաղարդի, մեծի ուրբաթու, ի խաչելութիւն Տեառն, ի յարութիւն ՏՆ., Ս. Երրորդութեան, Վարդավառի, ի փոխումն Կուսի, խաչի, սրբոցն հրեշտակապետաց, և ամենայն երկնային զօրացն, ի ս. առաքեալսն, ի ս. մարգարէսն, սրբոց հայրապետաց,

Յովհաննու կարապետին, որդոցն Որոտման, Նախավկային, 'ի ս. Լուսաուորին, որոնցից մի քանին համեմատելով մերոյ նման գաղափարով, մտքով, լեզուով, ոնով իւր գրած շարականներին, ուստի կարելի է ասել որ շարականների ցանկում յիշատակուած երգերը բոլորը Ն. Շնորհալուան են:

Ներսէս Շնորհալին ժամագիրքը կարգաւորեց, նորա մէջ մտցրեց իւր շարադրած երգերից շատերը, որոնք այժմ երգուած են գիշերային, տաւառտեան, ճաշու և երեկոյեան պաշտաման միջոցին:

Աւարա Նա (Ն. Շ.) երգս և ուսոյց իսկ այնոցիկ որք պահէին զբերդն (Հռոմկայոս), զի փոխանակ վայրապար ձայնիցն հայն ասացեն, որոյ սկիզբն է 'ի սողմոսէն Դաւթի յայնչեցուք 'ի գիշերի զանուն քո Տէր» և այսպէս խորհրդաբար ըստ կարգի Աւարթիք փառք իմ», որ այժմ ասի յեկեղեցի 'ի ժամ գիշերային պաշտաման», էջ 67. Գանձ. Կիր.:

Բոլոր վերայիշեալները կ'ապացուցանեն, որ Ն. Շ. գրել է ստուար քանակութեամբ հոգեկոոր, հոգեբուղիս և հիասքանչ երգեր:

ԺԶ) Միւս հեղինակներից Ներսէս Լաւրեոնացին յօրինել է Ակսոր յարեաւ», Նորոգեալ կղզիք», Որ զլոյս: Աւանդութիւն կայ, որ իւր էջթում եղբոր շինած եկեղեցու օծման ժամանակ յօրինել և երգել է Նորոգեալ կղզիք»:

ԺԷ) Գրիգոր Ալեւուացին ըստ աւանդութեան գրել է Արեգականն արդարու թեան» շարականը:

ԺԸ) Իսկ Խաչատուր Վարդ. Տառնացին Նորհուրդ խորին», որը երգուած է այժմ էլ Պատարագի սկզբին և որի աների սկզբնատառերը կազմուած են Խաչատուր անունը: Այս երգը հիւսն և երգել է ան ժամանակ, երբ Զաքարիա Սպասարի հրամանով պիտի զգեստաւորուէի պատարագի համար յունական եկեղեցական զգեստներով:

ԺԹ) Վարդան մեծ Վարդ. Բարձրեղոցուն վերադարձած է Որ նախիմաց», որը երգել է Կիլիկիայում. եղած միջոցին:

Այս մասին մի անգամ էլ ակնարկել ենք: Բարձրեղոցուն են ճի յանսանման ծովէն», Որք զարդարեցին» (Բարգմանչաց) և Ս. Սարգսի օրհնութիւն» Ամենաուրբ Երրորդութեանն ընտրեալ ծառայ:

Ի) Յակովբ Վարդ. Կլայեցի, Վերցեցէք որդիք», որ Մարիամ Աճածնի ծննդեան համար է գրուած: Հաւանական է, որ այս տօնը սրա օրօք մտած լինի Եկեղեցու տօնակատարութեանց մէջ, որովհետև այս տօնի շարականների մէջ մի հատ հին երգ չկայ: Եւ այս հանգամանքը մեզ կարծել կը տայ այս տօնի ուշ մանկը Եկեղեցու տօների մէջ:

ԻԱ) Յովհաննէս Վարդ. Պիւզին շարականների ցանկը նուիրում է Որ զլոյսն անճառ», Հոստուրչի Ակսոր զուարճացալ և Վերինք ամենայն», Եթն ինտաւարակացն Վեաւորց վերջին», Վայս յարկ նուիրանաց:

Ս. Ներսիսի Կանոնի Տէր յերկնիցը հետաքրքիր է յառաջ բերել, թէ ի՞նչ գրութիւն է ներկայացնում:

1. Այսօր զուարճացալ տօնն երկնայինքն ընդ մարդկան պարակից եղեալ փրկութեան մերոյ, քանիչ յայտնեցաւ մեզ հոգեւոր . . . պարզեալ» զխաղաղութիւն Հայաստանեայց աշխարհի:

2. Այսօր վերստին նորոգեցաւ քահանայական գաւազան գեղեցկապէս ծաղկեալ պայծառութեամբ, քանիչ շնորհեցաւ հովիւն քաջ բանաւոր հօտի յարմատոյ Հոստուրչին: . . .

3. Այսօր մեծապէս փառք ցնծայ թագաւորական գաւազանն ընդ հաշտութեան սիրոյ սր. հայրապետին, քանիչ եհաւ 'ի յօգնութիւն . . .

Այս երգի մէջ ներկայացրած է թագաւորի և հայրապետի հաշտութիւնն ու յարաբերութիւնը:

Յովհաննէս Պիւզին է Վեմենայն ժամ օրհնեմք», Այսօր ձայնն հայրական» Զօրհնեաց երգերը:

Ի Կիրակոս Վարդ. Երգեցիցի կամ Կոստանդին Երջնկացի: Սորա մասին խոսեցինք շարականների խմբագրութեան մասին խօսելիս: Սորա է Արեւելք Գերարքին», որի վերջին տան տողերի սկզբը նախադասութիւն անունն են կազմուած:

Հայր Դ. Ալիշան Գրիգոր Կաթ. Անա-
լարզեցու մասին պատմելիս, Միսուսում
յիշուհ է նորա 33 կանոնները, բայց թէ
ինչո՞ւ չարականների կարգը չեն մտել
սորա գրուածքները, կարծում եմ պատ-
ճառը իւր հասած կրօնական խնդիրները
պիտի լինին:

Անհետաքրքիր չի լինի յառաջ բերել
Միսուսնի այս մասին ցուցմունքը և շա-
րականների վերադասութիւնները:

Ճ... միւս գրաւոր և ոչ աննշան
գործք Անալարզեցուն են՝ շարականքն,
աւելի քան զերեսուն կանոնքն ի յաւել-
ուածն ասորից և մեծ մասն չափական բա-
նիւ, որոյ եթէ չիք վստմական ոճ նախնի
շարականաց, ոչ պակասն իմաստք գե-
ղեցիկք պարզադոյնք և հոգեխօսք, հան-
գերծ վայելուչ հիւսնուածով, յոլովից
անաղուի դասք կապին զանուն իւր և
զինդորդացն, որ են կոստանդին թագա-
ւոր և Հիթուս, մերթ այսու և մերթ
կրօնաւորական Յովհաննէս անուամբ նո-
րին, երեսն անկապեալ Վովհաննէս
աշին, որ նախ արքայն Հիթուս, և եր-
եսն Վովհաննէս թագաւորահայր և Լևոն
արքայ ընկալիք՝ ոմանց վերադասու-
թիւնն նուիրեալ առ երգիչն սուրբս,
որպէս Գրիգորիս ի առ Գէորգէոս վկայ:
Արարեալ է և երիս երիս շարականն
Մինդեան և Յայնուսթեան, յառանձին
աւուրս զատուցեալ զտօնն ըստ Լատի-
նաց. նշանաւոր ինձ թուի և յոյժ վայե-
լուչ թուի կանոն 'ի սկիզբն այսոցիկ շա-
րականաց իբրև նախերգան իմ կարգեալ
և պարատառութիւն ճրագալոյցի աւուրն
որպէս տեսցի ստորև: Սիսուսան, էջ 241:
Ան այն ցանկը, որ յառաջ է բերուած
Հ. Ալիշան:

Շարականք Գրիգորի Կաթողիկոսի Ա-
նալարզեցուն:

1) Կանոն Անարատ Յղութեան Ս. Աճա-
ծնի, 2) Ընծայման Ս. Աճածնի, 3) Ճրա-
գալուցի, Մկրտութեան և Յայնուսթեան,
4) աւուր Մինդեան, 5) բ աւուր Մնըն-
դեան, 6) գ աւուր Մննդեան, 7) ճրագա-
լոյցի Մկրտութեան, 8) ա աւուր Յայն-
ուսթեան, 9) բ աւուր, 10) գ աւուր, 11)
Թլփատութեան Թ., 12) Ամենասուրբ Եր-
ուրդութեան, 13) 14) 15) Աւագ օրհ. բշ.

գշ. և գշ., 16) Ամենայն սրբոց այրուեա-
նական, վերջին երեք տունքն նուիրեալ
են Աճաբանիցն, քանզի առ Լատինս 'ի
նմին աւուր (1 Նոյեմբերի) կատարի տօն
ամենայն սրբոց, 17) ՀԲ. աշակերտացն,
18) 19) 20) Մատթէոսի, Մարկոսի և Դու-
կաստե աւետարանչացն, 21) 22) Անդէէ
և Թովմայի առաքելոցն, 23) Ս. Բարսղի,
24) Գր. Աճաբանի, 25) Սրբոյն Լէոնի
Պապին, 26) Է. Ժողովոյ, 27) Ս. Նիկողա-
յոսի, 28) Ս. Գէորգոյ զօրավարին, 29)
Թէոդորոսի Սարաթիւատի, 30) Թէոդո-
րոսի զօրավարին, 31) Մերկեռիոսի, 32)
Տարագոսեանց, 33) Յովհ. Ոսկերեանի:

Չեռագիր շարականների համեմատու-
թեան և ուսումնասիրութեան ժամանակ
№ 1606 գրչագրի մէջ ՊԿԱ (1412) թուա-
կան ունեցող և որը գրուած է 'ի գելդն
Ուֆլիսցիէ (հաւանօրէն վրաստանում)
գտալ Տարագոսեանց շարականը: Հաւա-
նական է կարծել որ այս գրածը հէնց
Անալարզեցու գրածն է:

Ազգային բանասիրաց գուցէ մասամբ
օժանդակած լինիմ, եթէ յառաջ բերեմ
այդ շարականը:

ՇԱՐԱԿԱՆ ԶԱՐԱԳԱՍԵԱՆԵ (ղձ.)

1. Տենչալի տաւնին սրբոյն զուար-
ճանան այսօր Եկեղեցւոյ մանկունք տա-
նելով զյիշատակ Տարագոսի քաջ և արի
յաղթող վկային, որ է պսակեալ արեան
իւր հեղածար:

2. Պայծառանայ Սիոնի Մայր Եկեղե-
ցի, յիշատակաւ սրբոյն Պրորոսի, որ ի
մարտի անաթինացն(*) արիաբար յաղթ-
եաց ամբարիշտ արանցն և է առ Գա.
փառաւք պսակեալ:

3. Անբառ գառին հաւր բարձաւդին
մեղաց անուշահոտ զանձն ողջակեղեաց
կրանելին Անդրոնիկոս որ զերկնայինն
խորհելով չարչարեցաւ վասն Գի. թագա-
ւորելով ընդ նմա յերկինս:

4. Մաղթանաւք սոցա, Տէր, մեզ ու-
ղորմեա և սպասաւորաջ սոցա ոսկերաց
որք պարակից երկնաւորաց տաւնախմբեմք
զյիշատակ սոցա, ցնծութեամբ ընկալ
զմեզ յերկնային խորանսդ:

(*) Ամսօրն կ'ա՛մ ազգի անունն է և կ'ա՛մ հը
նշանակէ անօրէն:

Այստեղ դնում ենք Մայր Աթոռի ընտիր և հին դրոշմերի շարականների համեմատության ժամանակ մեր գտած այն երգերը, որոնք վերջին խմբագրության և ապա շարականների մէջ չկան: Մեր այս գիւտը կորոշ է օգտակար լինել հմուտ բանասէրներին:

I

ԵԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՄԱՅ

1. Հայր երկնաւոր, անկանիմ առաջի տնոխակալ քո գթութեանդ, դի մեղաւք իմովք բարկացուցի, և հայր առաջի քո արարի. աղաչեմք դքեզ, ներեալ յանցանաց իմոց որ միայնդ ես ողորմած:

2. Արք անաւրէնք կոչեցին զիս հաղորդիլ արեան մահու. գնացի զճանապարհս ձախակողմանն, կատարեցի զհայր խորհուրդ նոցա. աղաչեմք են:

3. Մեծ են յանցանք իմ, Տէր, զոր գործեցի յահէ մահու հրամանաւ իմայէլեան բռնաւորին. երազեցի հեղուլ զարիւն եղբաւրն. աղաչեմք են:

4. Աճ ապուէն և յոյս դարձելոյս 'ի քեզ, յարեմէ փրկեա՛ զիս, Տէր, որպէս թողեր զայն երգողին, թող և ինձ ըզպարտս մեղուցեալ քո ծառայիս. աղաչեմք են:

5. Մեղայ, Տէր, մեղայ, Մանասէի ձայնիւ գոչեմք, ընկալ զիս, մարդասէր, ընդ երանելեացն որոց թողան և ծածկեցան յանցանքն. աղաչեմք են:

Ինչպէս կ'երեւի աների սկզբնառաւորից և վերաառաւթիւնից, շարականն գրել է Համաժամանուն անձը, իւր յանցանքների համար աղաչում է Աճուն և ինչպէս երեւում է, յանցանքը գործել է իսլամեան բռնաւորի հրամանով:

II

ԱՅԼ ՀԱՐՑ ԱՆՍՏՅՈՒՑ ԱԾ.ԱԾՆԻՆ

Ուրախ լիք Մարիամ, որ Աճածին, որ յարավայնի քուժ կրեցեր զաէր Աճ հարցն մերոց:

Ուրախ լիք Մարիամ, կոյս անարատ, որ անճառապէս ծնար զորդին քո, զաէր Աճ հարցն մերոց:

Ուրախ լիք Մարիամ, մայր Գի:

քանզի 'ի քէն ծագեաց մեզ լոյս երեսաց Գի. Աճ հարցն մերոց:

Ըզտէր աւրհնեցէ և բարձր արարէք զնա յաւիտեան:

Ձեկեալն այսուր 'ի փրկութիւն ազգի մարդկան, մարդ եղեալ ճշմարտապէս, ընդ հրեշտակս աւրհնեցէ ևն:

Հին աւուրցն մանկացեալ յանարատի Ս. Կուսէն և յոնձն առ մկրտիլ ընդ հրեշտակս. աւրհնեցէ ևն:

Գրուած է ԺԳ., ԺԴ. և ԺԵ. Դարերի դրոշմագրութեամբ, իսկ ԺԶ. և ԺԶ. Դարերի դրոշմագիր շարականներում չկայ:

III

ԿԱՆՈՎՆ Ս. ԱՊՏՈՒԼՄՈՒՍԷՀԱՅ

1. Աճ հաւար և զբանչելի, որ ընտրեցեր քեզ սիրելի և ժողանգորդ սուրբ արքայութեան Ապուստոլոսէն ծառայ Գրիստոսի. մաղթանաւք սորա Գրիստոս խնայեալ 'ի մեզ:

2. Բանաւոր չուշան հաւտի և աղանի տանն տէրունի ցանկալք այգիլ(*) հացիւն կենդանի ըստ սրբոց մանկանցն քրիստոսնէի. մաղթանաւք են:

3. Գեղեցիկ ազնիւ մանկանցն ժողովեալ ի ճաշի միջուրէի առէ և զինչ կամ իմ լինիցիմ խառնիլ ի կարգս ձեր ցանկալի. մաղթանաւք են:

4. Դատակցեալ երանելեացն Ապուստոլոսէի ծառայ Գրիստոսի շրջապատեալ զրկիմ համբուրեն և բուրէր հաւա անճահութեան որպէս կնդրկի. մաղթանաւք են:

5. Մտեցաւ յերանելեացն Ապուստոլոսէն ծառայ Գի. հայցէր մկրտիլ 'ի ձայն հրաշալի, Հայր և Որդի և Սուրբ Հոգի. մաղթանաւք են:

6. Բնդ պատանի գոլով բարի գաւակ ծնաւդի ամբարշտի մերձեալ 'ի յունկս գինդ ոսկի և տրձակեալ գաղանաբար զարիւն հենդ 'ի վերայ վիմի. մաղթանաւք են:

7. Երեւեալ փրկիչն Յո. առ 'ի տեսեալն 'ի գիշերի 'ի մէջ գրի աղմկանի և յայտնեաց զառաւանակութիւն իւր հրաշալի. մաղթանաւք են:

(*) Այդիլ թէ լազիլ: Զեռագրում այդիլ է կարծում եմ զբողի է սխալուել:

8. Ընդ անցանելն Արտաշիւ եւ այլազգի վաճառականի խոստանայր քեզ տասանորդի յոչ կամաի (?) ժողովեցեբ զուղտ երամակն առ քոյդ վկայարանի. մաղթանաւք են.:

Ինչպէս կ'երեի շարականիս բովանդակութիւնից, երգս նուիրուած է Ապտուլմուսէի վկային, որ հաւատացել է Քրիստոսին եւ մարտիրոսացել: Հաւանօրէն գէպքը իննբորդ կամ Տասնբորդ դարի է: Այս շարականը միայն № 1566 գրչագրուած է որ ունի Ռիթ թուականը:

IV

Հսկգսեան շարակամ, որ կայ № 1615 գրչագրուած, որ ունի քն (1451) թուական:

1. Հայր անսկիզբն անեղ անմահ անապական անքնին 'ի յէութեան, քաղցր եւ ներող երկայնամիտ միշտ, յիշեալ գնդիս ննջեցելոց մերոց եւ հանգո ընդ սուրբս քո:

2. Որդիդ միածին բանդ 'ի Հաւրէ առաքեցոր, էիցն էացուցիչ եւ եղելոց գոյացուցիչ, յիշեալ են.:

3. Հօգիդ ճշմարիտ կենդանութեան մարդկան աբլաւ ճշմարիտ խաղաղութիւն աղբիւր կենաց եւ լցուցիչ, յիշեալ են.:

1. Արեգակն արդարութեան Գա. եւ ապաւն յուսացելոցս 'ի քեզ, որ եւ զմեղաւք մեռեալ մարմինն կենդանացուցեբ փրկիչ. ընկալ զմեր ննջեցեալսն եւ հանգո ընդ սուրբս քո:

2. Առ քեզ կարգամք անծամք բեկելովք եւ արտասուելից հառաչանաւք, որ 'ի գերեզմանն Ղազարու արտասուեցեբ. փրկիչ ընկալ են.:

3. 'ի քէն հայցեմք բղխուցն ողորմութեան պարգեւիչ կենդանութեան, որ աւագակին զդրախտն ժառանգեցուցեբ, փրկիչ ընկալ են.:

№ 1573 անթուական մագաղաթեայ գրչագրուած, ճիւղմերամք վեհագունից շարականի շարունակութիւնը կայ, որ դնում ենք ստորեւ.

Աւրինաբանող ձայնիւ երգեմք քեզ 'ի բարձունս, Հայր անոխակալ, որ 'ի բոցեղէն սրովբէից միշտ աւրինաբանիս ան-

լուելի ձայնիւ, հոգիք ննջեցելոցն աւանդի առ քեզ, վերահանգուցիչ սրբոց, հանգո՛ւ եւ զմեր զննջեցեալսն ընդ սրբոց քոյոց օրորողաց:

Անոխակալ սիրով քո, որդի Այ., հաճեցոր բառեալ զմեկս աշխարհի քո խաչելութեամբն. հոգիք ննջ. են.:

Յաւէտ անշէջ մշտաշարժ հոսուցն եւ անսպառ աղբեր, անծախաբար բարեաց կենդանաւոր վտակ եւ աղբեր բարութեան. հոգիք ննջեցելոց են.:

№ 1516 (Ռիթ թուականով) եւ 1615 (ԹՀ թուականով) գրչագիրներում ճիւղմերամքից յետոյ գրուած է մեղեդի, որ յառաջ եմ բերում ստորեւ.

'ի հանդերձեալ նորոգմանն նորոգսեանն նորահրաշ Գալստեան քո, Տէր, յորժամ նորոգին հողացեալ մարմինք եւ միաբանակին առաջի քոյին ռոսկալի բեմին, յայնժամ թողութեան արա ինձ արժանի, զի մեղուցեալ եմ անծամք եւ ես գտից 'ի քէն զմեզ գողորմութեան շնորհ, զի դու միայն ես Տէր իմ եւ Աստուած:

Մշտապայծառ լուսով զարդարին եւրամք աշագան դասուն 'ի բարձունս հետեալ երկնաւոր փեսային եւ յանվալճան ուրախութիւնս միշտ զուարճացեալ հրճուին. յայնժամ թողութեան են.:

Երանաւէտ բարբառոյ քո հանդիպիլ բարեացդ արժանացեալ լինին, վերանալ համարածամք ընդ հրաբուն սնուիցն եւ եղկելի կացեալ միան լքեալ դատուցն ձախակողմեանն գունդք առաքամք 'ի կորուստն յաւիտեական եւ անվալճան տանջանմամբն կորնչին. յայնժամ են.:

№ 1598 գրչագիր շարականում կայ հետեալ շարականը, որ վերառուած է Շարական խնկարկութեան յառաջ բան գլխագրագ

1. Մշտածուխ խնկոյն լուսով փայլածու աբլեալ, որ 'ի բնութիւնս շնորհ առգրեցեբ ծաղկեալդ 'ի բնաւ ընդ մեզ ԱՃ. բանդ 'ի յէնն դաւանիմք ԱՃ ծննդեամբ աւետաւք 'ի կուսէդ զԹիսուս ընդ մեզ յայնուութեամբ սրովբէիք զաւծեալդ առ միտս բնակեալ. զոր զաւրինեալդ 'ի մէնջ մեծացուցանեմք:

ԻՆՔՆԱԿԵՆ ՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԵՐՈՎԵԷ ՎՐԴ. ՍԱՄՈՒԷԼԱՆԻ

Աշնան վերջերը՝ Խրիմեանի երուսաղէմ ժամանումը:

1891 Ապրիլ 16, Գշ. ժամը 7.30ին, յանկարծակի վախճանմամբ առ Աստուած փոխուեցաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Մակար Ա., որոյ թաղման հանդէսը կատարուեցաւ յետոյ Ապրիլ 22, Զատիկի Բշ. օրը: Գերեզմանը կը գտնուի Ս Էջմիածին տաճարին արտաքին դրան ձախակողմեան սեան ժող,

1891 Մայիս 1, Գշ.: Այսօր իբրեւ շրջանաւարտ ելալ և մեկնեցալ ժառանգաւորաց Վարժարանէն: 13 ընկերներ էինք, մէկը՝ Զէյթունցի Յովհաննէս Վարդանեան կամ Գասպարեան, իր յօժար կամօք վարի դասարանը իջաւ և տարի մը ևս մնաց ի վարժարան: 12նիս էինք հետեւեալները. —

- 1) Մկրտիչ Տ. Պետրոսեան, Մազցի (Արապկիր): (Վարժապետութեամբ կը զբաղի):
- 2) Բարթոլոմէոս Ն. Կարմիրեան, Շապին—Գարահիսարցի: (Յերիտասարդական հասակի վախճանեցաւ):
- 3) Միհրան Նշանեան, Կ. Պօլսեցի: (1898ին վրդ. ձեռնադրուեցաւ Մեօրոպ անունով):

- 4) Ռուբէն Սամուէլեան, Թալատցի, գրիչը:
- 5) Գէորգ Պաքեհան, Թէքերտաղցի: (1912ին վարժապետ ձեռնադրուեցաւ Արմաշ՝ նոյն անունով):

- 6) Պետրոս Թուր—Սարգիսեան, Հաճընցի: (Յետոյ վրդապետ. ձեռնադրուեցաւ 1894ին ի Սիս՝ Ղեռնդ անունով և վախճանեցաւ 1909ին ի Կ. Պօլս):

- 7) Կարապետ Օզանեան, Շապին—Գարահիսարցի: (Բժիշկ ելաւ Պէյրութի Ամերիկեան Վարժարանէն):

- 8) Յակոբ Մաղլումեան, Ակնցի: (Քահանայ ձեռնադրուեցաւ Ներսէս անունով):

- 9) Պետրոս Մալամեան Անջրդեցի (Արապկիր): (Վարժապետութիւն կ'ընէ):

- 10) Յարութիւն Աստուածատուրեան, Պանորմացի: (1910ին մեռաւ Աթէնք):

- 11) Անդրանիկ Վարժապետեան, Գարամացի: (1907ին մեռաւ Իզմիր):

- 12) Պետրոս Սարահեան, Սիվրի—Հոսարցի: (1898ին վրդ. ձեռնադրուեցաւ Պետրոս անունով. 1914ին Հաճընի թեմին վրայ հպս. ձեռնադրուեցաւ ի Սիս Տ. Սահակ Կաթողիկոսէն): (1940ին ընտրուեցաւ Կաթողիկոս Միսի Տանն Կիլիկիոյ յԱնթիւրիս և վախճանեցաւ քառամեակի զանակալութենէ մը ետք — Մ. Խ.):

Մեզմէ երկուքը 1 և 3 վարժապետական պաշտօնով մնացին ժառանգաւորաց Վարժարան (ի Զամ—Թաղ), իսկ տուներնիս փոխադրուեցանք Իզմիր—Թաղ և սկսանք իբրեւ միաբան դպիր պաշտօնավարել. աճէն օր առաւ երեկոյ ի Սր. Յակոբ դպրական պաշտօն կը վարէինք, կարգաւ Ս. Աստուածածին կ'երթայինք ի սպասաւորու-

2. Աճեան ծննդոցս ցաւդ մկրտման բղխաւ, որ 'ի առաւելս փողոցն հնչեցար առ մեզ Կուսին զքեզ արարակրաւ, արբուհն 'ի հաւրէ առ ոգին որ ակ զգիրդ 'ի հոգւոյն իմաստացուցաւ զոր 'ի խաչին առգրեցար յԱճութեանդ զմիտս քոյոց մեզ 'ի թողութիւն. զոր աւրհնողդ 'ի մէնջ մեծացուցանեմք:

3. Բոտմամբ առ քեզ սրտիւ պաղատիմք մայրդ Աճածին, 'ի հաւրէն լուսոյ հայցեցես յՈրդւոյդ Այ. զմեր զմաքրութիւն 'ի նա մասնութեամբ համարձեցես զմեզ առ հրաշագեղ ամպդ արտափայլումն յարքայական կառօդ սաւառնին զհոգի Բարբաղի, միջնորդ Տէրունոյ, զոր զաւրհնեալդ 'ի մէնջ մեծացուցանեմք:

(Վերջ՝ 10)

ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ

թիւն Ս. Պատարագի. Թափօրնեհրու կորգաւ կը մասնակցէինք ի Սբ. Յարութիւն, երբեմն ոչ կորգաւ Բեթղէմէմ կը զրկուէինք, իսկ մեր վրայ իբր թէ հսկիչ կորգաւ ուած էր Մարաշի ծերունազարդ Տ. Խաչատուր Վրդ. Ճանսուզեան: Այս միջոցնեհրուն քանի մը շարաթ ալ վանքի տպարանը աշխատեցայ իբրեւ Գրաշար:

1891 Մայիս 28ին, Դշ., վախճանեցաւ երուսաղէմի վարադայ վանուց միաբան և Խրիմեան Հայրիկի աշակերտ Տ. Ղեռնդ Մ. Վ. Փիր-շալէմեան:

1891 Սեպտ. 1ին, 10 դպիրներս իզմիր-Թաղէն փոխադրուեցանք և Հին Տպարան» կոչուած թաղը, ուր ժամանակ մը մեզ դասախօսեց կրօնական և պատմական ուսումներ Պարոն Թորոս Զուղայեցին:

1892 տարուան սկիզբները, պաղատութեամբ և անզգուշութեան հետեանօք տկարացայ (այն միջոցին կը բնակէինք և Հին Տպարան» կոչուած թաղը) և Յունուար 16ին Բեթղէմէմ քաղքի օգափոխութեան համար, ուր տեսչական պաշտօն կը վարէր Տ. Թովմաս Վրդ. Պետրոսեան (Տիգրանակերտացի): Բեթղէմէմ կը մնայի իբրեւ դպիր և վարժապետ, ուր սակայն գոհացուցիչ լինակ մը չուներ:

Այդ միջոցին ծանօթութիւն գոյացուցի Բեթղէմէմի ծանօթ բարերար Հայր Անտօն Պէյլէնի որբախնամ խառնացի վարդապետին հետ (Ապուլէյթամ), ինչ որ շարունակուեցաւ մինչև իր մահը (որ տեղի ունեցաւ 1903 Յունիս 27/9 Օգոստ. կիր. և մարմինը յետոյ թաղուեցաւ իւրակերտ եկեղեցւոյն մէջ ի Բեթղէմէմ Յունիս 29/11 Օգոստ.ին ամենամեծ յուզարկուորութեան հանդէսներով, յորում և ես ներկայ գտնուեցայ քանի մը հայ վարդապետներու ընկերակցութեամբ):

Այս վարդապետը սրբութեամբ ապրեցաւ և իբրեւ սուրբ վախճանեցաւ: Կատարելութեան տիպար մը: Իր կեանքն ու օրինակը մեծապէս ազդած են իմ նկարագրին վրայ:

1892 Օգոստ. 28, Ուրբաթ օր, վերադարձայ Բեթղէմէմէն յերուսաղէմ, և նոյն երեկոյ, 15 դպիրներու ընկերակցութեամբ, կիսատարկաւազ ձեռնադրուեցայ Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Տ. Սահակ Եպս. Խապայեանի օրհնութեամբ: Խառատելիակնիս էր Տ. Վահրամ Վրդ. Ազատեան, իսկ նորընտիր Կաթողիկոս Տ. Մկրտիչ Ա. Խրիմեան Հայրիկ ներկայ էր մեր ձեռնադրութեան հանդէսին: Մեզ հետ ձեռնադրուող սարկաւազներէն (անկարգ սարկաւազութեան) երեքը, որոնք երեք տարիէ ի վեր Ուրարկորութեան պաշտօն կը վարէին, նոյն տարին Արեղայ ձեռնադրուեցան:

Սեպտ. 5, Շբ. առաւօտ, Ս. Գաղաքս ժամանեց Արապկիրի նախկին Առաջնորդ Կ. Պօլսեցի Եզնիկ Եպս. Ապուհունի, որ պիտի մնայ իբրեւ աջսորական:

1892 Սեպտ. 13, Վերացման Խաչի Կիրակիին, Տ. Յարութիւն Պատրիարք հանդիսաւորապէս պատարագեց և կուսակրօն քաննայ ձեռնադրեց Ս. Յակոբեանց տաճարին մէջ հետեւալները. —

- 1) Պօղոս Սրկ. Դամասկոսցի (Պօղոս Վրդ., վախճանեալ 1915ին՝ Ամերիկա),
- 2) Մարտիրոս Սրկ. Խարբերդցի (Մովսէս Վրդ.),
- 3) Սարգիս Սրկ. Մալաթիացի (Աթանաս Վրդ.),
- 4) Աբշակ Սրկ. Վանեցի (Եզնիկի Վրդ., վախճանեցաւ 1910ին՝ Երեան),
- 5) Յարութիւն Սրկ. Շապին-Գարահիսարցի (Յարութիւն վարդապետ),
- 6) Յովհաննէս Սրկ. Բաղիչեցի (Համազասպ վարդապետ),
- 7) Նազարէթ Սրկ. Տէրէնտէցի (Անանիա վարդապետ),
- 8) Յովհաննէս Սրկ. Կ. Պօլսեցի (Մարկոս Վրդ., Սուլու մականաւանեալ),
- 9) Նազարէթ Սրկ. Սեբաստացի (Եփրեմ վարդապետ),

1893 Փետր. 20, Շաբաթէ 'ի Կիրակի լուսնալու գիշերը, ի Ս. Յարութիւն մեր վերնատան մէջ հրգէհ ծագեցաւ (ի տեսչութեան Անտիօքացի Սողոմոնեան Տ. Յովսէփ Վրդ.ի), բայց բարեբաղդաբար առանց շատ փասուց պատճառ լինելու առաջին առնուեցաւ և այս առթիւ տեսչի կամ լուսարարի անզգուշութեան պատճառաւ:

A.R.A.R.@

ԳՐԱԴՈՍԱԿԱՆ

ՀԱՍԱՌՈՏ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ՔԵՐԱԿԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԾՈՐԾՈՐԵՑԻ

Քերականական հայերէն երկերու անխոնջ ուսումնասիրող և հրատարակող Պրոֆ. Լևոն Գ. Սաչեքեանի ի լոյս հանեց նաև Ծործորեցի Յովհաննէս Վարդապետի աշխատութիւնը, «Համառոտ Տեսութիւն Քերականի», (Լոս Անճելէս, 1984):

Գիրքը կը բաղկանայ 382 էջերէ, հետեւել բովանդակութեամբ: Երկու Խօսք, եփերեմ եպօ. Թապաղեանի (էջ 7-9): «Աշխատասիրողի կողմից» (11-12): Ներածութիւն (15-108): Համառոտ Տեսութիւն Քերականի, «Բնական Բնագիր» (111-327): «Synopsis», անդլերէն (331-348): Ծանօթութիւններ, 1-68 (351-362): Բառացանկ քերականական տերմինների և դժուարիմաց բառերի (363-374): Ցանկ Անձնանունների և Տեղանունների (375-376): Ցանկ օգտագործուած մատենագրութեան (377-379): Բովանդակութիւն (381):

Յովհաննէս Ծործորեցիի այս երկէն կարևոր օրինակ մը կը գտնուի Ս. Յակոբեանց թիւ 1257 ժողովածոյին մէջ (էջ 357-464) գրուած Անապատ Ուխտ, 1322ին: Ձեռագրին կազմին նորոգութեան ժամանակ պրակներէն մէկը չիտակ չէ դրուած դժբախտաբար: Սոյն ձեռագրի լուսանցքներուն վրայ տեղադրուած գտնուին մանրատառ հակիրճ լուծմունքներ ևս: Թերեւս աւելորդ չըլլայ արձանագրել այստեղ քանի մը նկատողութիւններ Ծործորեցիի երկին ներկայ հրատարակութեան առթիւ:

1. — էջ 107, Ժածկագիր, «ԴԺԵՆՈՐԵՑԻ»:

2. — էջ 118, տող 1. — «Երջողիցի»:

— Թիւ 1257 ձեռագրին մէջ, էջ 362, տող վերէն 3, մէկը, իբրև թէ սրբագրելով, ըրած է «Երջողիցի»:

3. — էջ 118, տող 2. — «Մեկնածին»:

— Թիւ 1257, տարբին լուսանցքին մանրատառ լուծմունք. «Մեկնէի ի յոյն մեղրատէ, և վասն քաղցր և ախորժ վարդա-

պետութեան և յորդառատ Մեկնածինատէ» (էջ 362):

4. — էջ 143, տող 16. — «Երայ է նմանել»:

— Թիւ 1257 ձեռագիրը ունի, «Երայ՝ պարտ է նմանել» (էջ 400):

5. — էջ 147, տող 18. — «Զբանն առջին զոր արար»:

— Ճիշդը, «Զբանն առաջին զոր արարի» (Գործք Առաքելոց, Ղուկայ Աւետարանչի, Գլ. Ա., համար 1):

6. — էջ 153, տող 16. — «Եղապս կիտից», տարբերակները, «Կիտից վասն», «Վասն կիտից»:

— Թիւ 1257 ձեռագիրը ունի «Կիտից վասն» (էջ 407):

7. — էջ 177, տող 13. — «Ինձ», տարբերակ «Ինծ», որ ճիշդն է, քանի որ Ծործորեցիին իբր օրինակ թուած բառերուն մէջ նախորդ բառը խոփ կը վերջանայ և յաջորդ բառը՝ կով, ըստ այրութեան կարգի:

8. — էջ 187, տող 4. — «Ե՛կ այսր: Արդ՝ գի ո՛չ ևս դու այժմ պատճառք»:

— Թիւ 1257 ձեռագիրը ունի աւելի ուղիղ ձևով. «Ե՛կ այսր արդ՝ գի ո՛չ ևս դու այժմ պատճառք» (էջ 376):

9. — էջ 199, տող 13. — «Ի տնկեաց», տարբերակ, «Ի տնկոց», որ նախընտրելի է անտարակոյս:

10. — էջ 201, տող 10-11. — «Երկիր և որ ինչ միանգամ: Ուղղական անունն նշանակիչ գոյի, իսկ անանցականն...»:

— Թիւ 1257 ունի աւելի ճիշդ ընթերցում. «Երկիր, և որ ինչ միանգամ ուղղական անուն է նշանակիչ գոյի: իսկ անանցականն...» (էջ 384):

11. — էջ 212, տող 7. — «Եւ աղքատ գոլով՝ փարթամ երեւցայց»:

— Վերջին բառը ուղղիւ կը թուի ըստ խօսքին շարադասութեան, ինչպէս կը տեսնենք էջ 225, տող 7. «Եւ աղքատ գոլով փարթամ երեւց»:

12. — էջ 260. — Թիւ 1257 ձեռագիրը լուսանցքի վրայ լուծմունք մը ունի, լծորդութեանց վերջաւորութեան. «Դ գիր միայն մնաց յամէն այբներէն որ չէառ ի լծորդութիւնս. յ, վ, ը, ի» (էջ 437):

13. — էջ 315, տող 2-4. — «Եւ խոնարհել զիջմամբ ի յիշմն ըստ իս: Թիւն ի խնկեալ բուրուառաւ կամաց սրբոցն աղաւթիւք առաջի փառացն աթոռոյ»:

ԾՆՆԴԵԱՆ ԴԱՐԱՂԱՐՁ ԵՐԵՔ ՎԱՂԱՍԵՌԻԿ ՔԵՐԹՈՂՆԵՐՈՒ

Քառորդ դար առաջ, գրական յոգևածի մը մէջ, «Յօրեկաններու սիրահար» անունաւած էի մեր ժողովուրդը, երբ, հայրենիքէն ներս ու մանաւանդ ղուրս, տեղի-անտեղի իրենց պանծնաներու վեհուծկանէն կրկէս կ'իջեցնէր մեր գրական տիտանները, անոնց ծննդեան կամ մահուան 65, 85, 110 կամ 130 և այլ անհեթեթ ամիսակներու առիթով, անոնց ներքոյն ու գրուածքը հիւսելու էլիւք դարձած աման նախադասութիւններով, Յօրեկանս կը կնքէի հետեւեալ առդրով. «Թողունք մեր իմացական աշխարհի փառքերը իրենց անքոյթ ու արժանաւայել բարձրութեան վրայ ու չիջեցնենք զանոնք հրապարակ անտեղիօրէն ու այսքան արագօրէն: Որպէսզի, համեմատական տեղութիւնէ մը ետք, անոնց խօսքը դառնայ աւելի յստակ ու հասու, անոնց պատգամը՝ աւելի վսեմ ու մեծիմաստ»:

Այսօր, փնտռել սկսած ենք այդ օրքեր, երբ, զգնա մեռիւր, եկուր սիրեմ՝ ժողովուրդային ասացուածքին հաւատարիմ, գէթ գիտէինք յետ մահու արժանաւոր յարգանքը մատուցանել մեր մշակոյթի

վաստակաւորներուն: Ու մէկ ծայրայեղութենէն միւսին անցած ենք անհաւատալի արագութեամբ: Ու քանի մը կորկառուն դէմքերէ զատ, ժողացութեան տրուած են երկրորդական զբաղեաներ, որոնց զլացուցաւ կենսքը իր լիութեամբը վայելելու բարիքն ու շնորհը, շնորհիւ անգութ թուրքին կամ նոյնքան անգութ թաքստին: (Խօսք չունիմ կուսակցական կամ խնամիական հաշիւներով կազմակերպուած յորեկաններուն, ուր որոշ զաղափարաբանութեան մը մունկտիկներ անձանհերու պանծնող կ'առաջնորդուին, չուս քերուաւ չափ մեր իրաւ գրողներուն հետ):

Տարւոյս ընթացքին, արեւմտեան աշխարհը երբ մեծ չուքով նշեց ծննդեան 300ամեակը դասական երաժշտութեան գագաթներէն Գերմանացի Պախիւն և կէս-Գերմանացի կէս-Անգլիացի Հէնտէլին, չմոռցաւ նաև նշել Յօրեկանը նոյն այդ 1685ին աշխարհ եկած իտալացի Սքարլաթթիին, հակառակ որ այս վերջինը չէր համարուած ձայնանիւերու աշխարհի տիտաններէն: Ինչ ըսել ուրեմն մեր ժողովուրդին, երբ Թէքէեանը, վարուժանը կամ Սիամանթոն փառաւորելու առիւն, ստուերի մէջ կը թողու Մեծարհնցը, Ռ. Սևակը, Տէրեանը և այլ բաղուժ առաքեալները մեր մշակոյթին: Ու մտածել որ այս երեքը չունեցան պատահութիւնը իմացական բարձունքներուն մատչելու, իրենց կեանքի թելին անժամանակ փրթու մին հետեանքով:

Յետոյ, պահանջուածը ամէն անհատ ծառայութիւնն է իր կարողութեան սահմանէն ներս: Յիշեալ երեքը արեւմտեան իրենց տրուած քանքարները, և նոյն կեցուածքը պէտք է պահուէր առնուել ինքամամբ: Աւետարանի (Ղուկաս, ԺԹ.) մկասներու առակին մէջ, Պրիստոս նոյն գովասանքն ու վարձատրութիւնը ըրաւ թէ՛ 10 և թէ՛ 5 քանքար վաստակած ծառաներուն, առանց պահանջելու երկու քանքար ստացողէն նոյն որդիւնքը, ինչ որ կը ուղասէր առաւելագոյնը ռապսզէն: Վերջապէս, չորսուն որ չափ է արուած, անկէ չափ կը պահանջուին իսոթը մը

գառինն չ[ե]նլոյ . . . : — Վերագրեալ յիշատակարանային տողերը կան թիւ 1257 ձեռագրին մէջ. «Եւ խոնարհել զիջմամբ ի յիշումն ըստիս [նըւաստիս?]: — Յիշեսւն ի խնկեալ բուրժուոս կամաց սրբոցն աղօթիւք, առաջի փառացն աթոռոյ՝ դառինն զենլոյ . . . » (էջ 459):

14. — էջ 319, տող 9. — Շնորհալայցն. — Ըստ երևոյթին տպագրական վրիպակ է: Թիւ 1257 ձեռագիրը ունի ճիշդ ընթերցում. «Շնորհայնէ» (էջ 461):

15. — էջ 351, ծնթ. 2. — Նքերը . . . Սազի որդին էր. — Կարգալ՝ Վերքը . . . Սաղայի որդին էր» (Հմմտ. Մնեղոս, Ժ. 24):

Շնորհալայութեան արժանի է Գրոթ. Լ. Գ. Խաչեքեան, որ, քանիցան աշխատանքով, ժխտագրեան հայ հեղինակներէն Մարտիրոսի երկն ալ մտաշելի գարնուց հայագիտութեամբ պարապող բանասէրներուն:

Ն. ԱՐԳ. ՅՈՎԱԿԱՆ

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ԵՐՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ՀԱՆԴԵՍ ԺԵ. ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՅԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ՔԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ

Այս հանդէսը կատարուեցաւ Երուսաղէմի մէջ, ըստ հին Տոմարի՝ Ս. Թարգմանչացոսի Շաբաթ օրը և վաղորդայնի կիրակին, նախօրը երկուքին Նման կարգով և կանոնաւորութեամբ:

Ուրբաթ երեկոյ, Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ հանդիսաւոր նախատօնակ, ժամանակցութեամբ բովանդակ Միաբանութեան և ռուսանոցութեան, և ի ներկայութեան ժողովուրդի խումբն բազմութեան և Ս. Թարգմանչաց ժիւղութեանին մօտ 500 աշակերտներուն և աշակերտուհիներուն: Շաբաթ առաւօտ, ամբողջ ժամերգութիւնն ու Ս. Պատարագը կատարուեցան տօնական մեծ օրերու հանդիսաւորութեամբ: Պատարագի միջոցին, որ մասնուցուեցաւ Ս. Գլխադրի սեղանին վրայ, ճաշու ընթերցուածէն հետքը, Սրբազան Պատրիարքը հոգեւոյն Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի յիշատակին ոգեկոչումն ըրաւ յազուած արտով. դայն ներկայացուց իր մեծազոյններէն մին ժամանակակից հայ հոգեւորականութեան այն ղէմքերէն, որոնք ամենէն աւելի հարազատ կերպով կը ներկայացնեն Թարգմանչաց տիպարը:

Ս. Պատարագի աւարտումին, հոգեհանգստեան ժամանակը պաշտօն կատարուեցաւ լուսահոգւոյն հոմար: Անմիջապէս վերջը, միաբանք, աշակերտք և բազմութիւնք ժողովրդեան, գլխաւորութեամբ Սրբ. Պատրիարք Հօր, Թափօրով զոցին ղէպի Ս. Փրկիչ վանքը, որուն կից է ընդհանուր հանգստարանը ննջեցեւնք և ներքին բակին մէջ՝ դամբարան հանգուցեալ պատրիարքաց: Ամբողջ քնացքի միջոցին, վարդապետներ, արքայազներ և ժողանդաւորներ արտաուել ներդաշնակութեամբ կ'երգէին ճեմեւէն եկեղեցի:

Այնտեղ ևս, նորակերտ շիրմին շուրջ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտամունք, որ փակուեցաւ Ս. Պատրիարք Հօր սիրոյ և յարգանքի խօսքովը:

Կիրակի առաւօտ, Մայր Տաճարը լեցուած էր մեծ բազմութեամբ: Լուսարարապետ Տ. Մեսրոպ Սրբազան ժառոյց հանդիսաւոր Ս. Պատարագ և Ս. Պատրիարք Հայրը խօսեցաւ օրուան քարոզը:

Կէսօրէ ետք ժամը 4ին, ժողովուրդաւորաց վարժարանի ճեմարան-օրանին մէջ կատարուեցաւ դրական հանդէսը, ըստ հետեւեալ յայտագրի.

1) Բացման խօսք յանուն Յոբելիւնական Յանձնախումբի՝ Պր. Շահան Պէրպէրեան, 2) Տէր, կեցողութեան (ժողովանք), 3) Յանձնարարական աշակերտութիւնը՝ Բանախօսութիւն՝ Տ. Տիրան Վրդ. Ներսէսյան: 4) Հատուած մը Մովսէս Խորենացիէ՝ Արտասանութիւն՝ Եսայի Գրիգոր Գրիգորեան: 5) Մովսէս Խորենացիէ՝ Պատասանութիւն՝ Եսայի Գրիգոր Գրիգորեան: 6) Աղանդութիւնը՝ (Վ. Թէքէեան)՝ Արտասանութիւն՝ Դրանիկ Դաւարեան: 7) Տօնին Խորհուրդը (Թ. Ե. Գ.)՝ Արտասանութիւն՝ Ժիրար Մովսէսյան: 8) Ճեմարան (Եսայի Խօսք՝ Ե. Արք. Դուրեան, երգչու. Ե. Թ. Գ.): 9) Այն Օրերուն՝ Խորհուրդ (Թ. Օշական)՝ Արտասանութիւն՝ Ազատ Սրկ. Երէցեան և խումբ: 10) Հայրապետական Մաղթանք (Քառամայն)՝ դաշն. Կոմիտաս Վրդ.: 11) Փակման խօսք նախադաս Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր: 12) Աղօթք Տէրունական (Քառամայն)՝ դաշն. Կ. Վ.):

Ներկայ էր Երուսաղէմացի և գաղթական հայութիւնէն հոծ բազմութիւն մը:

Փակման խօսքի աւարտին, Ս. Պատրիարքը շնորհակալութիւն յայտնեց նաև հանդէսին ներկայ եղող Հայ Կաթողիկոս-սարակութեան ներկայացուցիչ Մեծ. Յովնանէ և Հ. Մանուէլ վարդապետաց և Երուսաղէմի Անկիլիքան Եկեղեցւոյ Դեբ. Եպիսկ. Փոխանորդի և Կանանկոս Պրիմ. մէնի, և Վահայանիչով օրինեց ամէնքը: [1] (Ամիս, 1985, Թ. Յարի, Նոյեմբեր, Թիւ 11, էջ 360-362):

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄՍԿԱՆՔ

● Եր. 2 Նոյմ. — Ս. չորից Անտարակայնի:
Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան
դասի արեւելակողմը գտնուող Ս. Յովհաննէս
Անտարաքի մատարնի մէջ: Ժամաբարն էր
Հոգշ. Տ. Ոսկի վրդ. Որդիքեան:

● Կիր. 3 Նոյմ. — Ս. Գատարազը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Աստուածածնայ
խորանի վրայ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Գու-
սան Արդ. Անանեան:

● Բշ. 4 Նոյմ. — Ս. Յովսէփայ Ասուածաճորն:
Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Գեթնմանի
Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յով-
սէփի գերեզմանին վրայ: Ժամաբարն էր, ըստ
սովորութեան, Տաճարին Տեսուչ՝ Հոգշ. Տ.
Հայրիկ վրդ. Գալայճեան:

● Եր. 9 Նոյմ. — Ս. Նիկոսասան վարդապե-
տացն: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գըլ-
խաղի: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ.
Մանկասարեան:

— Կէսօրէ ետք, Լուսաբարապետ Գերշ. Տ.
Գաբրիէն Արքեպս. գլխաւորութեամբ, Միա-

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Տ. ՇԱՀԷ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱՍՍԱՐԵԱՆԻ

Դարձեալ կոկիծը կը կոխէ մեր օրո-
ւը, ի լուր մահուան ամհնասիրելիի մը,
Աստուծոյ և ազգի պատուական պաշտո-
նէի մը, որ կ'իյնայ յանկոտ իր կեանքի
ամհնէն պայծառ մէկ հանգրուանին:

Փորձառութեան և զարգացումի զոյգ
դպրոցներուն մէջ կեանք՝ հասած էր հոգե-
ւով, երբ 48 տարեկանին Անթիլիոս փո-
խադրուեցաւ իբրեւ վերատեսուչ Կիլիկիան
Դպրեմանքին:

(Հանգուցեալը, հազիւ 53 տարեկան,
յանկարծամահ եղած էր Երեւանի մէջ,
երբ Մայր Հայաստան այցելութեան էր
գացած: Անթիլիոսի իր բարձր պաշտօնը
այնուհետեւ յանձնուեցաւ Ս. Աթոռոյս ե-
րիտարադ և զարգացած Միաբնակներէն
Հոգշ. Տ. Նորայր վրդ. Պողոթնանի —
այժմ Արքեպս., ի Ս. Աթոռ — որ վարեց
զայն ձեռնհասութեն մինչև 1940 — Մ. Ու.):

(Միան, 1985, Բ. Յարի, Դեկտեմբեր,
Թիւ 12, էջ 398:)

բան Հայրեր Վրաշափառուով մուտք գործեցին
Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի և Խաչ-
գիւտի ուխտերէն ետք, վերջնայ կից՝ Ս. Գր.
Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժա-
մերգութեան և նախատեսակ: Ապա կատար-
ուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելու-
թեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս
Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ.
Շերպէթեան:

● Կիր. 10 Նոյմ. — Դիւս Խաչ (326): Գիշերա-
յին և առաւտեան ժամերգութիւնները պաշ-
տուեցան և Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի
Ս. Լուսաւորիչ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռու-
բէն վրդ. Յովսէփեան: Ապա կազմուեցաւ
մեծանահագն Թափօր, որ նախ իջաւ Խաչգիւտի
այլը և ապա բարձրանալով վեր, երեք ան-
գամ դարձաւ Ս. Գերեզմանին շուրջ: Խաչգի-
սապետն էր, ամպնովանի տակ և Ս. Խաչա-
փայտի մասունքն ի ձեռն, Գերշ. Լուսաւոր-
ապետ Սրբազանը: Խաչի քո Գրիստոսի եղ-
գեցողութեանէն ետք, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեց-
ւոյ մէջ վարդապետաւոր յայտնադիտութիւնը:

● Եր. 16 Նոյմ. — Տօն Ամենայն Որդաց: Ս. Գա-
տարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժա-
մաբարն էր Հոգշ. Տ. Ոսկի վրդ. Որդիքեան:

● Կիր. 17 Նոյմ. — Ս. Գատարազը մա-
տուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամաբարն էր Հոգշ.
Տ. Գուսան Արդ. Անանեան:

● Ուր. 22 Նոյմ. — Նախատեսակը պաշտու-
եցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ,
Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս.:

● Եր. 23 Նոյմ. — Տօն Ս. Հրեշտակապետաց
Գարեղի եւ Միքայիլի: Առաւտեան ժամերգու-
թիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Գատարազը մատուց-
ուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամաբարն էր
Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկասարեան: Ապա,
ընկալաւ յոյժ զօրութեան համաձայն, հոգե-
հանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ Ս. Աթո-
ռոյս բարեբարութի Աղանի ձեւակերպեանի
հոգոյն համար, նախագահութեամբ Գերշ.
Տ. Դաւիթ Եպս. Մանկասարեան:

● Կիր. 24 Նոյմ. — Ըստ սովորութեան, ի
Ս. Հրեշտակապետ մատուցուեցաւ Տեսչական
Պատարագ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Սեւան
վրդ. Դարպետն:

● Եր. 30 Նոյմ. — Առաւ. Անդրէի եւ Փի իպ-
պոսի: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գըլ-
խաղի: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ.
Յովսէփեան:

● Կիր. 1 Դեկտ. — Բաբելոնյան Յիսակի պա-
հոց: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յո-
րութեան, զոր վերնամասերուն մէջ, Ժամաբարն
էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Անանեան:

● Գշ. 3 Դեկտ. — Ընծայման նախատեսու-
մին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ
Եպս. Մանկասարեան:

● Գշ. 4 Դեկտ. — Ընծայման Ս. Ասուածածնի:
Առաւտեան, Գերշ. Տ. Դաւիթ Եպս. գլխաւոր

բուժեամբ, Միտքան Հայրեր ինքնաշարժերով իշան Գեթեմաների ձորը ու Վերաշահմանով մուտք գործեցին Ս. Առաքելական ճամբար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հաճախեալ Ս. Գառարազը մատոյց Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը: Ընկալեալ սուրբութեան համաձայն, հոգեհանգստան աշտան կատարուեցաւ աղօթքն է Ս. Աթոռոյ թարեւաբար Կիւլլապի Կիւլլապէնեանի և Կիւլլապէնեան գերդաստանի նշխարեցեալ հոգիներուն համար:

● Եր. 7 Դեկտ. — Գրիգորի Սֆանկելադորին: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուկի Վրդ. Որդիքեան:

● Կիր. 8 Դեկտ. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Կարապետի խաւարանի վրայ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

● Ուր. 13 Դեկտ. — Նախատեսակը պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Հանդիսապետն էր Գեղամար Տ. Դաւիթ Նպո:

● Եր. 14 Դեկտ. — Ս. Առաքելոցն եւ առաջին յուսարդացն մեռց Քաղէօսի եւ Քարդղիկոսի: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ.:

● Կիր. 15 Դեկտ. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Եղբայրեան:

● Եր. 21 Դեկտ. — Նիկողայոսի Սֆանկելադորին: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Մակարայ մատարան մէջ, երկու օրեր առաջ զսգարդիպատ Հարցն Յերկաղացոց տանին առթիւ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ դաւթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի սեղանին վրայէն:

— Յղաւթեան Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո:

● Կիր. 22 Դեկտ. — Յղութիւն Ս. Աստածամոր և Քաղեկեմոսի Ս. Յակոբայ պանոց: Առաւօտուն, Գառար. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո. Գառարիկեանի զլիաւարութեամբ, Միտքան Հայրեր ինքնաշարժերով իշան Գեթեմաների ձորը ու Վերաշահմանով մուտք գործեցին Ս. Առաքելական ճամբար, ուր Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը մատոյց օրուան հանդիսաւոր Ս. Գառարազը: Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ:

● Ուր. 27 Դեկտ. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Դաւիթ Նպո:

● Եր. 28 Դեկտ. — Ս. Յակոբայ Մթնայ ճայեպետին: Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովսէփեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ եկեղեցւոյ դառին մէջ սուրբին նկարով շինուած սեղանին վրայէն:

● Կիր. 29 Դեկտ. — Ս. Գառարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատարան մէջ: Ժամաբարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Եղբայրեան:

ՊԱՇՏՅՈՆԱԿԱՆՔ

● Բշ. 18 Նոյմ. — Երեկոյեան, Ս. Աթոռ վերադարձաւ Ս. Ռուսիա Միտքան Գերշ. Տ. Դաւիթ Նպո. Սանկեան, որ առնել մէկ վեր Գերմանիա կը մնար հովուական պաշտօնով: Սրբազան Հայրը այժմ ստանձնած է Դիւանապետի պաշտօնը, ինչպէս նաև կրօնագիտական դասեր: Ընծայարանէն ներս:

● Եր. 30 Նոյմ. — Երեկոյեան, St. Andrew's Dayի առթիւ, Սկզբնական եկեղեցւոյ մէջ կատարուած արարողութեան և քովի սրահին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Գերշ. Տ. Դաւիթ Նպո. և Տիար Գեորգ Լինդբլեան, որոնք բարի դառուս մաղկեցին եկեղեցւոյ նոր երեց ձօն Միլլը Սթոքին:

● Դշ. 4 Դեկտ. — Աստղալիայէն World Council of Churchesէն և Ամերիկայի Episcopal Churchէն բաղկացած պատուիրակութիւն մը այցելեց Ամեն. Ս. Գառարաբ Հոր:

● Եր. 7 Դեկտ. — Գեղեցական Նոր Ընդհ. Հիւպատոս Գր. Բէյման աը Մօսկի այցելեց Ամեն. Ս. Գառարաբ Հոր:

— Կէսօրէ ետք, Ճրանդիկեաններու Մայր Տաճարի օժման 100 ամեակի առթիւ, Կիւթոն Հայր իկնաղի Մանչիէի կողմէ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Գառարազին և Parish Hallի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո. Դարձիքեան, Հոգշ. Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալէմտէրեան և Տիար Գեորգ Լինդբլեան:

● Դշ. 10 Դեկտ. — Երեկոյեան, Խանուկայի տօնին առթիւ, Քաղաքապետ Ղաւթ. Թէտի Քօլլէքէի կողմէ, Քաղաքապետարանի սրահին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո., Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. և Տիար Գ. Լինդբլեան, որոնք շնորհաւորեցին Քաղաքապետը իր պաշտօնավարութեան 20-ամեակին առթիւ:

● Եշ. 26 Դեկտ. — Կէսօրէ առաջ, Եւրոպացւոց Ս. Մննդեան տօնին առթիւ, Ամեն. Սրբ. Գառարաբ Հայրը, ի դուրս Միտքանու Սրբ., շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Լատինաց Ամեն. Սրբ. Գառարաբին և Ճրանդիկեան Գերշ. Կիւթոնին: Ապա, Հոգշ. Հայ-Լիկեանեց Գերշ. Կիւթոնին, այցելեց Գաղական երես. ընկերակցութեամբ, այցելեց Գաղական Կաթողիկոսին և Անկիլիքան Արքեպ. ին: Գառար. Նախագահին և Անկիլիքան Արքեպ. ին: Գառար. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո., քանի մը փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպո. այցելեց Յոյն-Կաթողիկոսականներու ետ, այցելեց Յոյն-Կաթողիկոսական Նպո. ին, Հայ-Կաթողիկոսական Գառար. Փոխանորդին և Լատերական երեցներուն:

● Բշ. 30 Դեկտ. — Տարեփակի առթիւ, իտարալի Գեաւթեան Նախագահ Ղաւթ. Հայրիմ Լէքցօկի ապարանքին մէջ կայացած քրիստոնէական համայնապետներու առաւելած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Գառարաբ Հայրը, Գերշ. Տ. Գ. Կիրեղ և Դաւիթ Սրբազաններ և Տիար Գ. Լինդբլեան:

Բ Ա Ր Ե Պ Ա Շ Տ Ա Վ Ա Ն Ն Ո Ի Է Ր Ն Ե Ր

Ենթադրելով, որ օրենսդրական կ'արձանագրենք 1985 թվականի ընթացքին Ս. Յակոբյանից Մայր Յանարին և այլ Սրբավայրերում եղած հեծելաքարերի քանակը:

1) Գույքի, Տիկին Մարիկ Մելիք-եանի՝ Ս. Յակոբյանից Տաճարի Առաջ Խորանին համար Հալեպի ձեռագործ ծածկոց մը:

2) Երուսաղէմաբնակ Օր. Հայկանյանի՝ Ս. Գլխադրի մատրան համար սկիւթի ջորիքաւոր մը:

3) Ամերիկայէն Տիկին Լիտիա Պոյաճեանի՝ Ս. Աճառնայ պատկերներուն երկու վարագոյրներ:

4) Երուսաղէմաբնակ Տիկին Համեստ Սաֆիէ-Կարապետեանի՝ զոյգ մը Մայր Տաճարի Աստուծոյ պատկերներուն ծածկոցներ:

5) Աւստրալիայէն, Նախկին Երուսաղէմացի Տէր և Տիկին Վազգէն և Միածան

Մարգարեաններէ՝ ոսկիէ օփալ մատանի մը Ս. Աճառնայ պատկերին:

6) Գանատայէն, Նախկին Երուսաղէմացի Տիկին Ռիթա Ռոմանիսէ (Յն. Մարգարեանի)՝ ոսկեայ մարգարիտով մատանի մը Ս. Աճառնայ պատկերին:

7) Լատ Անճելլուէն, Տիկին Մարի Փափազեանի՝ Ս. Յակոբյանից Տաճարին համար երեք ձեռագործ ջորիքաւորներ:

8) Երուսաղէմաբնակ Երէցիկն Նիկոսարեթ Անդրէասեանի՝ Եաֆայի Ս. Նիկոլայոս եկեղեցիին համար 4 խորաններու ծածկոցներ և ջորիքաւորներ, մէկ խաչի բռնիչ և մէկ Աւետարանի բռնիչ:

ԳԱՐՆԳԻՆ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱՋԱՆՃԱՆ

Լուսաւորագրութեան Ս. Արքեպիսկոպոս

Ինչպէս ըսած էինք Վերջին Նախանձեալ թիւին մէջ, Գիթանիանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարի բարեկամ Տեղաւոր Հոգի. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալուստեանի ջանքերով, անցեալ ամառ Տաճարի պահպան մեր բոլոր կանթեղներն ալ փոխարինուած էին ոսկեգոծ նորերով: Առ այդ ձեռնարկութեամբ հանգանակութեան Ստորեկ կուտանք ցանկը հանգանակութեան մասնակցողներուն, իրենց նուիրած գումարներով միատեղ, հայցելով Աստուծոյ անսպառ օրհնութիւնը բոլորին:

Տէր և Տիկին Յովակ Մոմենեաններ Նուիրեցին 66 կանթեղներ, եկեղեցւոյ չորս շաբաններուն համար: Մեր ջերմ շնորհակալութիւնները պատուական այս ամսին:

Տալարով եղած նուիրատուութիւններ		Օր. Ռօզ Գալուստեան	40
Տիկին Արփինէ Մարտիրոսեան	1,080	Տէր և Տիկին Յակոբ Նաճարեան	30
Տիկին Մարի Օհաննէսեան	300	Տէր և Տիկին Գէորգ Նաճարեան	30
Տէր և Տիկին Յակոբ Առաքելեան	250	Տէր և Տիկին Վարդապետ Տ. Վարդապետեան	25
Տիկին Համեստ Սաֆիէ և		Տէր և Տիկին Կարօ Տէմիրճեան	25
Օր. Աննի Կարապետեան	230	Տ. Բարսեղ Վրդ. Գալուստեան	20
Տէր և Տիկին Հրանդ Նազգալեան	180	Տէր և Տիկին Սարգիս Մելիքեան	20
Տէր և Տիկին Գարեգին Գալուստեան	150	Տէր և Տիկին Վարդապետ Տիւրապետեան	20
Տիկին Վիթել Քուրումեան	120	Տէր և Տիկին Սարգիս Եսաղապեան	20
Տէր և Տիկին Գէորգ Բանիկեան	100	Տէր և Տիկին Գրիգոր Պոզոսեան	20
Օր. Արշալոյս Նազարեան	100	Տէր և Տիկին Սեբաստիոն	20
Տիւրքի Մայրապետ Կարապետեան	70	Տէր և Տիկին Օհան Արարամեան	20
Տէր և Տիկին Փանոս Տըլալեան	50	Տէր և Տիկին Շուքրի Թիւթիւնճեան	20
Օր. Ովոսեան Տէր Մարտիրոսեան	50	Տէր և Տիկին Գարեգին Պէտրոսեան	20
Օր. Ժանէթ Պէտրոսեան	50	Տիւրք Ջալէն Թադէոսեան	20
Օր. Գալուստ Գալուստեան	50	Տիւրք Եանթ Գալուստեան	20

Տէր և Տիկին Վրէժ Պետրոսեան	20
Տէր և Տիկին Փանոս Փանոսեան	20
Տէր և Տիկին Սարգիս Զիլիֆեան	20
Տէր և Տիկին Յակոբ Տէմիրճեան	20
Տիար Գէորգ Պէքարեան	20
Տիար Պերճ Մէնէշեան	20
Տիար Տիգրան Թորոսեան	20
Տէր և Տիկին Միհրան Աւագեան	20
Տէր և Տիկին Յարութիւն Խաչատուրեան	10

Տիւրքմէն եղած նուիրատուութիւններ

Տէր և Տիկին Յակոբ Շէնճէլեան	30
Տիար Աբրահամ Թումայեան	20
Օր. Ալիս Դաւթեան	10
Տէր և Տիկին Մկրտիչ Կոստիկեան	10
Տէր և Տիկին Յակոբ Մէնէշեան	10
Տէր և Տիկին Յակոբ Պաղատարեան	10
Տէր և Տիկին Գէորգ Ժանսրգեան	10
Տէր և Տիկին Գեորգեան Զիլիկիբեան	5
Տիկին Անճէլ Փանոսեան	5
Տիկին Մարգրիտ Գահուճեան	5

Նոր Շէքելով եղած նուիրատուութիւններ

Տէր և Տիկին Սեդրաք Պալեան	200
Նալպանտեան եղբ. (Photo Garo)	40
Տէր և Տիկին Յովնանէն Պէնէլեան	30
Տէր և Տիկին Նազարէթ Պէնէլեան	30
Օր. Արփիկ Գահուճեան	30
Տէր և Տիկին Յարութիւն Գահուճեան	30
Տէր և Տիկին Յակոբ Գարակէօղեան	25
Բժշկակ. Ասրիկ Գարազաշեան	20
Տէր և Տիկին Վարդան Տ. Վարդանեան	20
Սանտրուճի եղբարք	20
Տէր և Տիկին Յակոբ Թէրզիպաշեան	20
Տիկին Ազատուհի Մազմանեան	20
Օր. Փառուհի Մազմանեան	20
Տէր և Տիկին Յակոբ Զոնազեան	20
Տէր և Տիկին Գրիգոր Էօրաթեան	20
Երէցիկին Եղիաթեթ Անդրէասեան	10
Տէր և Տիկին Եղիա Տիգրանեան	10
Տէր և Տիկին Արշակ Ռաճոյեան	10
Շահան Օրկ. Բէնէլեան	10
Տէր և Տիկին Նուպար Արսէնեան	10
Տէր և Տիկին Մեսրոպ Գրիգորեան	10
Տէր և Տիկին Մկրտիչ Տիգրանեան	10
Տիար Յարութիւն Մէմէրճեան	10
Տիկին Աշխէն Սիմոնեան	10
Տէր և Տիկին Ռուբէն Ազատեան	10

Տէր և Տիկին Կարապետ Յակոբեան	10
Տիկին Կիւլիանէ Ալեքսանեան	10
Տէր և Տիկին Գէորգ Գահուճեան	10
Տիար Յակոբ Նալպանտեան	10
Տիար Յովսէփ Յովսէփեան	10
Օր. Կատարինէ Փանոսեան	10
Տիար Ռաֆֆի Դաւթեան	5
Տէր և Տիկին Պերճ Կէնէլեան	5
Տէր և Տիկին Վարդան Իշխանեան	5
Տէր և Տիկին Մովսէս Այնթապեան	5
Տէր և Տիկին Մուրատ Մանուկեան	5
Տէր և Տիկին Անդրանիկ Պաղթեան	5
Տիւրուհի Եղիաշեան	5
Օր. Մարի Գարակէօղեան	5
Տիկին Զարուհի Օռապաշեան	5
Տիկին Նուրիգա Պետրոսեան	5
Տէր և Տիկին Յարութիւն Զաթաշեան	5
Տէր և Տիկին Գէորգ Գահուճեան	5
Օր. Աննիկ Միսասեան	5
Ժի ոմն Արթէմիան	5

Նուիրատուներ արտասահմանէն՝ Տուրքի

Յրանալէն՝	
Տէր և Տիկին Կարպիս Մանուկեան	1,500
Տէր և Տիկին Սարգիս Միքէլեան	600
Ամբիկոյէն՝	
Տիկին Մէրի Սամուէլեան	200
Տիկին Հէլէն Գարրիէլեան	100
Տէր և Տիկին Յակոբ Վանէրեան	100
Տիար Աւետիս Թէրզեան	50
Տիկին Լիտիա Պոյաճեան	40
Օր. Զարուհի Թորոսեան	20
Օր. Ժորժէթ Աւագեան՝ Հայֆոյէն	100
Ստեփան Դաւթեան՝ Արթանթիւն	100
Դեղած Բէորդուլեան՝	50
Մարթա Սահեան՝	10
Մարգրիտ Գրիգորեան՝	10
Բարսեղ Գրիգորեան՝	10
Յովսէփ Յովսէփեան՝	10
Տէր. Օվասթեան՝ Զուլիգերիոյէն	190
Տիկ. Ռաֆֆի Կիւլիանեան՝ Անդրիոյէն	20
Ժի ոմն Աւատարիոյէն	50
Յրանալէն՝ Երանտուրնեթ՝ Նորվան	
Եղս. Ժի Ռիշուա՝ 3,000 Յր. Յրանք	
Տիար Զօրապ Պէքարեան՝ Գանատա	
60 Գանատապեան Տուրք	
Տէր և Տիկին Վանո Դազարեան՝	
Շուէտ - 200 Շուէտական Գրոն	

ՄԱՅՈՐ. — Հանգանակութեան շրջանին, 80,000 Շէքել Գարժեր 100 Տուրք Ամբիկոյէն,

ԵՐԵՄՆԱՄԵԼԿ ՄԱՅՈՒԱՆ ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻՆԼՊԵՆԿԵԱՆԻ

Երեսուցի տարիներ անցեր են այն թուականէն ի վեր, երբ Ս. Աթոռոյս և ազգիս մեծամարտ բարերար՝ Վսեմաշուք Գալուստ Կիւլպէնկեան կնքեց իր մահականացուն Լիզպոնի մէջ, 86 տարեկան հասակին (20 Յուլիս 1955 ին)։

Մանր էր կորուստը մարդուն, որ իր կեանքի ընթացքին իր վրայ կեդրոնացուց աշխարհի հզօրներուն նայուածքները և արժանացաւ ճանճ տիտղոսին։ Անհատական ճիգերով և շնորհիւ իր տքնաջան աշխատանքին, ան հասաւ այնպիսի բարձունքի մը, որ միայն պատիւ կը բերէր մեր ազգին։ Կիւլպէնկեան համբաւուոր տոմարն շառաւիղն էր ան, որ իր մարդասիրական գործունէութեամբ և իր իշխանական նուիրատուութիւններով կրցաւ խորտակել կարելի բոլոր մրցանիշները, որոնք անձ մը համբաւուոր գիտեն ընել։ Ան նշանաբան ըրած էր վայելքի մէջ չըփնտել կեանքի իր նպատակը, այլ ընդհակառակը, միայն յամառ աշխատանքի մէջ գիտցաւ որոնել զայն և շնորհիւ իր անխոնջ ճիգերուն յաջողեցաւ հասնիլ միջազգային դիրքի և համբաւի։

Երեսուցեմի Առաքելական Ս. Աթոռն ալ անմասն չմնաց հանգուցեալին բարեբարութիւններէն։ Արդարեւ, 1929 ին հիմը դրուեցաւ Գալուստ Կիւլպէնկեան Մատենադարանին, ձեռամբ Երջանկայիշատակ Տ. Նղիշէ Դուրեան Պատրիարքի, իսկ պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ 1932 ին, ձեռամբ իր արժանաւոր յաջորդին՝ Երանանոր Տ. Թորգոմ Գուշակեան Պատրիարքի։ Այսօր, աւելի քան կէս դար անցեր է այդ թուականէն, և Կիւլպէնկեան Մատենադարանը առաջնակարգ տեղ կը դրաւ օգիւղութի մէջ, ըլլալով ազգային մշակոյթի դանձերուն հաւատարիմ պահպանը։ Շուրջ 100,000 հատորներ — մէկ-երբորդը Հայերէն, իսկ մնացեալները օտար լեզուներով, մեծ մասամբ Անգլերէն և Ֆրանսերէն — պարունակող մշակոյթի և լսող այս ազգապարծան հաստատութիւնը կը պարտինք հանգուցեալի հրաշալի մեծազոր գործութեան։ Իր յիշատակը միշտ անմոռանալի պիտի մնայ որպէս հարազատ դաւակը հայութեան և իր վաստակը ոսկի տառերով պիտի արձանագրուի մեր պատմութեան մէջ։

Ինչպէս ամէն տարի, այս տարի ևս, Հոկտեմբերին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Թարգմանչաց տօնին առիթով և յաւարտ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ մասնաւոր հոգեհանգստեան պաշտօն՝ Ս. Աթոռոյս բարերարին, ինչպէս նաեւ իր տիկնոջ և ծնողաց հոգիներուն ի հանդիստ։ (Այստեղ միջանկեալ ըսենք թէ Ս. Աթոռոյս մէջ սովորութիւն է նաեւ քարերարին հօր՝ Սարգսի հոգւոյն համար հանգստեան պաշտօն կատարել Ս. Սարգսի տօնին օրը։)

Թող միշտ անսասան մնայ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը։

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅԺԵԱՆ

Քարտուղար Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

Ս. ԱԹՈՒՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ԵՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

- Օտարականը — Եղիշարդ։ Բ. Տպ.։ Երուսաղեմ, Տպ. Ս. Յակոբեանց, 1985, էջ 218, հոմիստասի Հանճարը — Թորգոմ Արքեպս. Մանուկեան, Նիւ Եորք, 1925, էջ 219, Արծազանգ Մեծ Վարդապետին — Մուշեղ Վրդ. Մարտիրոսեան, Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1985, էջ 127, Որբը Տուն Շինեց (Ա. Մաս — Այս Սքանչելի ժողովուրդը) — Ֆիլիք Զաքարեան, Անթիլիաս, 1985, էջ 215, Սահակ Պարգեւեան (Վէպ) — Յ. Օշական, Անթիլիաս, 1985, էջ 467, [1978, էջ 67, Բարեխօսութիւն Սրբոց — Վաչէ Մ. Վրդ. Իգնատիոսեան, Վենետիկ, Ս. Ղազար, Պարապ էջեր — Աււէն Փափաղեան, Վենետիկ, Միթթարեան Տպարան, 1985, էջ 284, Միշտ Հայերէն (Ա. Մաս) — Սիլվա Լ. Տէր Ստեփանեան, Գծագրիչ՝ Փօլ Սաքսուրեան, Նիւ Եորք, Ս. Վարդան Տպարան, 1984, էջ 290, [120, Սուր եւ Ստուեր (Քերթուածների նոր հաւաքածոյ) — Վարանդ։ Թեհրան, 1982, էջ Դրաստամատ Կերթայ Անյուշ Բերդը — Հրանդ ձ. Նազգաշեան (Երուսաղեմ)։ Պէյ-րուք, Տպ. Զարթօնք, 1985, էջ 159, Անատոլիյի Բարձուներներ (Վիպակ) — Հայկ Հ. Պողոսեան, Գահիրէ, 1979, էջ 68, Միգամած Հորիզոններ — Հայկ Հ. Պողոսեան, Գահիրէ, 1980-81, էջ 142, Ռուբէն Սեւակ եւ «Փրցուելիք Ուղեղներ» — Յովհաննէս Զինկերեան, Նահապետի Բանաստեղծի ծննդեան 100ամեակին առթիւ հրատարակութիւններ՝ 1885-1915, Փարիզ, Տպ. Տէր Յակոբեան, 1985, էջ 159, Կեանքիս Պատմութիւնը — Թաւրոս Դամէր։ Իսթանպուլ, «Ժամանակ» Մատենաշար թիւ 1, 1978, էջ 321, Յովհաննէս Պատրիարք Կոլոտ (1678-1741) եւ Իր Աշակերտները — Գ. Բամպուճեան, «Շուրակաթ» Մատենաշար թիւ 2։ Ստանպուլ, Մուրատ Օֆաէթ, 1984, էջ 415, Յիշատակի Ոգեկոչում Տ. Ներսէս Վարժապետեան Ազգասէր Պատրիարքին Հայոց Թուրքիոյ — Իր ժառանգ 100ամեակին առթիւ։ Իսթանպուլ, 1985, էջ 47, Յիշատակի Ոգեկոչում Հայ Երգի Առաքեալ Կոմիտաս Վարդապետի — Մահուան Յիշատեակին առթիւ։ Իսթանպուլ, Տպ. ըստ նախորդի հրուս, 1985, էջ 35, Համառաւտ Տեսութիւն Քերականի — Յովհաննէս Մարտիրոսի (1283-1340) — Փրօֆ. Լ. Գ. Նաշերեան (Աշխատասիրող)։ Լոս Անճելէս, Տպ. Ալքո, 1984, էջ 379, Հայերէն Լեզուի Քերականութեան Օրէնքներու եւ Վարժութեանց Տետրակ (Դ. Տետր) — Սիլվա Տէր Ստեփանեան եւ Նուպար Քիւփէլեան։ Անգլիերէնի թարգմանեց՝ էլիզ Անգլէասեան։ Հրատ. «Հայ Դպրոցներու Կրթական Բաժանմունք»-ի, Նիւ Եորք, Առաջնորդութիւն Հայոց Ամերիկայի, 1985, էջ 212, Հայկական Տարազներ Դարերու Ընթացքին (Հայերէն, Անգլիերէն եւ Ֆրանսերէն բա-ցատրութիւններով) — Հրատ. Հայ Օգնութեան Միութեան Արհմտեան Ամերիկայի Սօֆիա Մասնաճիւղի. Ֆրէզոս։ Սան Ֆրանսիսքո (Տպ. ձափոյ), 1985, էջ 107, Կանոնադրութիւն Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցւոյ Դանատայի Թեմի (Հայերէն եւ Անգլիերէն)։ Մանթրէալ, Տպ. Տիգրան Ա. Մանուկեան, 1985, էջ 60, a) *Vie et Culte de Saint Gregoire (Evêque de Grande Arménie)* — Richard Duchamble. Pp. 1-60. b) *Les Apôtres Arméniens en Occident* — Takvor Takvorian. Pp. 61-115. Gap, France, Imprimerie Louis-Jean, 1985, *Le Livre Arménienne a Travers les Ages* — Catalogue de l'Exposition Tenue au Musée de la Marine. Rédaction: R. H. Kévorkian et J.-P. Mahé (Chambre de Commerce et d'Industrie de Marseille), 2-21 Octobre 1985. Edité par la Maison Arménienne de la Jeunesse et de la Culture. Venice, St. Lazare, 1985, pp. 175.

- Le Problème Arménien* — Peter Balakian. Préface du Professeur Herbert Marx, Député à l'Assemblée Nationale du Québec. Montréal, Canada, 1985, pp. 299.
- Le Génocide Arménien dans la Presse Canadienne (The Armenian Genocide in the Canadian Press)* — Volume 1 - 1915-1916. Montreal, 1985.
- Les Cantiques de la Cérémonie du Lavement des Pieds (The Songs of the Washing of the Feet on Maundy Thursday)* — Ludwig Basil. Milano, Icom, 1980.
- La Struttura Negata: Cultura Armena Nella Diaspora* — Marc Nichanian (Redazione). Convegno-Seminario Internazionale Atti. The Proceedings - 2. Venezia, an Icom Initiative, April 1981, pp. 139.
- Variazioni sul tema de Tigranian* — Ludwig Basil. Kamar/3. Venezia, Icom, 1980.
- Il Rimpatrio degli Armeni nell'Immediato Dopoguerra* — Daniela de Maglio Slavich. Venezia, Icom, 1980.
- Atti del Primo Simposio Internazionale di Arte Armena* (Bergamo, 28-30 Giugno 1975). San Lazzaro, Venezia, 1978, pp. 1085.
- Atti del Terzo Simposio Internazionale di Arte Armena* (1981 - Milano/Vicenza/etc., 25 Settembre - 1 Ottobre). San Lazzaro, Venezia, 1984, pp. 659.
- Haghartzin* — Documenti di Architettura Armena - Volume 13. Milano, Edizioni Ares, Stampa: Tipo-Litografia Armena, July 1984, pp. 57.
- Internationale Kirchliche Zeitschrift* — Reue Folge der Revue Internationale de Théologie - Der Ganzen Folge Neunzigstes Jahr. Bern, 1983, pp. 318.
- Armenien - 1915* — Heinrich Vierbücher. Die Abschachtung Eines Kulturvolkes Durch Die Türken. Bremen, 1985, pp. 104.
- Artikei über die Armenier und Andere Minderheiten in der Türkei* — Dr. Frank Boldt (Herausgeber). April 1985, pp. 116.
- Armenien: C. C. I. A.* — Tragödie ohne Ende. Dokumentation. 1984, pp. 60.
- Nederlands-Armeense Woordenlijst* — J. J. S. Weitenberg. Leiden, 1985, pp. 63.
- Tribunal Permanente de Los Pueblos* — Sesión Sobre el Genocidio de los Armenios, 13-16 Abril 1984 - Paris. Veredicto, 1984, pp. 24.
- Geleneksel Türk Süsleme Sanatında Bir Kadın Sanatçı - Arsaluys Utüçüyan* — Pars Tuglaci. A Female Artist in the Turkish Decorative Art. Istanbul, 1985, pp. 50.
- Jubileu de Ouro Igreja Apostolica Armena*. Sao Joao Batista. Altino Osasco, pp. 18.
- Längtan Till Ararat* — Göran Gunner and Erik Lindberg. Göteborg, 1985, pp. 280.
- Antologie de Poezie Armeana* — Bucuresti, Editura Minerva, 1981, pp. 423.
- Eminescu* — Mihai Eminescu. Editura Cartea Romaneasca, 1984, pp. 294.
- Armenian Travelography in the Balkan Countries* — Hagop Ormandjian. (In Bulgarian). Sofia, 1984, pp. 246.
- History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* — Speros Vryonis Jr. & Stanford J. Shaw. (Volume I). Empire of the Gazis: the Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808. Thessaloniki, 1983, pp. 126.
- Armenia* — J. J. S. Weitenberg (Editor). Selected Sources on Microfiche. Zug, Switzerland, Inter Documentation Co., 1985, pp. 20.
- The English Influence on West Armenian Literature in the Nineteenth Century* — Vahé Oshagan. Published with the support of the A.G.B.U. Alex Manoogian Cultural Fund. Cleveland, Ohio, Printed at Cleveland State University, 1982, pp. 53.
- Revue of National Literature - Armenia* (Volume 13) — Vahé Oshagan (Editor). New York, published by Griffon House Publications, 1984, pp. 284.
- Sonic Scotia (Early Poems)* — N. R. Baljian-Gara. Ardmore, Pa., 1980, pp. 53.
- Noesis (Poems)* — N. R. Baljian-Gara. BrynMaur, Pa., 1982, pp. 63.
- Into the End (Poetry)* — N. R. Baljian-Gara. BrynMaur, Pa., 1984, pp. 38.

- Studies on Armenian Historiography* (Bishop Sebeos, Lewond the Priest, Kirakos) — Rev. Zaven Arzoumanian. Philadelphia, 1981, pp. 51.
- I Was* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1981, pp. 150.
- Shambalia* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1976, pp. 165.
- The Unusual Court* — Torkom Saraydarian. Arizona, 1979, pp. 32.
- The Triangles of Fire* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1977, pp. 101.
- The Spring of Prosperity* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1982, pp. 102.
- Synthesis* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1983, pp. 31. [pp. 44.
- Questioning Traveller and Karma* — Torkom Saraydarian. Sedona, Arizona, 1979,
- Woman: The Torch of the Future* — Torkom Saraydarian. Sedona, Ar., 1980, pp. 215.
- Irritation ... the Destructive Fire* — Torkom Saraydarian. Sedona, Ar., 1983, pp. 47.
- The Hierarchy and the Plan* — Haroutioun Saraydarian. Sedona, Ar., 1975, pp. 58.
- Five Great Mantrams of the New-Age* — Haroutioun Saraydarian. Sedona, Arizona, Aquarian Educational Group, 1975, pp. 45. [1974, pp. 127.
- Christ the Avatar of Sacrificial Love* — Haroutioun Saraydarian. Sedona, Arizona,
- The Hidden Glory of the Inner Man* — H. Saraydarian. Sedona, Ar., 1975, pp. 95.
- The Fiery Carriage and Drugs* — H. Saraydarian. Sedona, Arizona, 1973, pp. 78.
- Penance* — Rev. Vartan Kasparian. The Sacrament of Saying I'm Sorry. Design & Illustr. Suzanne Anoushian-Froundjian. New York, St. Vartan Press, 1985, pp. 40.
- Annual Report — 1981*. Annual Parish Assembly — 1982. St. Sahag & Mesrob Armenian Church, Wynnewood, Pa., 1982, pp. 39.
- Annual Bazaar 1981 and Parish Directory 1981-82* — Sts. Sahag & Mesrob Armenian Church, Wynnewood, Pa., 1982, pp. 64.
- For Those Who Sleep* — Fr. Vartan Kasparian. Thoughts on the Requiem Service of the Armenian Apostolic Church. Los Angeles, 1985, pp. 12.
- A Time to Remember (1915-1985)* — Fr. Vartan Kasparian. Los Angeles, 1985.
- Definitions and Divisions of Philosophy* — David the Invincible Philosopher. English Translation of the Old Armenian Version with Introduction and Notes by Bridget Kendall and Robert W. Thomson. Chico, Calif., Scholars Press, 1983, pp. 192.
- Saroyan (The New Saroyan Reader)* — William Saroyan. Donald S. Ellis (Publisher). San Francisco. Berkeley, California, Creative Arts Book Comp., 1984, pp. 308.
- William Saroyan Festival* — Nov. 2-22. Fresno, California, 1981, pp. 24.
- William Saroyan* — David Stephan Calonne. Foreword by Dickran Kouymjian. Chapel Hill & London, the Univ. of North Carolina Press, 1983, pp. 185.
- Armenian Miniatures of the 13th and 14th Centuries* — Emma Korkhmazian, Irina Drampian & Gravar Hagopian. From the Matenadaran Collection — Yerevan. Leningrad, Aurora Art Publishers, 1984, pp. 40 + 164 Plates.
- Armenia: Crossroads of Cultures* — Anahid V. Ordjanian. New York, 1980.
- Toynbee, Turks and Armenians* — Lillian Etmekjian. Special Report No. 2. Cambridge, Mass., Zoryan Institute, 1985, pp. 7.
- Erzurum (Its Armenian History and Traditions)* — Hratch A. Tarbassian. Translated from the Armenian by Nigol Schahgaldian. Printed in the U. S. A., 1975, pp. 270.
- Ethics of Islam* — Richard G. Hovannisian (Editor). Malibu, Calif., 1985, pp. 127.
- Islam's Understanding of Itself* — Richard G. Hovannisian & Speros Vryonis Jr.. Malibu, California, 1983, pp. 149.
- Intermarriage and the Armenian-American Community* — Aharon G. Aharonian.. A Socio-Religious Study. Shrewsbury, Mass., 1984, pp. 118.
- The Intront* — A Concise Introduction to the Hymn of Entrance, its Origin & Development. New York, St. Vartan Press.

- Tarkanian: Countdown of a Rebel* — Richard Harp & Joseph McCullough. New York, Leisure Press, 1984, pp. 223.
- Essays in Honour of Archbishop Norayr Bogharian* — Michael E. Stone & Peter S. Cowe (Editors). On the occasion of His Eightieth Birthday. Revue des Etudes Arméniennes XVIII/1. English and French. Paris, 1984, pp. 280.
- The Media Monopoly* — Ben H. Bagdikian. Boston, Beacon Press, 1983, pp. 294.
- Caged* — Ben H. Bagdikian. New York, 1976, pp. 424.
- The Effete Conspiracy and Other Crimes by the Press* — Ben H. Bagdikian. New York, etc., Harper & Row, Publishers, 1972, pp. 159.
- Heritage Wheat* — Sirvart K. Bedrossian. The Complete Cookbook. Montvale, N. J., Heritage Kitchens, 1980, pp. 108.
- Armenian Heritage Recipes* — Sirvart Bedrosian (Editor). A Selection of Authentic Recipes. Compiled for all to Enjoy. Montvale, N. J., 1981, pp. 59.
- Paree Josh! Good Eating* — A Collection of Favorite Armenian-American Recipes. Compiled by the 3 M's of Saint Mary Armenian Apostolic Church, Livingston, New Jersey. Second Printing, 1982. Kansas, Circ. Service, 1981, pp. 254 + P.
- Armenian Architecture* — Dickran Kouymjian. An Exhibition. Fresno, California, Armenian Studies Program. California State University, Fresno, 1981, pp. 14.
- The Eastern Case: The Classical Tradition in Armenian Art and the Scaene Prons* — Dickran Kouymjian. Extract from Byzantine Studies — 1979. University of Birmingham, Centre for Byzantine Studies, 1981, pp. 155 - 170.
- Coinage of the Antaxiads of Armenia* — Paul Z. Bedoukian. London, Royal Numismatic Society Special Publication No. 10, 1978, pp. 81 + Plates.
- Selected Numismatic Studies of Paul Z. Bedoukian* — Paul Z. Bedoukian. Los Angeles, Armenian Numismatic Society Special Publication No. 1, 1981, pp. 570.
- Index of Armenian Art* — Fresno, Armenian Studies Program, 1982, pp. 8.
- The Nicene Creed* — A Concise Introduction to the Ecumenical Creed of Nicea. New York, Association of Armenian Church Choirs of America.
- Soviet Journal of Contemporary Mathematical Analysis* — Armenian Academy of Sciences. Vol. 19, No. 2. New York, Allerton Press, Inc., 1984, pp. 116.
- Soviet Journal of Contemporary Physics* — Armenian Academy of Sciences, Vol. 19, No. 1. New York, Allerton Press, Inc., 1985, pp. 48.
- Monte Carlo (A Novel)* — Stephen Sheppard. London, 1983, pp. 286.
- Sad Days of Light (Poems)* — Peter Balakian. New York, 1983, pp. 79.
- The Case of Soghomon Tehlirian* — Vartkes Yeghiayan (Translator). Armenian Political Trials — Proceedings 1. Los Angeles, Vartanian Gomideh, 1985, pp. 171.
- A Crime of Silence* — The Armenian Genocide. Preface by Pierre Vidal-Naquet. Zed Books Ltd., The Zoryan Institute, Cambridge, Mass., 1985, pp. 249.
- Sandro of Chegem* — Fazil Iskander. Translated from the Russian by Susan Brownberger. An Ardis Book. New York, Vintage Books, 1983, pp. 360.
- The Happiest People on Earth* — Demos Shakarian. The personal Story of Demos Shakarian, as told to John & Elizabeth Sherrill. New Jersey, 1975, pp. 187.
- Transcaucasia* — Ronald Grigor Suny (Editor). Essays in the History of Armenia, Azerbaijan and Georgia. Ann Arbor, Michigan Slavic Publications, 1983, pp. 442.
- Edmund Rice* — Desmond Rushe. Dublin, Gill and Macmillan Ltd., 1981, pp. 156.
- A Short Classical Armenian Grammar* — Dirk Van Damme. Orbis Biblicus et Orientalis. Second Corrected Edition, Univ. Press Fribourg, Switzerland, 1978, pp. 60.

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

1985

Ա) Ելեւմտական

	Շեֆել
1. — Նոր գիրքերու և թերթերու գնում	1,907,847.50
2. — «Սիոն»-ին՝ փոխանակուած թերթերու հաշուոյն	9,500.00
3. — Գիրքերու և թերթերու կազմին	26,200.00
4. — Ամսականք	1,080,000.00
5. — Աշխատավարձք	360,500.00
6. — Գրեհական պիտոյք	240,508.00
7. — Ընթացիկ ծախքեր և առանձին պիտոյք	496,565.00
8. — Դրոշմաթուղթ և թղթատար	877,220.00
9. — Հեռախօս	98,317.80
10. — Մանր նորոգութիւններ	188,000.00
Գումար՝	5,284,458.30

Բ) Նոր գիրքեր եւ թերթեր

	Գնուած	Նուէր ստացուած	Գումար
1. — Հայերէն	68	445	513
2. — Անգլերէն	132	175	307
3. — Գերմաներէն	13	17	30
4. — Ծրանսերէն	16	1	17
5. — Արաբերէն	15	2	17
6. — Իտալերէն	3	1	4
7. — Ռուսերէն		2	2
8. — Սլոներէն		1	1
9. — Փօրթուգալերէն		1	1
10. — Պուլկարերէն		1	1
	247	646	893

Գ) Բացառիկ յատկացում. — Այս տարեշրջանին, Ս. Սարգիս Խնամաւորացի Մարմինը ըստառիկ յատկացում մըն ալ ըրաւ, որով Մատենադարանի 292 օրաթերթեր և շաբաթաթերթեր կազմուեցան, ինչպէս նաև հիմնովին նորոգուեցան լուսացարանները:

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՅԵԱՆ

Քարտուղար

Ս Ի Ո Ն

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹՈՅ 1985 ՏԱՐԻՈՅ

Ա. ՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ. —

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ. —

Տեսական Աստուածաբանություն 22,
160, 247

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Յաղագս զա-
նազանության բնության եւ
անձնաւորության 175

Գրիգոր Աբղ. Էլմկիլեմց 302

Խոյասուր Քնյ. Զուլայեցի 303

Մանրագասուն 342

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. —

ԵՂԻՎԱՐԻ. — Անձկություն 29

Շարժ. Նոր Խորհրդային Գիտություն 149, 255, 293, 331

ՀԱՅԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱՆԵԱՆ. — Ծնունդի
շարական 33

Գ. ՀԱՐՏԱՐ. — Ծերանոցի մատան մեջ 34

Պայծառ օրեր 174

Անվերնագիր 174

Խոնքեր 301

Քառեակներ 341

Մ. ՄԱՆՈՒԿԱՆ. — (քզմ.) Զայթ

Հարույթ ուղեւորությունը 170, 338

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — «Հայերեն
Ձեռագրերի Յիշատակարաններ» 198

«Համառոտ Տեսություն Քերականի» 364

Գ. ՀԱՐՏԱՐ. — «Ծննդավայր Կորուս-
եալ» (Եղ. Պոյանեանի) 199

«Երեւոյ Մօթ» (Լեւոն Վարդանի) 199

«Ծուկն Ծուկն Երեւոյ» (Պեպո
Սիմոնեանի) 310

ԳՐԱԿԱՆ. —

Գ. ՀԱՐՏԱՐ. — Ծննդեան դարադարձ
երեք վաղամեծիկ ինքուրներու 365

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ. —

Ե. — «Երուսաղեմի Ֆագնապը» 11, 137,
226, 286, 318

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԻ. — «Բարեկարգու-

թիւն Հայց. Եկեղեցւոյ» 17, 142, 323

ԿՐՕՆԱԿԱՆ. —

ԴՈՒԹԵՆ ՎՐԻ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ. —

Ամանորի պաշտամ 26

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ. — Հաւաստի

դերը 168

Տիրամայրը 253

Ս. Յովսէփ 291

Գայթակալություն 329

Սեր եւ երկիրը 330

ՀԱՅ ՆԿԱՐՈՂՆԵՐ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — ԺԱ. - ԺԳ.

Դարերու Հայ Նկարողներ 349

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ. —

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ. — Ս. Յակոբեանց

Վանք, Երուսաղեմ 45, 176

ՀԻՆՅՈՒՆԵՐ. —

Նամականի Կ. Պոլսոյ Տ. Զաւեն

Պատրիարքի 35, 181, 344

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. —

ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ. — Մասնա-

ւոր պատմագրություն Ս. Նշան

Վանուց Սեբաստիոյ 39, 185

Ս. ԳՐԱԿԱՆ. —

ԽԱԼԻԼ ՃԻՊՐԱՆ. — (Հայացուց

Գ. ԱՐՔ. ԳԱԶԱՆՃԵԱՆ) —

Սիմոն՝ որ Պետրոս կոչուեցաւ 27

Օտարական մը Յուդայի մասին 166

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ. —

Առաջին Հանդէս ԺԵ. Դարադարձ

Ամ. առուցի Հայերեն Թարգմանութ. 57

Երկրորդ Հանդէս ... 202

Երրորդ Հանդէս ... 367

Երուսաղեմ - Անթիլիաս 201

Նոր ձեռնագրություններ 276

Ման կովիտա Վարդապետի 312

Ման Շահն Արք. Դասպարեանի 368

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ. —

Յուճուար — Մարտ	Ամսօրեայ լուրեր	58
Մալիս — Օգոստոս	» »	214
Սեպտեմբեր	» »	278
Հոկտեմբեր	» »	312
Նոյեմ. — Դեկտ.	» »	368

Տ Խ Ր Ո Ի Ն Ի. —

Տ. Իսահակ Մ. Վրդ. Ղազարեան	220
Կարպիս Հինգլեան	279

«ՍԻՈՆ»Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեր Եկեղեցւոյ տօնակարգի մասին	201
-------------------------------	-----

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք. —

ՄԱՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ (հրաւ.) —	
Հրաշեայ Ահառեանի նամակները	
Վիեննայի Մխթարեաններին	42,
188, 272, 304, 353	

ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ. — Ուսումնասիրու-	
թիւն տարականաց	49, 195, 356

Գ. Հ. — Համառօտ եւ բաղդասական	
ակնարկ՝ մեր եւ Բոյր Եկեղեցի-	
ներու Տօնացոյցերուն վրայ	52, 191

Գ. — Եկեղեցիներու միութեան եօթն-	
եակը Սրուստղեմի մէջ	55

ԹՈՐԳՈՄ ՓՈԽԱՃԵԱՆ. — Նդիսե Պար-	
Տրեքերեանի լուսաբանութիւնները	146

ԿԻՐԻՆՂ ԵՊՍ. ԳԱԲԻԿԵԱՆ. — Տարե-	
կան Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց	
Երկրորդական Վարժարանի	203

Շ. Ք. Պ. — Դասաստանգիրք Շնորհ	
Պատրիարք Գալուսեանի	234

Ե. — Վերաբացուող վերքեր	241
ԽՄԲ. — Նօք եւ Նիօք	276

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅԵԱՆ. — Տարեկան	
Տեղեկագիր Սրուստղեմի Կիւլ-	
պեկեան Մասեմազարանի	377

Երեսնամեակ մահուան Գալուս	
Կիւլպեկեանի	372

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ.	
Վազգէն Ա. Ի Ենդեան Բարոզը	2

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ.	
Վազգէն Ա. Ի Զատական Բարոզը	130

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Ենդեան	
պատգամը Բեթղեմի Ս. Այրեն	4

Շնորհաւորական գիր՝ Ամենայն Հայոց	
Վեհափառ Հայրապետին	132

Շնորհաւորական գիր՝ Մեծի Տանն	
Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանին	8, 133

Շնորհաւորական գիր՝ Վասիկեան	9, 134
Շնորհաւորական գիր՝ Քեթրոյրիի	
Արեւիկայի տոնին	9

Շնորհաւորական գիր՝ Ռուսաց Պիմեն	
Պատրիարքին	134

Շնորհաւորական գիր՝ Փօրթուկի	
Օրթոնոս Առաջնորդին	135

Շնորհաւորական հեռագիրներ՝	
յղատմ Ա. Արտուրին	10, 136

Ամանորի Հանդէս Ժառ. Վարժարանի	
եւ Ընծայարանի	62

Շաբաթեայ երեկոյցներ Ժառանգ.	
Վարժարանի եւ Ընծայարանի	63

Տարեկան հանդիսութիւն Ս. Թարգ-	
մանչաց Երկր. Վարժարանի	213

Ինքնակենսագրութիւն Սերովքե Վրդ.	
Սամուէլեանի	308, 361

Զեկոյց՝ Հարաւային Յրանայի	
Առաջնորդարանի	219

Գեր. Տ. Թորգոմ Արեւիկ. Մանուկ-	
եան մեր մէջ	315

Բարեպաշտական հուշեր	370
Ցանկ՝ Կիւլպեկեան Մասեմազարանի	
կողմէ ստացուած գրքերու	221,
	281, 373

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՓՈԽԱՆ ԽՄԱՌԳՐԱԿԱՆՆԵՐ

— «Երուսաղեմի Տաճնապը»	Ե.	318
— Բարեկարգութիւն Հայց. Եկեղեցւոյ	ԹՈՒԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ	323

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

— Գայթակղութիւն	ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋՅԱՆ	329
— Սեր եւ երկիւղ	» » »	330

ՈՒՆԱՍՏԵՂՆԱԿԱՆ

— Շարժ մոր խորհակման գիշերներու (Ե.)	ԵՂԻՎԱՐԴ	331
— Զայլ Հարողի ուղեւորութիւնը	Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	338
— Քառեակներ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	341

ՈՒՆԱՍՏԻՐԱԿԱՆ

— Մանրապատում	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	342
---------------	-----------------	-----

ՀԻՆ ՅՈՒՇԵՐ

Նամականի Կ. Պոլսոյ Տ. Զաւեն Պատրիարքի	344
---------------------------------------	-----

ՀԱՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

— Հայ Նկարողներ ԺԱ. - ԺԳ. Դարերու	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	349
Հրաշքոյ Անստեանի Նամակներից Վիեննայի Մխիթարեաններից	Հրառ. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ	353
Ուսումնասիրութիւն Շարականաց	ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ	356
Խնկնակենսադրութիւն Սերովքե Վրդ. Սամուէլեանի		361

ԴՐԱԽՅՍԱԿԱՆ

— «Համառոտ Տեսութիւն Գերականի»	Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ	364
--------------------------------	-----------------	-----

ԴՐԱԿԱՆ

— Մենդեան դառադարձ երեւ վաղամեռիկ քերթողներու	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	365
--	-----------	-----

ՇԻՍՈՒՆ ՑԱՐԻ ԱՌԱՋ

— Երրորդ Հանդես ԺԵ. Դարադարձի Ուսումնասիրչի Հայերէն քարգմանութեան		367
— Մահ Տահե Արքեպս. Գապարեանի		368

Ս. ՅԱԿՈԲ ՆԵՐՍԷՆ

— Եկեղեցական - Բնական		368
— Պատճառական		369

Բարեպաշտական նուէրներ

Նրեանամեակ մանուան Գալուստ Կիւլպենկեանի	ՍԱՀԱԿ ԳՍԼԱՅՃԵԱՆ	370
Յանկ' Կիւլպենկեան Մասենադարանի կողմէ ստացուած գրքերու		373
Յարեկան Տերկազիք Երուսաղեմի Կիւլպենկեան Մասենադարանի	ՍԱՀԱԿ ԳՍԼԱՅՃԵԱՆ	377
Յանկ նիւթոց 1985 թարւոյ		378